

Anu Alapartanen

Heijastuksia suuriruhtinaskunnasta

Aatehistoriallinen tutkielma kolmen brittinaisen matkakertomuksista 1800–1900-luvun taitteen Suomesta

Yleisen historian pro gradu-tutkielma

Historian ja Etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Marraskuu 2011

SISÄLLYS

1 Johdanto	1
1.1 Päähenkilöiden esittely	1
1.2 Matkustus ja matkakirjat tutkimuskohteena.....	3
1.3 Tutkimuskysymys ja aikakauden piirteet.....	5
1.4 Muut lähteet.....	7
1.5 Teoreettinen lähtökohta ja metodi	10
1.6 Työn rakenne ja sisältö	13
2 Suuntana Suomi	14
2.1 Brittien matkustaminen Suomeen.....	14
2.2 Clive-Bayleyn, Tweedien ja Traversin matkat Suomeen	16
2.3 Matkakohteet ja naisten rooli matkustajina	19
2.4 ”Sivistyneiden” vai ”barbaarien” maa?	21
2.5 Suomalaisten rotupiirteet	27
3 Kansallisuus.....	31
3.1 Kansakunnan määritelmät ja nationalismin vaikutus	32
3.2 Kansallisen identiteetin ilmeneminen.....	33
3.3 Uskonnon merkitys kansallisen identiteetin rakentumisessa	35
3.4 Imperialismin vaikutus brittiläiseen identiteettiin	38
3.5 Suomi – kansakunta vai ei?.....	42
3.6 Suomea uhkaavat tekijät	48
4 Luokka.....	52
4.1 Keskiluokkaisuuden piirteet.....	52
4.2 Koulutuksen ja luokan suhde	56
4.3 Demokratian ja tasa-arvon ajatukset.....	59
4.5 Luokkayhteiskunnan ongelmat ja suhtautuminen sosialismiin.....	63

5 Sukupuoli.....	66
5.1 Sukupuolen -käsite ja naisen paikka viktoriaanisessa yhteiskunnassa	66
5.2 Heikko vai vahva nainen?	69
5.3 Naisten aseman muutos Isossa-Britanniassa	71
5.4 Suomen naiset edelläkävijöinä	74
5.5 Naiset ja matkustus	78
6 Päätäntö	81
Lähteet	86

1 JOHDANTO

Matkustamisella on pitkä menneisyys ihmiskunnan historiassa. Motiivit matkoille sekä matkustajien roolit ovat vaihdelleet eri aikoina. Modernin matkailun juuret sijoitetaan 1600–1700 -luvuille, jolloin vapaa-ajanmatkailu tarkoitti ennen kaikkea aatelispoikien sivistäviä *grand tour* -matkoja. 1800-luvulla matkailu alkoi yleistyä, mikä oli seurausta teollistumisesta, kaupungistumisesta ja perinteisten maaseutuyhteisöjen häviämisestä. Keskiluokan vaurastuminen, liikenneyhteyksien ja -välineiden kehittyminen sekä lukuisten matkailuun liittyvien instituutioiden, kuten matkatoimistojen, ilmestyminen edesauttoivat uuden vapaa-ajanmatkustuskulttuurin, turismin, syntyä. Enää matkustaminen ei ollut luokkaan tai sukupuoleen sidottua, vaan naiset ja keskiluokkaiset alkoivat myös tehdä vapaa-ajanmatkoja.¹

Matkailukulttuurin nousuun liittyi oleellisesti naismatkustajien määrän kasvu. Naiset matkustivat erilaisissa rooleissa, kuten vaimoina, siskoina, tyttärinä, tieteilijöinä ja seikkailijoina. He tekivät matkoja joko yksin tai seurassa, huvin tai tiedon vuoksi, henkilökohtaisista tai ammatillisista syistä. Dorothy Middleton mukaan viktoriaanisia naismatkustajia oli yllättävän paljon; he olivat enimmäkseen keski-ikäisiä ja moraaliselta sekä älylliseltä tasoltaan korkealla². Naiset usein kirjoittivat matkoillaan päiväkirjoja ja kirjeitä, joita he myöhemmin julkaisivat. Osa kirjoitti myös selkeästi julkaistavia matkakertomuksia.³

Tämän tutkielman pääosassa ovat kolme naismatkustajaa: brittiläiset Ethel Brilianna Tweedie, A.M. Clive-Bayley sekä Rosalind Travers. He matkustivat Suomeen 1800–1900 -luvun vaihteessa ja julkaisivat matkakertomukset matkoistaan.

1.1 Päähenkilöiden esittely

Pro gradu -työni päälähteinä käytän kolmen edellä mainitun brittinaisen matkakirjaa: A.M. Clive-Bayleyn *Vignettes from Finland* (1895), Ethel Brilianna Tweedien *Through Finland in carts* (1897) sekä Rosalind Traversin *Letters from Finland* (1911). Olen valinnut kolme kyseistä matkakirjaa, koska ne ovat tarpeeksi samankaltaisia keskenään: ne kaikki käsittelevät Suomea ja

¹ Buzard 1998, 18

² Middleton 1982, 3

³ Bassnett 2002, 231–233

ovat ajallisesti lähellä toisiaan. Niitä on siis mahdollista käsitellä samassa viiteryhmissä. Työni matkakirjailijoita yhdistävä tekijä on myös heidän sukupuolensa. Matkailun yleistyessä ja levitessä uusien sosiaalisten ryhmien pariin tuli matkakirjallisuudesta keino vahvistaa omaa sosiaalista identiteettiään, mitä esiintyi etenkin naisten parissa. Sukupuoli nouseekin luontevasti keskeiseksi teemaksi työssäni. Naisten matkustamisen lisääntyminen oli suhteessa muuhun yhteiskunnassa tapahtuneeseen naisten aseman muutokseen. Perinteisesti matkustaminen ja matkakirjallisuus ovat olleet miehisiä aloja, mutta 1800-luvun loppupuolella asetelma alkoi muuttua ja naiset alkoivat yhä enemmän levittäytyä matkustamisen kenttään.

Vaikka työni matkakirjailijoita yhdisti moni tekijä, oli heidän välillään myös eroja. Kirjailijoiden taustat ja motiivit tekstien kirjoittamiseen vaihtelivat. Huomioitavaa on myös se, että Rosalind Travers matkusti Suomeen noin kymmenen vuotta Tweediä ja Clive-Bayleyä myöhemmin. Tämän kymmenen vuoden aikana niin Suomessa kuin Iso-Britanniassa tapahtui muutoksia, jotka väistämättä välittyivät Traversin teksteihin. Tarkastelunkohteena onkin, miten niin sanottu edvardiaaninen muutos jossain määrin ilmenee Traversin matkakirjassa.

Ethel Briilianna Tweedie (1861–1940) on tunnetuin ja tutkituin työni matkustajista. Hän oli ensimmäisiä ammattimaisesti toimineista matkakirjailijoista, joka julkaisi useita matkakirjoja uransa aikana.⁴ Tweedie oli lontoolaisen varakkaan lääkärin tytär. Nuoruudessaan hän opiskeli Lontoon ensimmäisessä naisille tarkoitettussa collegessa ja oleskeli jonkin aikaa myös Saksassa. Hän avioitui lääkäri Alec Tweedien kanssa, jonka kanssa hän sai kaksi poikaa. Tweedien aviomies menetti rahansa liiketoimissa ja menehtyi pian sen jälkeen vuonna 1896. Leskelle ei jäänyt juuri mitään, ja sosiaalisen asemansa säilyttääkseen Tweedie alkoi elättää itseään matkakirjoilla. *Through Finland in carts* oli hänen ensimmäinen ammattimaisesti kirjoitettu matkakirja. Kirjasta tuli suosittu ja siitä otettiin useita painoksia. Tweedie matkusti myös muissa pohjoismaissa, kuten Norjassa ja Islannissa. Tweedie menestyi matkakirjailijana hyvin ensimmäiseen maailmansotaan asti, jonka jälkeen hänen tyyliinsä ja asenteensa alkoivat olla vanhanaikaisia.⁵

Tyyliltään Tweedien kirja on humoristinen ja liioitteluun taipuva. Hän halusi kuvailla matkansa mahdollisimman värikkäästi ja hauskasti. Hän oli kuitenkin perehtynyt Suomen yhteiskunnalliseen, poliittiseen ja kulttuuriseen tilanteeseen, joita hän myös käsittelee

⁴ Baigeant 2004

⁵ Myllykoski 1998, 13–20

teoksessaan. Tweedie viipy Suomessa kymmenen viikkoa ja hän oli 36-vuotias matkustaessaan Suomeen.

A.M. Clive-Bayleyn tausta on säilynyt melko tuntemattomana. Hän oli omaksunut matkustavaisen elämäntyylin ja saavuttanut kypsän 60 vuoden iän lähtiessään vuoden kestävälle matkalle Suomeen.⁶ Clive-Bayleylla oli suhteita suomalaiseen säätyläisperheeseen ja kulttuurihenkiseen pastoriin, mikä kertoo siitä, että myös Clive-Bayleyn sosiaalinen asema täytyi olla korkea. Hänen teoksensa on kaikista kolmesta matkakirjasta kaikkein maltillisin. Hän ei sorru ylilyönteihin tai ilmaise radikaaleja ideoita. Hänen teoksestaan välittyy kuitenkin kiinnostus yhteiskunnallisiin asioihin.

Rosalind Travers oli sosialistitaustainen naisasianainen, joka oli brittiläisen Labour -puolueen johtajan Henry Hyndmanin naisystävä. Hän toimi myöhemmin myös Suomen ja Englannin ystävyysseuran sihteerinä.⁷ Rosalind Traversin teos muodostuu 17 kirjeestä ystävilleen, joista hän on jälkikäteen muodostanut matkakertomuksen. Traversin matkakirjaa voidaan pitää analyttisimpänä teoksena, joka sisältää tarkastelua poliittisesta tilanteesta ja yhteiskunnallisesta toiminnasta. Hän viipy Suomessa usean kuukauden ajan (elokuusta 1908 marraskuuhun 1909) ja osallistui myös yhteiskunnallisten piirien toimintaan. Rosalind Travers oli suomalaisen sosialistin Aino Malbergin ystävä. Malberg oli Lontoon Suomi-seuran perustaja (perustettu vuonna 1910). Seura järjesti puhetilaisuuksia, matkoja Suomeen ja julkaisi Suomen uutisia esittelevää lehteä. Travers toimi aktiivisesti seurassa.⁸

1.2 Matkustus ja matkakirjat tutkimuskohteena

Historiantutkimuksessa ollaan oltu jo kauan kiinnostuneita matkailusta. Etenkin jotkin sen ilmiöistä, kuten *grand tour* -matkailu sekä keskiajan pyhiinvaellukset ovat saaneet erityishuomiota.⁹ 1800- ja 1900-lukujen matkailu on mielenkiintoinen tutkimuskohde, koska tuolloin tapahtunut matkustuskulttuurin kasvu avasi areenan uusille ryhmille, kuten naisille. He pystyivät julkaisemaan tekstejään ja ajatuksiaan matkakirjojen muodossa. Niiden kautta voi

⁶ Markkanen 1987, 186

⁷ Halmesvirta 1993, 149

⁸ Lyytikäinen 1974, 25

⁹ Kostiainen, Ahtola, Koivunen, Korpela & Syrjämaa 2004, 13

saada tutkimuksellisesti kiinnostavaa tietoa sekä naisten toiminnasta että ajattelumaailmasta. Sen vuoksi 1800–1900 -luvun vaihteen naisten matkakirjallisuus on merkityksellinen tutkimuskohde.

Naismatkailijoita ei voida kategorisoida yhteen lokeroon. Naismatkustajat eroavat niin sosiaalisen luokan, iän, uskonnollisen vakaumuksen, aikakauden kuin matkakohteiden mukaan. Nämä eroavaisuudet on otettava huomioon naismatkustajia tutkiessa. Naismatkustajiin usein liitetään erikoisuuden leima: he tekevät jotain erityislaatuista. Tämä ajattelutapa marginalisoi naisten saavutukset siten, että naisen merkityksellisyys tulee ilmi vain erikoislaatuisten toimintojen kautta. Tärkeää on huomioida, että myös ”tavallista” elämää elävien naisten elämä on merkityksellistä.¹⁰

Naismatkustajien tutkimisen esiintuloon vaikutti 1970-luvulla tapahtunut feminismin nousu. Miehillä ja naisilla on ollut erilainen suhde julkiseen tilaan: miehillä on ollut vapaampi rooli, kun taas naisilla on ollut pääsy julkiseen tilaan vain tietyissä olosuhteissa. Naismatkailijat onkin usein esitetty kodin ja yhteiskunnan kahleet rikkovina ja eräänlaisina feministien prototyyppinä. Joillekin naisille matka mahdollistikin itsensä uudelleen määrittelyn ja löytämisen. Teksteissä naiset saattoivat kuitenkin luoda fiktiivisen hahmon itsestään, koska teksti mahdollistaa sen.¹¹

Matkustaminen ja kirjoittaminen ovat kulkeneet kautta aikojen käsi kädessä. 1500-luvulla kirjoittamisesta tuli merkittävä osa matkaa; sen avulla dokumentoitiin kokemuksia ja annettiin tietoja politiikan tai kaupan palveluksiin. Suurelle yleisölle tarjottiin jännittäviä kertomuksia kaukaisista paikoista, jotka houkuttivat uudisraivaajia siirtokuntiin. 1600-luvulla matkakirjoista saadut uudet tiedot antoivat inspiraatiota tieteen ja filosofian vallankumoukseen.¹²

Matkakuvauksia ilmestyi myös sanomalehdissä, yksityiskirjeissä ja virallisissa raporteissa. Useat matkakirjat perustuivatkin edellä mainittuihin. Matkakirjat voidaan karkeasti lajitella tieteellisiin ja epätieteellisiin, joiden välinen raja on usein epäselvä. Tieteellisissä teoksissa esiintyi usein henkilökohtaisia asioita ja epätieteellisissä tieteellisten arvioiden kaltaisia huomioita vieraasta ympäristöstä.¹³

¹⁰ Bassnett 2002, 225–229

¹¹ Bassnett 2002, 226, 231–236

¹² Hulme & Youngs 2002, 2–4

¹³ Varpio 1997, 13

Matkakirjallisuuden määrittäminen ei ole yksiselitteistä. Rajat niin sanotun puhtaan matkakirjallisuuden, esseiden, elämäkertojen, muistelmien ja kaunokirjallisuuden välillä eivät ole selkeitä. Matkakertomusta voidaan pitää eräänlaisena uutena matkana, ei niinkään matkan jäljennöksenä. Yleensä matkakirjallisuudessa esiintyy oman ja vieraan kulttuurin vertailua, pittoreskeja maisemakuvauksia sekä kuvauksia vieraan kansan tavoista ja tottumuksista.¹⁴ Matkakirjojen tyyli vaihtelee voimakkaasti aina kielellisesti rikkaasta kuvauksesta koomiseen ja pittoreskiin kuvaukseen. Tyyli voi vaihdella jopa saman kirjan sisällä.¹⁵

Matkakirjallisuutta on tutkittu eri tieteenalojen parissa, kuten kirjallisuudessa, kulttuurin tutkimuksessa, historiassa, antropologiassa ja maantieteessä. Matkakirjallisuuden tutkiminen tuli ajankohtaiseksi etenkin toisen maailmasodan jälkeen, jolloin entiset siirtomaat alkoivat itsenäistyä sekä muuttoliike lisääntyä. Tarkoituksena oli ymmärtää imperialistisen maailman toimimista ja kehittymistä. Etenkin postkolonialistinen teoria on antanut työkaluja siihen, miten vierauden ja eksotiikan kuvauksien kautta kolonialistista maailmaa rakennettiin.¹⁶

Kirjallisuuskritiikin avulla matkakirjallisuudesta voidaan tarkastella vallan, tiedon ja identiteetin teemoja, mitä on tehty muun muassa feministisen teorian viitekehyksen kautta. Viime vuosikymmeninä matkakirjallisuudesta on tutkittu muun muassa totuuden arvoa narratiivisessa kirjoituksessa, narratiivisen tekstin muotoa, faktan retorista luonnetta, sisäkulttuurista ”translaatiota”, metaforien ja muiden elementtien toimimista sekä ajan representaatiota, kuten tässä tutkimuksessa on tarkoitus tehdä.¹⁷

1.3 Tutkimuskysymys ja aikakauden piirteet

Matkakirjassa kaksi kulttuuria kohtaa. Matkailija katsoo vierasta kulttuuria linssin läpi, joka on hiottu matkailijan oman kulttuurin hiomossa. Linssin rakennusaineina ovat muun muassa omassa kulttuurissa omaksutut arvot ja asenteet. Linssi määrää, mitä kohteesta nähdään, miten kohdetta katsotaan ja miten siihen suhtaudutaan. Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena on kyseinen linssi: mitä se heijastaa ja miksi. Tutkimuskysymyksenäni on, miten naisten edustama ajatusmaailma ilmenee matkakirjoissa. Matkakirja toimii kirjoittajien ajatusmaailmojen ja

¹⁴ Hapuli 2003, 21–24

¹⁵ Duncan & Gregory 1999, 1–4

¹⁶ Cambell 2002, 261–262, 265

¹⁷ Cambell 2002, 263–265

kulttuuristen vaikutteiden heijastuspintana. Tutkielman tarkoituksena on selvittää, miten naiset tulkitsevat näkemiään ilmiöitä aikakautensa aatevirtauksien kontekstissa. Näitä aatevirtauksia ovat muun muassa sosialismi, nationalismi, naisasia ja rotu-oppi. Tässä tutkimuksessa on siis kyse siitä, miten naiset tulkitsevat näkemiään ilmiöitä eri aatevirtauksien kontekstissa.

Naiset edustavat 1800–1900 -luvun vaihteen Iso-Britannian keskiluokkaista kulttuuria. Millainen Iso-Britannia tuolloin oli? Jose Harrisin mukaan tuon ajan brittiyhteiskuntaa leimasivat niin muutoksen kuin jatkuvuuden tilat. Joitain yhteiskuntaa määrittäviä ja leimaavia teemoja voidaan muodostaa, mutta läpileikkaavaa kuvaa on vaikeaa antaa.¹⁸ Tutkielmassani otan huomioon aikakauden yleispiirteet ja tarkastelen, kuinka ne vaikuttavat naisten teksteihin.

Työssäni käytän viktoriaanisuuksien ja edvardiaanisuuden käsitteitä. Viktoriaaninen aika liitetään nimensä mukaisesti kuningatar Viktorian hallituskauteen (1837-1901), jolloin Englanti oli johtava maailmanvalta. Viktoriaanisuuksia voidaan pitää kuitenkin moniulotteisempina käsitteenä, joka määrittää ajalle tyypillisiä aatteita, asennoitumisia, tapoja ja kulttuuria. Aikakautta ei voi pitää täysin homogeenisena, vaan aatteet ja asennoitumiset muuttuivat ja taistelivat keskenään vaikutusvallasta.¹⁹

Viktoriaaninen aika oli sekoitus saavutuksia ja epävarmuutta tulevaisuuden suhteen. Iso-Britannia oli saavuttanut maailmanherruuden, mikä tarkoitti maailmanlaajuista imperiumia, maailman johtavinta teollisuus- ja kauppavaltiota. 1800-luvun loppupuolella Iso-Britannian asema ei ollut enää itsestään selvä, ja sitä oli noussut haastamaan uudet suurvallat, kuten Saksa ja Yhdysvallat.²⁰

Kansainvälisen tilanteen lisäksi 1800–1900 -luvun vaihteen Iso-Britannian kotimaan asioissa oli ongelmia. 1800-luvun lopulla viktoriaanisen Iso-Britannian tasapainoa oli noussut haastamaan kolme teemaa: Irlannin asema, naisten oikeudet ja työväenluokan voimistuminen.²¹ 1900-luvun alku oli Iso-Britanniassa murroksen aikakautta, mitä nimitetään myös edvardiaaniseksi kriisiksi. Seitsemänkymmentä vuotta Iso-Britanniaa hallinnut kuningatar Viktoria kuoli vuonna 1901 ja valta vaihtui Edward VII:lle. Tämän sukupolven vaihdoksen myötä tapahtunut hallinnollinen muutos heijastui yhteiskuntaan uusien ideoiden, uuden muodin ja uusien kokemusten

¹⁸ Harris 1994, 1–3

¹⁹ Tingsten 1966, 10

²⁰ Powell 1996, 1–2

²¹ Powell 1996, 2–7

omaksumisena sekä irtaantumisenä viktoriaanisista normeista. Täydellistä muutosta entiseen verrattuna ei kuitenkaan tapahtunut.²²

1.4 Muut lähteet

Matkakirjojen lisäksi käytän tutkielmassa lähteinä brittiläisiä Suomea käsitteleviä lehtiartikkeleita²³. Ne antavat yleiskuvaa brittiläisten suhtautumisesta Suomeen. Niiden kautta naiset myös mahdollisesti rakensivat kuvaa Suomesta, mikä on saattanut vaikuttaa heidän matkakokemuksiinsa.

Aikakauslehtien tehtävänä oli viktoriaanisessa Iso-Britanniassa sekä ilmaista mielipiteitä että muokata niitä. Niillä oli siis merkittävä rooli yhteiskunnallisessa keskustelussa, joko kosketti ennen kaikkea kasvavaa keskiluokkaa. Keskustelua tapahtui artikkeleiden, kirja-arvioiden sekä lukija- ja toimituspalojen muodossa. Aiheet liittyivät niin politiikkaan, talouteen, kulttuuriin, tieteeseen kuin uskontoon ja lehdet muodostivat foorumin perinteisten arvojen kritiikille. Useilla lehdillä oli myös jokin aatteellinen tai poliittinen tausta.²⁴

Viktoriaanisen aikakauslehdistön alkuaikoina sen luonteeseen kuului anonymia, jonka nähtiin suojelevan kirjoittajia. Sen myötä lehtien piti ottaa kollektiivinen vastuu mielipiteistä. Anonymia väheni 1800-luvun lopulla, jolloin kirjoittajat usein julkaisivat tekstejään omilla nimillään.²⁵ Tutkielmassani käytän yhdeksää eri kirjoittajien kirjoittamaa artikkelia, joista yksi on anonymisti kirjoitettu: vuonna 1889 *Chamber's Journal's*issa julkaistu artikkeli *The Country of a thousand lakes. Finland*.

Yhtenä artikkelina käytän Edward A. Freemanin vuonna 1892 *Macmillan's Magazine'ssa* ilmestynyttä artikkelia *Finland*. Lehti oli perustettu vuonna 1859, ja sen tyyliin kuului muun muassa kriittiset katsaukset.²⁶ Edward August Freeman (1823–1892) oli Oxfordin yliopiston historian professori. Poliittisesti Freeman kannatti liberaaleja. Hän uskoi vapauteen,

²² Powell 1996, 1

²³ Lehtiartikkelit ovat satunnainen otos Anssi Halmesvirran kokoelmista.

²⁴ Särkkä 2005, 375

²⁵ Särkkä 2005, 376

²⁶ Cox 1982, 186–189

demokratiaan sekä Irlannin oikeuteen itsehallintoon. Hän oli tutkijan toimen ohella yhteiskunnallisesti aktiivinen, julkaisi paljon kirjoituksiaan sekä otti kantaa eri teemoihin.²⁷

Tutkielmassani käytän myös A. Birrellin vuonna 1900 *Review'ssa* ilmestynyttä artikkelia *Finland and Russia*. Augustine Birrell (1850–1933) oli poliitikko ja kirjailija. Koulutukseltaan hän oli lakimies, joka toimi oikeustieteen professorina University Collegessa Lontoossa. Hän sai mainetta esseistinä ja kriitikkona. Hän toimi liberaalien poliitikkona vuosina 1889–1916. Hän ajoi muun muassa koulutuksen tasa-arvoa sekä Irlannin oikeutta itsehallintoon. Erityisesti Irlanti oli hänelle läheinen teema, ja Birrell toimikin Irlannin pääsihteerinä vuosina 1906–1912.²⁸

Uusia aikakauslehtiä alkoi ilmestyä läpi 1800-luvun. Vuosisadan loppupuolella uutena piirteenä oli, että vakavasti otettavia aikakauslehtiä alkoi ilmestyä kuukausittain. Yhtenä esimerkkinä oli vuonna 1877 perustettu *The Nineteenth Century*, joka julkaisi vuonna 1882 P. Kropotkinin artikkelin *Finland: A rising nationality*. Pjotr (Peter) Kropotkin (1842–1912) oli venäläissyntyinen anarkisti ja tiedemies. Hän syntyi venäläiseen aristokraattiperheeseen. Hän opiskeli yliopistossa matematiikkaa ja toimi myös maantieteilijänä. Vierailtuaan vuonna 1872 Länsi-Euroopassa hänestä tuli anarkisti. Kotimaahan palattuaan hän toimi vallankumousliikkeessä kunnes hänet pidätettiin vuonna 1874. Hän karkasi vankeudestaan vuonna 1876 ja päätyi maanpakoon. Hän otti johtavan roolin kansainvälisessä anarkistiliikkeessä ja julkaisi aktiivisesti kirjoituksiaan. Vuonna 1886 hän päätyi pakolaisena Englantiin, missä hän elätti itseään toimittajana. Hän kirjoitti sekä johtaviin liberalistisiin lehtiin että radikaaleihin julkaisuihin. Maanpaossaan Kropotkin seurasi ja tuki Venäjän vallankumousta. Hän palasi synnyinmaahansa vallankumouksen jälkeen vuonna 1917.²⁹

Yksi lehtiartikkelin kirjoittajista oli nainen, brittiläinen kirjailija Charlotte Dempster (1835–1913). Hän oli erityisen kiinnostunut kansanperinteestä, mistä voi päätellä, että häntä kiinnosti *Kalevala*.³⁰ Charlotte Dempsterin artikkeli *Finland* ilmestyi *Edinburgh Review'ssa*. Lehti perustettiin vuonna 1802, ja se oli alusta lähtien suosittu aikakauslehti ajankohtaisten aiheidensa ja kriittisen lähestymistapansa vuoksi. Lehden levinneisyys ja vaikuttavuus oli merkittävää, ja se oli yksi 1800-luvun hallitsevista aikakauslehdistä.³¹

²⁷ Barlow 2004, 920–923

²⁸ Jalland 2004, 849–852

²⁹ Walter 2004, 104–105

³⁰ Brown, Clements, Grundy

³¹ Cox 1982, 182

Yhdeksi *Edinburgh Review*'n haastajaksi nousi vuonna 1823 perustettu *The Westminster Review*, joka poliittisesti kannatti benthamilaisuutta³². Tutkielmassani käytän kahta lehdessä ilmestynyttä artikkelia: vuonna 1894 julkaistua J.D. Shawin artikkelia *Finland and its parliament* sekä Edward Westermarckin artikkelia vuonna 1888 julkaistua *Finland and Finlanders*. J.D. Shawin tausta jää tuntemattomaksi.

Edvard Alexander Westermarck (1862–1939) oli suomalaissyntyinen antropologi, sosiologi ja filosofi, joka syntyi ruotsinsuomalaiseen kulttuuriperheeseen. Hän opiskeli yliopistossa filosofiaa ja kiinnostui brittiläisestä empirismistä sekä Darwinin ajatuksista. 1887 hän muutti opiskelemaan Englantiin, josta tuli hänen tieteellinen kotinsa. Hänestä tuli kansainvälisesti tunnettu tiedemies, joka toimi Englannin lisäksi myös kotimaansa yliopistoissa. Westermarck oli Suomen itsenäisyyden kannalla, ja hän kirjoitti Suomea koskevia artikkeleita brittilehtiin.³³

The Westminster Review linja oli tiukan asiallinen, kun taas Vuonna 1817 perustetun *Blackwood's Edinburgh Magazine*'n lähestymistapa puolestaan oli kevyempi. Se sisälsi eri aiheita koskevia artikkeleita, tarinoita ja esseitä.³⁴ Tutkielmassani käytän J.T. Beallyn *Blackwood's Edinburgh Magazine*'ssa vuonna 1899 ilmestynyttä artikkelia *The downfall of Finland: An object-lesson in Russian aggression*. Beally on toinen kirjoittaja, jonka tausta jää tuntemattomaksi.

Yhtenä käyttämänäni artikkelina on Rudolf Euckenin vuonna 1899 *The Forumissa* ilmestynyt artikkeli *The Finnish question*. Rudolf Eucken (1846–1926) oli saksalainen filosofian professori, joka voitti Nobelin kirjallisuuden palkinnon vuonna 1908. Eucken julkaisi useita filosofisia teoksia, joissa hän otti kantaa ihmiskunnan ongelmiin. Hän oli kiinnostunut kielitieteistä ja historiasta.³⁵

Useimmat kirjoittajista oli kuuluisia sekä ansioituneita tieteen ja kulttuurin saralla. Suomi siis kiinnosti, kosketti ja herätti mielenkiintoa kansainvälisesti. Tämä varmasti vaikutti myös Suomen matkailuun ja lisäsi maan viehätystä. Toisaalta se merkitsi myös sitä, että matkailijoilla

³² Viktoriaaniseen aatemaailmaan merkittävästi vaikuttaneen ajattelijan Jeremy Benthamin (1748–1832) mukaan nimetty utilitaristinen suuntaus, joka korostaa yksilön vapautta ja merkitystä yhteiskunnassa. Jones 2000, 3–5

³³ Stroup 2004, 265–269

³⁴ Cox 1982, 182–186

³⁵ Frenz 1969, 74–88

saattoi olla paljon jo valmiita mielipiteitä ja oletuksia Suomesta, ja sen tilanteesta. Tämä tutkielman naismatkustajien kohdalla onkin otettava huomioon julkisen keskustelun vaikutus heidän mielipiteisiinsä.

1.5 Teorettinen lähtökohta ja metodi

Yleensä matkakirjallisuus tarjoaa itseään totuudellisena kuvauksena matkasta ja representaationa muuttumattomasta ”todellisuudesta”³⁶. Matkakirjan ja todellisuuden suhde on kuitenkin problemaattinen. Tämän huomasi myös Rosalind Travers.

*I have ventured to take a way of my own with these difficulties. The facts related and the information given will be as correct as our fallible human nature allows, but the persons who appear in the narrative will be wholly imaginary. They are types of Finnish life and character – probable, I hope, but not actual.*³⁷

Esipuheessaan Travers pohtii matkakirjallisuuden vaikeuksia. Mainitsemillaan vaikeuksilla Travers viittaa siihen, kuinka matkailija voi väärin ymmärtää kuulemaansa, tehdä epäluotettavia johtopäätöksiä kohteestaan sekä loukata kuvailemiaan henkilöitä. Hän siis myöntää, että virheellisyys on mahdollista hänen teksteissään. Travers myös kirjoittaa auki, että kyseessä on kertomus, narratiivi. Tutkielmani lähteinä ovat siis kertomukset, joiden suhde totuuteen ei ole suoraviivainen. Hayden Whiten mukaan narratiivi on meta-koodi, jonka kautta kulttuurien rajat ylittävät kokemukset voivat välittyä. Kertomuksen tarkoituksena on siis kirjallisesti kertoa kokemuksesta. Todelliset tapahtumat eivät tarjoa itseään tarinoina, ne vain ovat, mutta ihmisillä on tarve tehdä niistä tarinoita.³⁸

Matkakirjan tarkoituksena on uudelleen kuvitella kohde representaation kautta. Matkakuvaus on yleensä koottu vasta matkan jälkeen ja se on mahdollisesti rakennettu kirjeiden ja päiväkirjojen kautta. Kirjoittaminen on siis toteutettu kaukana itse tapahtumista. Mielessä prosessoitu matka ilmaistaan matkakirjassa kirjallisesti. Matkakertomus on välitila kahden kielellisen ja

³⁶ Cambell 2002, 263

³⁷ Travers 1911, vii Olen uskaltanut ottaa askeleni näiden hankaluuksien kanssa. Annetut tosiasiat ja tiedot ovat niin oikeita kuin erehtyväinen ihmisluontomme sallii, mutta henkilöt, jotka ilmenevät kertomuksessa ovat täysin keksittyjä. He ovat tyyppillisiä suomalaisen elämäntavan ja ihmistyypin edustajia – luultavasti, niin toivon, mutta eivät todellisia.

³⁸ White 1987, 1–4

kulttuurisen ympäristön välillä. Vieras kulttuuri ikään kuin käännetään ymmärrettäväksi oman kielellisen käsitevälineistön avulla. Matkakirjan avulla kirjoittaja prosessoi erilaisuuden kokemisensa. Matkakirja voi olla tapa saada matkan kokija kielen kulttuuristen arvojen avulla takaisin kotiin, kotiuttamisen metodi. Matkakirjan intentiona voi myös olla saada lukija ulkomaille, mikä tapahtuu toisen kulttuurin erilaisuuden merkitsemisen kautta. Oikeastaan matkakuvaus kertoo aina enemmän kirjoittajan representoimisen keinoista ja oman kulttuurin rakenteista kuin todellisista paikoista.³⁹

Representaatio käsitteenä ymmärretään tarkoittavan objektia, tilaa tai ominaisuutta, jonka tarkoituksena on viitata johonkin itsensä ulkopuoliseen. Representaatioon liittyy läsnäolon ja poissaolon teemat: jokin poissaoleva korvataan jonkin uuden läsnäololla. Esimerkiksi koettu, mennyt matka korvataan matkakirjalla. Representaatio-ajatteluun liittyy kaksijakoisuus: toisaalta on olemassa varsinainen kohde ja toisaalta ulkoisin representaatioin ilmaistu kohde, joka esittää varsinaista kohdetta. Representaation-käsitteeseen liittyy tietoteoreettinen ongelma siitä, kuinka representaatio voi edustaa kohdettaan totuudenmukaisesti. Representaatioita tarkasteltaessa selitettäväksi jääkin, kuinka representaatio viittaa edustamaansa kohteeseen, sekä mikä on representaation ja sen kohteen suhde.⁴⁰

On siis hyväksyttävä tosiasia, etteivät naisten matkakirjat välttämättä kerro totuudenmukaisesti heidän matkakokemuksestaan ja matkakohteestaan, vaan ovat niiden representaatioita. Tässä tutkielmassa kiinnostus kohdistuu juuri naisten representoimisen keinoihin ja käyttämiinsä käsitevälineistöihin; mistä ideologisista elementeistä naiset ovat saaneet rakennusaineita niihin. Naisten näkemä kohde, Suomi, välittyy matkakirjoihin eräänlaisina heidän itse luomina tuotteina. Tämän tuotteen syntymiseen ovat vaikuttaneet heidän ennakoasenteensa ja eri lähteistä saadut vaikutteet.

Hayden Whiten mukaan historian tutkimuksessa kaikki lähteinä käytettävät tekstit ovat aina aikakautensa ideologisen ja mentaalisen maailman lävistämiä. Kaikki tekstit siis kantavat mukanaan aikakautensa ajatusmaailmaa, ei kokonaisena ja täydellisenä vaan osittain. Kielellisten työkalujen avulla tutkija voi päästä perille tästä ajatusmaailmasta. Historioitsija toimii siis eräänlaisena kääntäjänä menneisyyden ja nykyisyyden kielen välillä. Ideologiset piirteet ovat usein tekstissä ”metakielellisinä” eleinä, joilla puhuja korvaa ääneen sanotut ilmaisut, joita hän

³⁹ Duncan & Gregory 1999, 1–5

⁴⁰ Knuuttila & Lehtinen 2010, 11

mahdollisesti pitää suorasanaisina, objektiivisina tai arvovapaina kuvailuina. Tekstin ideologinen näkökulma on eräänlainen prosessi, jonka mukaisesti erilaiset merkitykset ovat tuotettuja siten, että tiettyjä merkkisysteemejä pidetään luonnollisina ja välttämättöminä tapoina hahmottaa asioita. Toiset merkkisysteemit puolestaan ovat tukahdettuja, huomaamattomia tai piilotettuja.⁴¹

Quentin Skinnerin mukaan aatehistoriassa tutkijan tehtävänä on selvittää, mikä on toimijan tarkoitusperä antamansa mielipiteen takana. Kirjoittajan tausta sekä motiivit on siis otettava huomioon. Annettua mielipidettä ei pidä ottaa sellaisenaan, vaan on tarkasteltava sitä syvempää. Ensinnäkin tutkijan on otettava huomioon, että käytettävät käsitteet muuttuvat ajan myötä. Käsitettä ei pidä lähestyä siten, että sen ajattelee tarkoittavan samaa kun nykypäivänä. Toiseksi kirjoittajalla voi olla käytössään joitain retorisia strategioita. Tutkijan on siis huomioitava missä yhteydessä kirjoittaja ilmaisee mielipiteensä, ja millä voimakkuudella hän sen ilmaisee. Kirjoittajan teksti on nähtävä osa kielellistä kontekstia, joka on otettava huomioon. Tekstin kielellinen ja sosiaalinen konteksti auttaa ymmärtämään, mitä tarkoitusperä kirjoittajalla on.⁴²

Tässä tutkimuksessa jokaisella naisella on retorisena strategiaa matkakirjallisuuden konventiot. Tätä strategiaa käytetään eri vahvuudella. Tweedie käyttää sitä voimakkaimmin ja Travers vähiten. Lisäksi naisten retoriseen strategiaan kuuluu heidän henkilökohtaiset tyyliinsä. Tweedielle se sisältää huumoria ja liioittelua, Clive-Bayleylla maltillisuutta ja Traversilla oman aatteelliseen puolensa esilletuomista. Kirjoittajilla on myös eri yleisöt: Tweediellä ja Clive-Bayleylla yleisö on matkakirjojen perinteinen yleisö, joka hakee teksteistä viihdyttävyyttä ja hämmästelystä aiheita. Traversilla puolestaan yleisö on mahdollisesti sellainen, joka on jo valmiiksi kiinnostunut Suomesta aatteellisesti ja poliittisesti.

⁴¹ White 1987, 186–187, 191–192

⁴² Skinner 2002, 79–87

1.6 Työn rakenne ja sisältö

Lähestyn tutkimuskysymystäni kolmen pääteeman kautta: kansalaisuuden, luokan ja sukupuolen. Osaksi käsittelen teemoja naisten oman identiteetin kautta. Matkustaessa yksilöllinen ja kollektiivinen identiteetti selkiytyvät. Omasta kulttuurista lähteminen ja siirtyminen vieraaseen kulttuuriin haastavat oman identiteetin määrittämisen. Toisaalta se mahdollistaa identiteetin uudelleen määrittämisen. Matkaaja pystyy erityisen hyvin tarkkailemaan sekä omaa että vierasta kulttuuria, koska ei matkan aikana kuulu kumpaakaan.⁴³ Naisten identiteetin lisäksi otan teemat huomioon tarkastelemalla, miten ne liittyvät aikakauden ilmiöihin. Tarkastelun kohteena on erityisesti Iso-Britannian tilanne, mutta yhtä lailla huomioin Suomeen liittyviä ilmiöitä.

Ensimmäisessä käsittelyluvussa taustoitan Suomen matkustusolosuhteita sekä naisten motiiveja matkustaa Suomeen. Selvitän myös naisten matkakohteet sekä kontaktit suomalaisiin. Pohdin myös, mikä oli naisten rooli matkustajina. Lisäksi käsittelen, millaisena maana Suomea pidettiin ja millaisia rotukäsityksiä suomalaisista oli.

Toisessa käsittelyluvussa lähestyn naisten tekstejä kansalaisuusteeman kautta. Alussa taustoitan kansakunta-käsitteen määrittelyä. Tarkastelun kohteena on myös se, miten nationalismin vaikutus näkyi, miten naiset kokivat oman britti-identiteettinsä ja pidettiinkö Suomea kansakuntana. Luvussa käy myös ilmi, miten britit suhtautuivat Suomen asemaan Venäjän autonomisena suuriruhtinaskuntana.

Kolmannessa käsittelyluvussa huomioni kohdistuu luokkaan. Aluksi taustoitan luokkayhteiskunnan rakenteita. Tarkastelen miten naisten oma keskiluokkainen identiteetti ilmenee, miten demokraattisen poliittisen järjestelmän kehittyminen, luokkayhteiskunnan ongelmat sekä sosialismin suosion kasvu ilmenevät.

Neljännessä käsittelyluvussa teemana on sukupuoli, joka tässä työssä keskittyy naissukupuoleen. Luvussa käsittelen aikakauden naiskuvausta, naisen aseman muutosta, Suomen naisten asemaa sekä naisten kokemusta ja asemaa matkustajina.

⁴³ Morgan 2002, 9–12

2 SUUNTANA SUOMI

Suomi alkoi nousta 1800-luvun loppupuolella turistikohteeksi muiden maiden rinnalle. Myös britit löysivät Suomen. Mielenkiinnon kohteena oli Suomen kulttuurinen kehittymistaso, jota arvioitiin sivistyneisyys- ja barbaarisuus-käsitteiden kautta. Ensimmäisen kerran vuonna 1835 julkaistu Elias Lönnrotin kokoama *Kalevala* oli saanut kansainvälistä huomiota, ja se kiinnosti myös tämän tutkielman naisia. Kulttuuristen piirteiden lisäksi suomalaisten rotutausta ja fyysiset piirteet olivat tarkastelun kohteina.

2.1 Brittien matkustaminen Suomeen

Brittien matkustaminen ulkomaille yleistyi Napoleonin sotien (1803–1815) jälkeen. jolloin Britanniaan oli syntynyt uusi turismille sopiva varakas asiakaspiiri. Taloudellisten, väestöllisten ja poliittisten syiden lisäksi turismin kasvuun vaikutti romantiikan idea. Sen mukaisesti matka herätti matkailijassa lapsenomaisen ihmetyksen ympäristöä kohtaan ja ruokki mielikuvituksen maailmaa. Matkustamisesta tuli osa muodinmukaista keskiluokkaista elämäntapaa.⁴⁴

Brittien suosituimpia matkakohteita olivat Välimeren maat, kuten läntinen Italia, Ranskan Riviera, Kreikka ja Egypti. Välimeren maat kiehtoivat, koska ne nähtiin länsimaalaisen kulttuurin kehtona.⁴⁵ Vapaa-ajan matkustamisen syitä ei kuitenkaan otettu liian kevyesti. Kunniallisen matkaajan piti perustella matkustamisensa motiivit: kotimaasta poistumisen pelättiin heikentävät brittiläisiä arvoja sekä isänmaallisuutta. Kunniallisia syitä matkustamiselle olivat pyhiinvaellus, kulttuuristen vaikutteiden hakeminen tai terveyden kohentaminen. Toisinaan matkalle saattoi olla jokin toisenlainen syy, jota ei ollut helppo määritellä tai jota ei sopinut julkisesti paljastaa. Tämänkaltaisena syynä saattoi esimerkiksi olla avioliittoon liittyvät ongelmat.⁴⁶

Kun britit matkustivat Välimerelle uskonnon, kulttuurin tai terveyden innoittamina, mikä mahtoi saada heidät matkustamaan sellaiseen maahan kuin Suomi? Syrjäinen Suomi ei ollut perinteinen matkakohde. Varhaisimmat matkailijat poikkesivat Suomeen matkustaessaan Ruotsin ja Venäjän

⁴⁴ Buzard 1998, 19, 98–101

⁴⁵ Pemble 1987, 2–8

⁴⁶ Pemble 1987, 53–56, 102–103

välillä. Matkustus Suomeen lisääntyi 1800-luvulla, jolloin Suomesta syntyi kuva romanttisena luontomaana, jonka houkuttimina olivat rauhallisuus ja kauniit maisemat.⁴⁷

Suomen kuvaa eurooppalaisena matkailumaana alettiin tietoisesti edistää 1800-luvun lopulla. Erityisesti maailmannäyttelyissä tuotiin esille Suomen matkailumahdollisuuksia. Pariisin vuoden 1900 maailmannäyttelyssä Suomen mainostaminen onnistui erityisen hyvin, mikä johtui mahdollisesti sortovuosien aiheuttamasta kansallistunteen heräämisestä ja halusta tuoda Suomea esille kansainvälisesti. Suomea käsitteleviä matkaoppaita painettiin myös vierailta kielillä. Suomea tarjottiin luonnonkauniina ja arvoituksellisen kiinnostavana matkakohteena. Niin ikään lehdissä ilmestyneet kirjoitukset ja kuvat Suomesta lisäsivät matkailijoiden kiinnostusta Suomea kohtaan.⁴⁸

Romanttisen Suomi-kuvan ansiosta 1900-luvun alussa Suomeen matkusti jo tuhansia ulkomaalaisia. Erityisesti britit olivat löytäneet Suomen, joka oli tuttu maa kauppakumppanina. Suomesta vietiin Iso-Britanniaan ennen kaikkea puuta, paperia, voita ja tervaa. Pohjoinen kauppakumppani oli eksoottinen kohde, joka tarjosi brittiläiselle ylä- ja keskiluokalle virkistystä ja lepoa.⁴⁹ 1900-luvun alkupuolella Suomen vakuutettiin olevan luonnontilastaan huolimatta länsimainen matkailumaa, eikä mikään villipetojen asuinpaikka, kuten aikaisemmat mielikuvat Suomesta mahdollisesti olivat. Majoituspuitteet ja kulkuyhteydet olivat kunnossa. Hyvänä puolena oli se, että Suomi oli säilynyt vapaana turismin haitoista, kuten hotellien ylikuormituksesta. Suomi oli ennen kaikkea rauhaa tarjoava matkakohde.⁵⁰

Useat Suomeen matkustaneet matkailijat kirjoittivat ylös kokemuksistaan. Suomea koskeva matkakirjallisuus on tyyllisesti vaihtelevaa, mikä on tyypillistä matkakirjallisuuden lajityypille. Osalle matkailijoista järjestettiin paras mahdollinen opastus ja koottiin ajankohtaista tutkimustietoutta Suomesta. Matkakirjat osaltaan rakensivat kuvaa Suomesta, mikä voimisti siitä muodostunutta romanttista kuvaa.⁵¹

⁴⁷ Hirn 2001, 64–65

⁴⁸ Markkanen 1987, 177–180

⁴⁹ Markkanen 1987, 182–183

⁵⁰ Markkanen 1987, 180–181

⁵¹ Markkanen 1987, 185, 202

2.2 Clive-Bayleyn, Tweedien ja Traversin matkat Suomeen

Miksi kolme brittinaista valitsivat matkakohteekseen Suomen? Heillä kaikilla oli ystävyys- ja sukulaisuussuhteita suomalaisiin Heidän kontaktit suomalaisiin olivatkin oleellinen tekijä heidän matkoilleen. Heidän suomalaisilla ystävillä ja sukulaisilla oli myös varmasti suuri vaikutus heidän Suomi-kuvaansa. Naisten Suomi-kuvaa rakensivat kuitenkin myös naisten muut kokemukset, koska he eivät viettäneet aikaa pelkästään isäntäperheidensä kanssa. Travers esimerkiksi teki matkoja myös yksin ja tutustui suomalaisiin henkilöihin.

Clive-Bayley tunsu Alaskan kuvernöörinä ja laivaston amiraalina toimineen Johan Hampus Furuhejmin⁵² perheen, jonka kodissa, Urjalassa sijaitsevassa Honkolan sukukartanossa, Clive-Bayley oleskeli. Matkakertomuksensa Clive-Bayley omisti John Hampus Furuhejmin vaimolle, Anne Elizabeth de Furuhejmille, joka menehtyi Clive-Bayleyn Suomen vierailun aikana. Clive-Bayley tunsu myös kansatieteitä harrastavan pastorin Adolf Alarik Neoviuksen, joka toimi pastorina Porvoossa sekä keräsi kansanrunoutta. Neoviuksella oli ystävyysuhde runonlaulaja Larin Parasken kanssa.⁵³ Clive-Bayleyn matkakirjasta ei tule ilmi, mitä kautta hän tunsu suomalaiset tuttavansa.

Tweediella oli sisarensa Olga Harleyn lisäksi matkakumppanina suomalaissyntyinen Frau von Lilly, joka oli oikealta nimeltään Aline Marie Julie von Düring. Tweedien kosketukset suomalaisiin tulivatkin ensisijaisesti ylä- ja keskiluokkaan kuuluvien henkilöiden kautta. Tweedien tuttavapiiriin kuului muun muassa Henrik Borgström, joka oli merkittävän helsinkiläisen elinkeino- ja kulttuurielämän vaikuttajan Henrik Borgströmin poika.⁵⁴

Myös Rosalind Traversin kytkös Suomeen perustui suhteisiin varakkaisiin keskiluokkaisiin. Hänen Suomessa asuva setänsä oli suomenruotsalainen Keith Hjalmar, jonka äiti oli englantilainen ja isä suomenruotsalainen. Keith Hjalmar oli naimisissa suomenruotsalainen Katrin Svensonin kanssa. He molemmat tunnustautuivat svekomaaneiksi.⁵⁵

⁵² Marjomaa 2004

⁵³ Timonen 1997

⁵⁴ Myllykoski 1998, 27–30

⁵⁵ Travers 1911, 8–9

Naiset ilmoittivat Suomen vetovoimaksi rauhan ja luonnon. Esimerkiksi Tweedien mukaan Suomi oli rauhallinen maa, jolla oli oma viehätysvoimansa. Suomessa erityistä olivat runsaslukuiset vesireitit ja muodostavat järvet, joet ja kanavat.⁵⁶ Myös Rosalind Travers viittasi Suomen luonnonläheisyyteen. Hän myönsi omistavansa kaipuun pohjoiseen, villiin luontoon sekä laakeille alueille. Häntä ei kiinnostanut muiden brittien suosima Italia.⁵⁷ Clive-Bayley puolestaan totesi: “[--] town life after London has no great attraction for me. I did not want to see sophisticated life, but the simple, national life of the people and their beautiful country.”⁵⁸ Mitä Clive-Bayley oikeastaan tarkoitti mainitsemallaan kansallisella elämällä? Oliko se ihmisten arkea, kansanperinnettä vai poliittista ja kulttuurista toimintaa, joka oli Suomessa tuolloin aktiivista? Clive-Bayley mahdollisesti viittasi näihin kaikkiin. Joka tapauksessa Suomen kansalliset piirteet kiehtoivat matkailijoita.

Traversin vetoa Suomeen voidaan selittää myös aatteellisilla seikoilla, koska Travers oli sosialisti ja feministi. Suomessa naiset olivat saaneet äänioikeuden vain kaksi vuotta ennen hänen matkaansa, vuonna 1906. Samana vuonna olivat myös sosiaalidemokraatit saavuttaneet vaalivoiton Suomen ensimmäisissä uudenaikaisissa vaaleissa. Traversin matkaseurana oli hänen serkkunsa Celia, jolla oli selkeä syy matkalleen. Suffragettiaktivistiksi ryhtyneen Celian perhe oli lähettänyt hänet ulkomaille rauhoittumaan. Suomen houkuttelevaisuus aatteellisesti kiinnostavana kohteena ilmeneekin Celian huomatuksista: ”I’ll go to the only civilized country in Europe, the one place where women have got their full rights.”⁵⁹

Vaikka Suomesta oli 1800-luvun lopulla tullut yhä tunnetumpi matkakohde, ei matkustamisen Suomeen ollut itsestään selvä asia. Tweedien kokemuksena oli, ettei hän löytänyt millään tietoa ja neuvoja Suomeen matkustamisesta. Siitä voi päätellä, että kuva Suomesta matkakohteena oli edelleen 1800-luvun loppupuolella epämääräinen alkaneesta matkailumarkkinoinnista huolimatta. Tweedien kokemus matkaoppaiden ja karttojen puutteesta oli kuitenkin erikoista,

⁵⁶ Tweedie 1897, 235, 144

⁵⁷ Travers 1911, 15

⁵⁸ Clive-Bayley 1895, 245 Kaupunkielämä Lontoon jälkeen ei vetänyt minua puoleensa. En halunnut nähdä hienostunutta elämää, vaan ihmisten yksinkertaista ja kansallista elämää, sekä heidän kauniin maansa.

⁵⁹ Traver 1911, 5 Aion mennä ainoaan sivistyneen maahan Euroopassa, ainoaan paikkaan, jossa naiset ovat saaneet täydet oikeutensa.

koska niitä oli painettu eri kielille. Esimerkiksi August Ramsayn opas *Suomi – Matkaopas* ilmestyi englanniksi käännettynä vuonna 1890.⁶⁰

*Nevertheless, Finland is not the home of barbarians, as some folk imagine, neither do Polar bears walk continually about the streets, nor reindeer pull sledges in summer, - items that have several times been suggested to the writer!*⁶¹

Tweedie tuo lainauksessaan esille mielikuvan, jonka mukaisesti Suomeen liitettiin pohjoisesta sijainnista johtuvia kliseitä, kuten jääkarhuja, poroja ja barbaareja. Kliseisiä kuvauksia Suomesta käsiteltiin myös aikakauden lehdissä, kuten Shaw'n artikkelissa *The Westminster Review*'ssa: "Greatly mistaken are any who assume that it is covered with snow and ice during most of the year, that it remains inaccessible or culture, or is inhabited by a people imperfectly civilised."⁶² Stereotyyppiä Suomesta liittyivät siis toisaalta sen pohjoiseen sijaintiin ja ilmastoon, toisaalta sen kulttuuriin ja sivistykseen. Väärät stereotyyppiä tyrmättiin niin lehtikirjoituksessa kuin Tweedien tekstissä.

Myös Clive-Bayley sai matkakohteen valinnastaan ihmetystä ympärillä olevilta. Matkakuvauksensa alussa hän kuvailee ystävänsä ihmettelevää kommenttia kuultuaan hänen matkasuunnitelmista. Clive-Bayley vastaa ystävänsä ihmettelyyn: [--]" 'there is a world on that side too!' And what a beautiful world it is, in this quaint land of proverb and folk-lore, of snow and lake, of Svekoman and Finoman, of high literary culture and unsophisticated peasant life."⁶³ Clive-Bayley nostaa esille muun muassa svekomaaninen ja fennomaaninen tilanteen, joka heijastui kaikkien naisten matkakirjoihin.

⁶⁰ Markkanen 1987, 177–181

⁶¹ Tweedie 1897, 1 Joka tapauksessa, Suomi ei ole barbaarien kotimaa, kuten jotkut kuvittelevat, eivätkä jääkarhut jatkuvasti kävele kaduilla, eivätkä porot vedä rekeä kesäisin – asiat, joita on useaan kertaan ehdotettu kirjoittajalle!

⁶² Shaw 1894, 425

⁶³ Clive-Bayley 1895, 1 [--] myös siellä on maailmaa! Ja mikä kaunis maailma se onkaan, maassa, joka on omalaatuisten sananlaskujen ja kansanrunouden, lumen ja järvien, svekomaanien ja fennomaanien, korkean kirjallisuuskulttuurin ja tavallisten maalaisten maa.

2.3 Matkakohteet ja naisten rooli matkustajina

Suomeen matkustettiin Iso-Britanniasta pääasiallisesti Hullista, jonne oli perustettu Suomen matkoja välittävä matkatoimisto. Koska Suomea mainostettiin luontomatustusmaana, olivat sen matkakohteet pääsääntöisesti luontokohteita. Suomen suosituimmat matkakohteet olivat Imatran koski, Punkaharju ja Aavasaksa. Niiden rinnalle olivat nousseet Oulujoen koskireitti, Valamon luostari, Sisä-Suomen järviolue ja Koli.⁶⁴ Kaikki naisista vieraili tunnetuissa matkakohteissa.

Kaikilla kolmella naisella oli ystäviensä tai sukulaistensa koti tai kesäasunto tukikohtana, josta käsin he pystyivät tekemään tutustumismatkoja Suomeen. Clive-Bayley vietti aikaa Furuhjelmien sukutilalla Urjalassa, jonne hän siirtyi heti laivansa saavuttua Turkuun. Urjalasta hän teki matkoja eteläisessä ja itäisessä Suomessa kesän ja syksyn 1893 aikana yhdessä perheen tyttären Annie Furuhjelmien kanssa. Annie Furuhjelmistä tuli myöhemmin (1900-luvun alkupuolella) kirjailija, naisasianainen sekä ruotsalaisen kansanpuolueen kansanedustaja. Annie asui Honkolassa äitinsä kuolemaan saakka. Yläluokkainen arki Honkolassa tuntui Anniesta yksitoikkoiselta, ja matkustelu brittiläisen rouvan kanssa toi varmasti hänelle miellyttävää vaihtelua.⁶⁵

Talven 1894 Clive-Bayley vietti Helsingissä, ja kesällä 1894 hän jatkoi tutustumista Suomeen. Tällä kertaa hänellä oli matkakumppanina pastori Neoviuksen vaimo, jonka kanssa Clive-Bayley matkusti rouvan syntymäseudulle Etelä-Karjalan Sakkolaan, joka oli myös runolaulaja Larin Parasken kotipaikka. Siellä Clive-Bayley tapasikin Parasken. Clive-Bayley vieraili matkansa aikana useissa eri kaupungeissa, kuten Tampereella, Vaasassa, Hämeenlinnassa, Joensuussa, Sortavalassa, Savonlinnassa, Viipurissa ja Kuopiossa, jossa hän tapasi myös Minna Canthin. Varsinaisia turistikohteita olivat Imatran kosket, Punkaharju, Valamon luostari sekä seilaus Laatokalla.

Tweedie aloitti Suomen vierailunsa Helsingistä, jonne hänen laivansa Hullista saapui. Tweedien tukikohta oli Frau von Lillyn sukulaisten kesäasunto Ilkeäsaarella. Tweedie aloitti Suomeen tutustumisen idästä. Hän matkusti ensiksi sisarensa ja Frau von Lillyn kanssa Valamon luostariin, Sortavalan laulujuhlille ja Imatran koskille. Toinen hänen matkoistaan suuntautui Savonlinnan ja Punkaharjun kautta Kuopioon, josta hän aloitti kärrymatkan kohti Kajaania.

⁶⁴ Markkanen 1987, 181–182

⁶⁵ Sainio, Venla 1997

Kärrymatka pääsi Tweedien matkakirjan nimeen, joten sen täytyi olla Tweedielle merkittävä kokemus. Vaalasta Ouluun Tweedie laski koskireittiä pitkin. Koskenlaskusta oli tehty turisteille kohdistettu elämys, jonka vetovoimaa myös Tweedie ylisti. Oulusta Tweedie matkusti laivalla Vaasan ja Turun kautta Hankoon, josta hän palasi kotimaahansa.

Myös Rosalind Travers matkusti Hullista Helsinkiin laivalla. Helsingistä hän jatkoi setänsä kesähuvilalle Jussaröön, jossa hän vietti aikaa sukulaistensa kanssa. Sieltä käsin hän vieraili Porvoossa, Turussa ja Tampereella, josta hän jatkoi junalla Ouluun. Travers matkusti naisista pohjoisimpaan, aina Tornioon asti. Travers palasi etelään idän kautta, ja pysähtyi Kajaanissa, Mikkeliissä, Savonlinnassa, Punkaharjulla ja Sortavalassa. Myös Travers seilasi höyrylaivalla Laatokalla, kävi Imatran koskilla sekä Viipurissa. Hän vieraili myös Lahdessa, josta hän jatkoi Helsinkiin. Pääkaupungissa hän vietti useamman kuukauden talven 1908–1909 aikana.

Olivatko naiset turisteja, vierailijoita vai matkustajia? Naiset olivat oikeastaan näitä kaikkia. Naiset olivat vierailijoita, koska heillä kaikilla oli suomalaisia ystäviä tai sukulaisia, joiden luona he vierailivat. Heidän isäntäperheillään oli myös oletettavasti vaikutus heidän Suomi-kuvaansa. Tämä Suomi-kuva oli säätyläisten, osin suomenruotsalaisten, näkemys. Naiset itse halusivat olla enemminkin matkailijoita kuin turisteja. Esimerkiksi Tweedieta kuvailtiin hänen teoksessaan matkailijaksi, joka halusi nähdä omituisia paikkoja sekä tavallista kansanelämää.⁶⁶ Naisilla olikin melko itsenäinen ote matkantekoon, ja heidän intentionaan oli halu päästä lähelle ”todellista” Suomea.

James Buzardin mukaan turistin ja todellisen matkailijan erottaminen alkoi heti turismiteollisuuden syntymisen jälkeen. Turistille tuli negatiivinen leima. Turisti nähtiin muodin virtauksia sokeasti seuraavana, kun taas matkailija liikkui avoimin silmin ja vapain sieluin sekä edusti itsenäisyyttä ja erityisyyttä. Matkailijalla oli emotionaalista ja esteettistä herkkyyttä, jonka avulla hän pääsi näkemään jotain autenttista ja erityistä. Turistin ja matkailijan määrittelyllä oli merkitystä ennen kaikkea matkailijalle itselleen. Määrittelyä tehtiinkin omasta kulttuurista käsin. Turistiksi ei mielellään haluttu tunnustautua, koska haluttiin olla osa jotain ainutlaatuista ja erityistä. Matkailijan ajateltiin kokevan ”koko totuuden” kohteesta ja ikään kuin näkevän pittoreskin pinnan alle, mitä turistin oli mahdotonta tehdä. Oikeasti matkailijan näkemä ”koko

⁶⁶ Tweedie 1897, 185

totuus” oli muodostettu ennako-oletuksissa, joita oli omaksuttu kirjojen, kuvien ja keskustelujen kautta.⁶⁷

Vaikka naiset mielsivät itsensä matkailijoiksi, todellisuudessa he kaikki käyttivät hyväkseen turismipalveluita ja vierailivat turistikohteissa. Naisia siis voidaan pitää myös turisteina. Naiset olivat luultavasti rakentaneet kuvaansa Suomesta jo etukäteen esimerkiksi lehtikirjoitusten sekä matkailumarkkinoinnin kautta; he näkivät osittain turisteille luodun kuvan Suomesta. James Buzardin mukaan turisti kohtaakin aina maan, joka on turismin palveluihin luotu representaatio⁶⁸. Tämä tulee ilmi muun muassa Tweedien lausahduksessa, joka kertoo hänen reaktiostaan nähtyään esityksen kalevalaisesta häämenosta. ”What a delightful representation! A beautiful picture of peasant life a hundred years ago.”⁶⁹ Tweedie suhtautuminen matkustamiseensa oli kaksijakoista. Toisaalta hän halusi nähdä tavallista kansanelämää, toisaalta hän seurasi mieluusti turisteille tuotettuja esityksiä menneisyyden elämästä.

2.4 ”Sivistyneiden” vai ”barbaarien” maa?

1800-luvun eurooppalaiseen ajattelumaailmaan kuului kansojen luokittelu sivistystason mukaan. Läntinen kulttuuri oli tässä jaotellussa korkeimmalla sijalla. Länsimaisen sivilisaation ajateltiin sisältävän monoteistisen uskonnon, modernin teknologian, yhteiskunnalliset instituutiot sekä ”sivistyneen käyttäytymisen” kuten itsekontrollin.⁷⁰

Kansoja luokiteltiin niiden ominaispiirteiden mukaisesti. Yhtenä merkittävänä ominaispiirteenä oli kansakunnan rotutausta. Rodun asema tieteellisenä määritteenä vakiintui 1800-luvulla, ja sitä tutkittiin muun muassa antropologian, kielitieteiden ja etnologian avulla. Rodut asetettiin hierarkkiseen järjestykseen, jossa ylimpänä oli valkoinen mies. Osa ihmisistä luokiteltiin primitiivisiksi ja barbaarisiksi, jotka olivat kulttuurisessa kehityksessä takanapäin verrattuna länsimaissa asuviin. Tarve rotuhierarkian rakentamiseen johtui nopean teollistumisen ja muiden uudistusten myötä tulleesta muutoksen ja kehityksen tunteesta. Koska aikaisemmista perinteisistä hierarkioista oli muutosten myötä vapauduttu, piti niiden tilalle luoda uusia

⁶⁷ Buzard 1998, 1–4, 10

⁶⁸ Buzard 1998, 1–4

⁶⁹ Tweedie 1897, 106 Mikä ilahduttava esitys! Kaunis kuva sadan vuoden takaisesta maalaiselämästä.

⁷⁰ Halmesvirta 1990, 191

hierarkioita.⁷¹ 1860-luvulta lähtien fyysisen antropologian rinnalle nousi kulttuuriantropologia, joka fyysisten ominaisuuksien sijaan keskittyi kulttuurin tarkasteluun. Sekä fyysinen antropologia että kulttuuriantropologia määrittivät omalta osaltaan kansojen sivistyneisyyttä.⁷²

Suomalaisten sijainti antropologien määrittelyissä oli epäselvää. Selvää kuitenkin oli, että suomalaiset olivat päässeet länsimaisen sivistyksen piiriin, vaikka he alun perin olivat vieraita sille. Antropologisesta määrittelystä ja rotuteoriasta ei kuitenkaan ollut päästy yksimielisyyteen ja suomalaisten nähtiin elävän niin sanotun barbarismin ja sivistyksen välimaastossa.⁷³ Rotujen uskottiin pystyvän kehittymään. Suomalaisten nähtiin olevan juuri muutostilassa; he olivat jo tyydyttävän sivistynyt kansa, joka oli menossa kohti länsimaista sivistystä. Brittien suhtautumisessa suomalaisiin rodulliset ja kulttuuriset huomiot usein sekoittuivat keskenään. Suomalaisten alkuperä herätti keskustelua, ja siitä oltiin montaa eri mieltä.⁷⁴

Norbert Eliaksen mukaan sivilisaatiolla viitataan laajaan skaalaan asioita, kuten teknologisen kehittymisen asteeseen, tapoihin, tieteellisen ajattelun kehittymiseen, uskonnollisiin ajatuksiin sekä tottumuksiin. Oikeastaan kaikki ihmisen toiminta kuuluu sivilisaation piiriin, eikä sitä voida jaotella sivistyneeseen ja ei-sivistyneeseen. Se miksi ihmisiä kuitenkin jaotellaan sivistystason mukaan, johtuu siitä, että läntinen kulttuuripiiri on pitänyt itseään sivistyneempänä aikaisempiin tai alkukantaisempiin kulttuureihin verrattuna. Sivistyksen käsite ilmaisee siis läntisen kulttuuripiirin itsetietoisuutta ja ylemmyyden tunnetta sekä tarvetta korostaa sen erityispiirteitä ja tapoja.⁷⁵

Myös naisten teksteissä ilmenee tarve arvottaa maan sivistystasoa. He käyttivät teksteissään sellaisia käsitteitä kuin sivistynyt ja barbaarinen. Suomea arvioidessa nämä käsitteet vaihtelivat, mikä heijastaa kaksijakoista suhtautumista Suomeen. Suomessa nähtiin tapahtuneen edistystä, mikä tuli esiin naisten matkakirjoissa. Clive-Bayleyn mukaan Suomi oli kehittynyt nopeasti viimeisen 25 vuoden aikana. Hänen mukaansa erityisesti Helsinki oli mitä eloisin kaupunki koulutuksen, kaupan ja kirjallisuuden saralla.⁷⁶ Tweedie puolestaan kirjoittaa:

⁷¹ Halmesvirta 1990, 81–82

⁷² Halmesvirta 1990, 191

⁷³ Halmesvirta 1990, 167–167

⁷⁴ Halmesvirta 1990, 83

⁷⁵ Elias 1978, 3–4

⁷⁶ Clive-Bayley 1895, 52, 266

*Some hundred of years ago Finland went to sleep, and it was not until the year 1863 that she began to wake up and slowly realized that such things as art, music, and literature existed at all! Now, considering the marvelous strides in education the country has made, it seems extremely probable that, in a few years, she will take her position as one of the important countries of Europe.*⁷⁷

Tweedie viittaa tekstissään siihen, kuinka Suomessa elettiin hiljaiseloa Venäjän vallan alle siirtymisen ja vuoden 1863 valtiopäivien koollekutsumisen välillä. On totta, että vuoden 1863 valtiopäivien myötä Suomen taloudellinen ja kulttuurinen elämä alkoivat kehittyä. Yhteiskuntaa uudistavia asetuksia oli kuitenkin tehty jo ennen valtiopäiviä. Esimerkiksi vuoden 1859 asetukset elinkeinovapaudesta ja Venäjän ja Suomen välisestä kaupasta sekä vuoden 1861 asetus metsävapaudesta edistivät niin Suomen teollisuuden kuin ulkomaankaupan kehittymistä.⁷⁸ Valtiopäivien koollekutsumista pidettiin eräänlaisena merkkipaaluna suomalaisen yhteiskunnan kehittämisessä, minkä Tweediekin oli pannut merkille.

Tweedie puhui myös koululaitoksen piirissä tapahtuneesta suunnattomasta edistyksestä. Koululaitos kiinnostikin kaikkia naisia, ja Tweedie sekä Travers pääsivät myös vierailemaan kouluissa. Tweedien mukaan suomalaiset olivat edistyneitä kaikessa tekniikassa ja maan tulevaisuus riippui nykyisestä opetuksesta.⁷⁹ Myös Travers oli vaikuttunut suomalaisten koulujärjestelmästä vieraillessaan suomalaisessa koulussa. Sosialistina hän suhtautui myönteisesti etenkin koululaitoksen tasa-arvoon.⁸⁰

Myös tuon ajan lehdissä Suomen kehitys oli huomioitu. Suomea pidettiin jopa Euroopan ansioituneimpana kansana. Edistyksen nähtiin johtuneen Suomen kaupallisesta ja teollisesta kehityksestä sekä erinomaisesta koululaitoksesta.⁸¹ Myös Dempster ylisti artikkelissaan Suomen koululaitoksen yliveritaisuutta.⁸² Niin ikään Westermarck näki kehityksen tapahtuneen teollistumisen sekä rautateiden leviämisen ansiosta, mistä johtuen Suomi oli ottamassa yhä

⁷⁷ Tweedie 1897, 13 Noin sata vuotta sitten Suomi nukahti, ja vasta vuonna 1863 se alkoi hitaasti herätä ja ymmärtää, että sellaisia asioita kuin taide, musiikki ja kirjallisuus oli olemassa! Nyt kun tarkastellaan niitä mahtavia harppauksia, joita maa on koulutuksen saralla ottanut, näyttää erittäin todennäköiseltä, että muutaman vuoden päästä maa tulee lunastamaan paikkansa yhtenä Euroopan tärkeimmistä maista.

⁷⁸ Jussila 2006, 45

⁷⁹ Tweedie 1897, 253–254

⁸⁰ Travers 1911, 220–221

⁸¹ Eucken 1899, 275

⁸² Dempster 1896, 83

nopeampia askeleita sivistyksen polulla⁸³. Westermarckin mainitsemilla rautateilla oli myös sivistykseen liittyvä symbolinen merkitys, sillä ne ilmensivät sivistyksen suuntaa, joka eteni keskuksista periferiaan. Sivistyksen leviäminen mahdollistui rautateiden avulla.⁸⁴

Teollistumisen ja koululaitoksen edistyksellisuuden lisäksi Suomesta sivistyksellistä asemaa lisäsi naisten hyvä asema. Rosalind Traversin serkun Celian mukaan Suomi olikin Euroopan sivistynein maa, koska naiset olivat saaneet täydet oikeudet. Celian asennoitumisen voi ymmärtää hänen suffragettitaustansa takia. Tweedien mukaan Suomen ottamat edistysaskeleet koulutuksen ja naisten aseman suhteen takasivat maalle suuren tulevaisuuden.⁸⁵

Kalevala herätti kiinnostusta kansainvälisesti niin tieteilijöiden kuin suuren yleisön keskuudessa. Siihen peilattiin nyky-Suomea, ja siitä etsittiin suomalaisen kulttuuriin taustaa ja olemusta. *Kalevala* edusti vanhaa suomalaista kulttuuria, ja sen kautta ajateltiin olevan mahdollista löytää merkkejä siitä, miten suomalaiset olivat päässeet edistyksen tielle. Joillekin oli ominaista sekoittaa *Kalevala* suomalaisten todellisen historian kanssa.⁸⁶ Tämä näkyi myös Clive- Bayley matkakirjassa: ”We were delighted with the museum, but there was little to illustrate the wealth which is known existed in the days of the Kalevala, when gold and silver instruments and ornaments of various kinds were in vogue.”⁸⁷ Clive-Bayley uskoi siis *Kalevalan* vauraan ajan olleen todellista aikaa Suomessa.

Kalevala oli osa fennomaanien kansallistamisprojektia. Kansanrunous haluttiin nähdä kansan, sen alkuperäisen tilan sekä sen sisäsyntyisen yhteisyydentunteen representaatioina, mikä oli osa romanttista tulkintaa. *Kalevalalla* voitiin täyttää menneisyyden sankaritarinoiden puutumisesta aiheutunut tyhjiö: *Kalevala* ikään kuin osoitti, että Suomen kansalla oli historia.⁸⁸ Clive-Bayleyn huomio osoittaa, että tämän historian kuviteltiin olevan myös vaurasta aikaa.

⁸³ Westermarck 1888, 662

⁸⁴ Leskinen & Moilanen 2006, 225

⁸⁵ Tweedie 1897, 161

⁸⁶ Halmesvirta 1990, 191–192

⁸⁷ Clive-Bayley 1895, 204 Me olimme ilahtuneita museosta, mutta siellä kuvattiin vähän sitä rikkautta, jonka tiedetään vallinneen Kalevalan aikoihin, kun erilaiset kultaiset ja hopeiset esineet ja koristeet olivat yleisiä.

⁸⁸ Anttonen 2002, 50–53

Kaikkien kolmen naisen mielestä *Kalevala* oli suuri ja merkityksellinen teos, vaikka se kertoikin primitiivisestä ajasta. Se oli eräänlainen selviytymistarina, voitto pakanuudesta, mikä varmasti lisäsi sen kiehtovuutta.

*But now to return to Kalevala itself, which is said to be one of the grandest epic poems in existence. The word Kalevala means "Land of heroes", and it is undoubtedly a poem of nature-worship. It points to a contest between Light and Darkness, Good and Evil, and in this case the Light and Good are represented by the Finns, the Darkness and Evil by the Laps.*⁸⁹

Tweedien teksti osoittaa, kuinka barbaarisuuskin voi olla ihailtavaa, etenkin kun siitä oli päästy eteenpäin. *Kalevalassa* barbaarisuudesta oli päästy eteenpäin kristinuskon omaksumisen myötä, mikä oli yksi sivistyksen piirteistä. Tweedien käyttämä lappilaisten edustama pimeys ja pahuus viittaavatkin saamelaisten luonnonuskontoihin ja muihin alkukantaisiin tapoihin. Mielenkiintoista on, että kaksi vuotta Tweedien kirjan julkaisun jälkeen ilmestyneessä *Chamber's Journalsin* Suomea käsittelevässä artikkelissa kirjoitettiin *Kalevalasta* samoilla käsitteillä kuin Tweedien matkakirjassa. ”The leading idea throughout the *Kalevala* is the old one of the strife between powers of darkness and of light, between good and evil.”⁹⁰ Pimeyden ja valon sekä pahan ja hyvän käsitteitä käytettiin jo 1700-luvun Suomea koskevassa matkakirjallisuudessa. Valo ja hyvyys liitettiin sivistykseen ja kristinuskon harjoittamiseen, kun taas pahuus ja pimeys pakanuuteen ja barbaarisiin tapoihin.⁹¹ Käsitteet olivat juurtuneet syväälle, koska niitä käytettiin edelleen 1800-luvun loppupuolella.

Kalevalassa kristinuskon saapumisella haluttiin osoittaa uskonnon ja kansakunnan yhdistymisen merkitys. Siinä uskonto viittaakin ennen kaikkea 1800-luvun Suomeen ja luterilaiseen protestanttisuuteen, eikä siis ruotsalaisten tekemiin ristiretkiin. Protestanttinen nationalismi näyttäytyy tässä valossa paluuna suomalaiseen alkuperäisyyteen. *Kalevala* oli osa kansallistamisprojektia, johon kuului protestanttisen kristinuskon vahvistaminen.⁹²

⁸⁹ Tweedie 1897, 111 Mutta nyt palataksemme takaisin itse *Kalevalaan*, jonka on sanottu olevan yksi suurimmista olemassa olevista eepisistä runokokoelmista. Sana *Kalevala* tarkoittaa ”sankareiden maata”, ja se on epäilemättä luonnonpalvonnan runoutta. Se viittaa kilpailuun, jota käytiin valon ja pimeyden, hyvyiden ja pahuuden välillä, ja tässä tapauksessa valoa ja hyvää edustavat suomalaiset ja pimeyttä ja pahaa lappalaiset.

⁹⁰ Anon. 1889, 246 Johtava idea *Kalevalassa* on vanha kamppailu pimeyden ja valon voimien välillä, hyvän ja pahan välillä.

⁹¹ Halmesvirta 1987, 39

⁹² Anttonen 2002, 47–49

Barbaarisuuden käsitettä käytettiin myös muissa yhteyksissä. Useiden vanhojen myyttien, tapojen ja uskomusten nähtiin säilyneen Suomessa. Merkkejä vanhasta primitiivisyydestä nähtiin muun muassa juhannuksenvietossa, taikauskaisessa ajattelussa ja kansanperinteessä.⁹³ Tweedie näki barbaarisia piirteitä juuri juhannuksenvietossa, jossa ympäristö oli runollinen ja pittoreski, musiikki ihailtavaa ja barbaarinen kiilto heijastui ihmisten kasvoista.⁹⁴ Tweedie yhdisti barbaariseen juhannuksenviettoon myönteisiäkin puolia, kuten kauneutta ja runollisuutta. Barbaarisuus koettiin osaksi kiehtovana.

Travers tutustui suomalaiseen taiteeseen Ateneumissa, mikä teki häneen vaikutuksen.

*[--] there is that sense of freshness and vigour that you find in any of the modern groups or 'schools', where young folk are learning to see nature in a new way; and there is the almost barbaric originality and delight of the people, artistically gifted, to whom painting itself is new.*⁹⁵

Hän yhdisti taiteen raikkautta ja elinvoimaisuuden barbaarisuuteen, joka oli tässä yhteydessä myönteinen asia. Suomalaiset olivat siis saavuttaneet kulttuurisen edistymisensä osaltaan barbaaristen piirteidensä avulla.

Tweedien mukaan itäsuomalaisten tavoissa esiintyi alkeellisuutta, koska he asuivat kaukana sivilisaatiosta ja olivat vielä kiinni vanhoissa esi-isien tavoissa ja käytännöissä.⁹⁶ Tweedie ajatteli siis sivistyksen sijaitsevan Länsi- ja Etelä-Suomessa, siellä missä ruotsinkielinen sivistyneistö asui. Tweedien mukaan erityisesti runonlaulajia voitiin pitää eräänlaisena yhdyssiteenä menneen ja nykyisen välillä. Hänen mukaansa menneen ajan ihmiset asuivat ikkunattomissa, alkeellisissa hirsimökeissään, joissa he hämärässä lauloivat laulujaan ja ajattelivat yliluonnollisia ja epätodellisia asioita. Tweedien sanoin omituinen, villi ja fantastinen muuttui heidän toiseksi luonnokseen.⁹⁷ Tweedie teki siis selvän erottelun primitiivisen vanhan ajan ja edistyksellisen

⁹³ Halmesvirta 1990, 191–192

⁹⁴ Tweedie 1897, 159

⁹⁵ Travers 1911, 73 siellä on raikkautta ja elinvoimaisuutta, jota voi löytää mistä tahansa moderneista ryhmistä tai ”kouluista”, joissa nuoriso oppii näkemään luonnon uudella tavalla; ja siellä on jopa barbaarista alkuperäisyyttä ja taiteellisesti lahjakkaiden ihmisten iloa, joille itse maalaaminen on uutta.

⁹⁶ Tweedie 1897, 96

⁹⁷ Tweedie 1897, 121

nykyajan välillä. Toisaalta Tweedie tekee selvän erottelun kaupunkilaisen sivistyneistön ja maalaisten välille.

Barbaarisuuden nähtiin sijaitsevan etenkin maaseudulla ja sivistyksen kaupungeissa. Toisaalta sivistys sisälsi varjopuolen, koska kaupungistuminen oli aiheuttanut rappion ja degeneraation pelkoa. Barbaarisuuteen liittyi siis viattomuutta ja rehellisyyttä. Tweedie kirjoitti savolaisessa majatalossa tapaamistaan maaseudun ihmisistä:

*It was with real regret we left these folk, they were so honest and simple, so far removed from civilisation and its corrupting influences on their thoughts, that they and their life seemed to take us back a couple of centuries at least.*⁹⁸

Tweedien ajatuksesta tulee ilmi, kuinka sivistyksen varjopuolet tuntuivat olevan eräänlainen välttämätön sivuvaikutus kehityksessä. Muistuttihan sivistymättömien maalaisten elämä kahden sadan vuoden takaista elämää, johon ”kehitys” ei ollut vielä ulottunut. Naisten primitiivisyyden ihannoiti muistuttikin roussealaista ajatusta jalosta villiyydestä.

2.5 Suomalaisen rotupiirteet

Kansan sivistystason hahmottamiseen kuului olennaisesti rotuominaisuuksien määrittäminen. Rodut jaoteltiin hierarkkisesti eriarvoiksi, ja rotuajattelulla legitimoitiin ihmisten välisiä eriarvoisuussuhteita. Rotuteoriat tarkoittivat rotujen ominaispiirteiden määrittämistä ja rotuideologia ihmisten eriarvoisuuden perustamista rotuominaisuuksiin⁹⁹. Rotuajattelun syntyyn vaikutti vuorovaikutus Euroopan ulkopuolisten kulttuureiden kanssa: se synnytti ajatuksia eriarvoisuudesta kansojen ja kulttuurien välillä.¹⁰⁰

Varsinaiset rotuteoriat kehittyivät vasta 1800-luvun puolivälissä. Rotuajattelun kehittymiseen vaikuttivat useat yhteiskunnalliset ja ideologiset tekijät, kuten luokkaerojen voimistuminen, Euroopan kansallisvaltioiden muodostuminen, tieteellinen ajattelutapa, romantiikka ja nationalismi. Myös taloudellinen, sosiaalinen ja teknologinen muutos länsimaissa vaikutti

⁹⁸ Tweedie 1897, 232 Oli todella valitettavaa jättää nämä ihmiset, jotka olivat niin rehellisiä ja yksinkertaisia, niin kaukana sivilisaatiosta ja sen korruptoivasta ajatuksiin kohdistuvasta vaikutuksesta, että heidän elämänsä tuntui vievän meidät pari sataa vuotta taaksepäin.

⁹⁹ Kaikkonen 1985, 20

¹⁰⁰ Kilpeläinen 1985, 164

rotuajattelun voimistumiseen. Nämä muutokset uudistivat niin yhteiskunnan sisäisiä suhteita kuin asenteita länsimaiden ulkopuolisia kulttuureja kohtaan. Myös kansojen väliseen kilpailuun ja poliittiseen vallankäyttöön rotuteema otettiin mukaan ja esimerkiksi suurvallat selittivät johtavaa asemaansa rodullisilla ominaisuuksillaan.¹⁰¹

Yksi merkittävimmistä rotuajatteluun vaikuttaneista tieteilijöistä oli Charles Darwin. Hänen tieteelliset saavutuksensa haastoivat myös uskonnollista maailmankuvaa. Charles Darwinin *Lajien synty* ilmestyi vuonna 1859. Se oli tieteellinen tutkimus eläinlajien evoluutiosta eikä sen eksplisiittisenä tarkoituksena ollut ottaa kantaa rotuteoreettiseen keskusteluun. Darwin kuitenkin käytti teoksessaan yhteiskuntatieteilijöiltä lainattuja termejä, kuten *olemassaolon taistelu* ja *vahvimman eloonjäänti*. Darwin ei myöskään itse kehittänyt sosiaalidarvinistista ajattelua eikä vienyt sitä eteenpäin. Ajatukset rodunjalostamisesta liitettiin sosiaalidarvinismiin jo 1860-luvulta lähtien, mutta ajatukset rotuhygienian tarpeesta vahvistuivat vasta 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Rotuhygienian lisäksi kehittyi myös niin sanottu rotuantropologinen suuntaus, jonka tarkoituksena oli osoittaa rotuominaisuuksien ja yhteiskunnallisen kyvykkyyden välinen riippuvuus. Rotuantropologiassa metodina käytettiin muun muassa kallonmittausta.¹⁰²

Myös Tweedien, Traversin ja Clive-Bayleyn teksteissä rotuajattelu nousee esille ja suomalaisia tarkastellaan rotuideologisen analyysin kautta. Suomalaisten epämääräinen asema rotuhierarkiassa ilmenee muun muassa Clive Baylen matkakirjassa: “Who and what race were the Finns? That is a question which would take long to discuss, but general opinion is that they belonged to the Turanian tribes [-].”¹⁰³ Clive-Bayleyn mukaan turaanilaiset olivat levinneet Suomeen 800-luvulla, mutta he olivat eläneet arjalaisten ja slaavilaisten heimojen lähetyvillä.¹⁰⁴

Clive-Bayleyn kommentti osoittaa, kuinka suomalaisten rotumäärittely oli epäselvää. Suomen maantieteellinen sijainti idän ja lännen välissä sekä kulttuurissa ilmenneet kehittyneisyyden piirteet hämmensivät rotutieteilijöitä. Antropologista tietoa suomalais-ugrilaisista alettiin tuottaa 1700-luvulla. Yksi teoria suomalaisten rodusta oli niin sanottu turaanilaisteoria, johon Clive-Bayleykin viittasi. Teoria syntyi 1810–1830 -luvuilla. Turaanilaisten kansojen katsottiin olevan Euroopan primitiivistä alkukansaa. He olivat joutuneet väistymään vahvempien

¹⁰¹ Kilpeläinen 1895, 164

¹⁰² Kaikkonen 1985, 23–25, 29

¹⁰³ Clive-Bayley 1895, 43 Ketä ja mitä rotua suomalaiset ovat? Se on kysymys, joka on pitkän keskustelun aihe, mutta yleinen mielipide on, että he kuuluvat turaanilaisiin heimoihin.

¹⁰⁴ Clive-Bayley 1895, 44

indoeurooppalaisten kansojen tieltä. Turaanilaisten kansojen jälkeläisinä pidettiin Euroopan mantereen reuna-alueilla asuvia pikkukansoja, kuten suomalaisia, eestiläisiä ja unkarilaisia.¹⁰⁵

Yhden 1700-luvun tieteilijän, Friedrich Blumenbachin, käsitykset suomalaisten rotupiirteistä säilyivät läpi 1800-luvun. Blumenbachin mukaan suomalaiset olivat mongoleja ja hänen mongoliteoriastaan tuli ensimmäinen tieteellisesti vahvistettu rotuteoria suomalaisista. 1800-luvun alkupuolella Blumenbachin mongoliteoria sai vahvistusta kieli- ja luonnontieteiltä. Blumenbachin alullepaneman mongoliteorian mukaan suomalaiset olivat eräs mongolirodun haara. Rotuhierarkiassa suomalaiset kuuluivat keltaiseen rotuun, eli toiseksi ylimpään.¹⁰⁶

”It is curious to think in spite of their light colour and blue eyes this people who are so near to us in civilization and ideas of progress are really Turki or Mongolic origin and far more remote ethnologically than Bulgarians and Serbs.”¹⁰⁷

Traversin lause osoittaa, kuinka ajatus suomalaisten mongolitaustasta jatkui vielä 1900-luvun alussa. Traversin ajatuksesta tulee ilmi, kuinka kansan rodullinen ominaisuus saattoi olla eri kuin kulttuurinen kehittyneisyys. Suomalaisethan olivat mongolilaisesta alkuperästään huolimatta kehityksen tiellä ja lähellä länsimaista sivilisaatiota. Traversin lainauksesta tulee ilmi, kuinka brittiläistä sivilisaatiota pidettiin arvostettavana ja tavoiteltavana. Jotkin etniset ryhmät, kuten turkkilaiset, bulgaarit ja serbit, olivat puolestaan alempiarvoisia.

Suomalaisten rotuominaisuuteen liitettiin sekä myönteisiä että kielteisiä piirteitä, mikä ilmeni Traversin matkakertomuksessa hänen arvioidessaan suomalaisten piirteitä. Traversin mukaan suomalaiseen mongoliseen rotutaustaan kuului hitauden, synkkyiden, hurskauden ja yksinkertaisuuden (kielteisiä piirteitä) lisäksi runollisuutta, musikaalisuutta sekä kehittymis- ja ideointikykyisyyttä (myönteisiä piirteitä).¹⁰⁸ Tämä Traversin ajatus kertoo siitä, kuinka suomalaiset nähtiin kaksijakoisesti: suomalaiset nähtiin olevan matkalla kohti kehitystä mongolisesta rotutaustastaan huolimatta.

¹⁰⁵ Kemiläinen 1993, 69–70

¹⁰⁶ Kilpeläinen 1985, 164–165, 169, 183

¹⁰⁷ Travers 1911, 46 On omituista ajatella, että huolimatta heidän vaaleudestaan ja sinisilmäisyydestään, nämä ihmiset, jotka ovat niin lähellä meitä sivilisaatioiltaan ja ajatuksiltaan kehityksestä, ovat oikeasti turkkilaista tai mongolilaista alkuperää ja kauempana etnologisesti meistä kuin bulgaarit ja serbit.

¹⁰⁸ Traver 1911, 23–24

Ihmiskunta jaettiin kolmeen rotuun: valkoiseen, keltaiseen ja mustaan. Suomalaisten nähtiin kuuluvan valkoisen ja keltaisen rodun välimaastoon. He olivat siis rodullisesti sekoittuneita: vaaleutensa ja sinisilmäisyytensä oli valkoisesta arjalaisesta rodusta tullutta ja litteät kasvot keltaisesta (mongolisesta) rodusta.¹⁰⁹ Arjalaisten vaikutteiden nähtiin olleen hyväksi suomalaisille, kun taas mongoliset piirteet olivat huonoksi. Kulttuurisesti, poliittisesti ja sosiaalisesti suomalaiset olivat ”kehittyvää rotua”, jotka olivat tiellä kohti sivistystä.¹¹⁰

Tweedie yhdisti suomalaisten ulkonäköön mongolipiirteitä. Arvostellessaan suomalaisten ulkonäköä, hän päätyi siihen, että suomalaiset olivat perineet silmänsä tataari-mongoli-esiisiltään¹¹¹. Junassa Tweedie näki kiinalaisen näköisen suomalaisen nuoren naisen, jota ei hänen mukaansa voinut pitää kauniina. ”Had she been dark instead of fair, judging, by the width of her face, and the lines of her eyes, she might have been a Chinese; but to an English mind she appeared anything but beautiful, although clean and healthy looking.”¹¹² Naisen vaaleus esti häntä olemasta täysin keltaiseen rotuun kuuluva. Toisen suomalaisen naisen ”rumuutta” Tweedie selitti mongoliverellä, ilmastolla tai kovalla työllä¹¹³. Ulkonäön mongolipiirteet eivät siis olleet myönteisiä ominaisuuksia.

Traversin mukaan suomalaisten keltainen rotuominaisuus näkyi erityisesti maalaisten keskuudessa. Traversin mielestä suomalaiset, erityisesti maalaiset, muistuttivat ulkonäöltään mongoleja, mikä ei ollut myönteinen piirre. Kaikilla hänen näkemillään suomalaisilla maalaisilla oli korkeat poskipäät, leveät kasvot, vahvat leuat ja vankka ruumiinrakenne.¹¹⁴ Travers oli mahdollisesti saanut kuulla suomalaisiin maalaisiin kohdistuneista rotuasenteista svekomaanienhenkisiltä sukulaisiltaan.

Rotukysymys kytkeytyikin Suomessa kielitaisteluun. Svekomaanien intentiona oli saada ruotsinkieliset pysymään Suomen johtoasemissa. Heidän perusteluna omalle hegemoniselle asemalleen oli suomenruotsalaisten germaaninen rotutausta. Eri rotua olevat suomenkieliset

¹⁰⁹ Halmesvirta 1990, 169

¹¹⁰ Halmesvirta 2006, 50–52

¹¹¹ Tweedie 1987, 25

¹¹² Tweedie 1897, 80 Jos hän olisi ollut vaalean sijasta tumma, hänen kasvojen leveyden, silmien linjan perusteella hän olisi voinut olla kiinalainen, mutta englantilaiselle hän näyttäytyi kaikkea mutta kuin kauniina, vaikkakin puhtaana ja terveen näköisenä.

¹¹³ Tweedie 1897, 263

¹¹⁴ Travers 1911, 33

eivät heidän mukaansa pystyneet ylläpitämään valtiota ja kehittämään kulttuuria, jonka germaanista rotuun kuuluvat ruotsalaiset olivat alkujaan luoneet.¹¹⁵

Travers kirjoitti myös niin sanotusta rotumuurista: ”Shall I ever get to know any of them really closely, do you think? Or is a sense of the race-barrier bound to intervene?”¹¹⁶ Mitä Travers tarkoitti tällä rotumuurilla? Rotujen välistä kanssakäymistä pidettiin haastavana, koska perusteltiinhan rotueroilla kansojen välisiä konflikteja ja poliittisia ristiriitoja. Traversin rotumuuri ei kuitenkaan voinut koskea kaikkia suomalaisia, koska hän tuli hyvin toimeen keski- ja yläluokkaisten sukulaistensa ja ystäviensä kanssa. Yläluokkaiset suomalaiset olivatkin pääosin suomenruotsalaisia, joita pidettiin rodullisesti parempina. Maalaiset suomalaiset puolestaan olivat selkeämmin mongolista alkuperää. Traversin kokemus rotumuurista kertoikin ennen kaikkea siitä, kuinka ylempään luokkaan kuuluvan naisen oli vaikea saada kontaktia maalaisiin luokkataustansa takia.

3 KANSALLISUUS

Clive-Bayley kirjoitti haluavansa näkevän suomalaisten kansallista elämää.¹¹⁷ Kysymykset kansallisuudesta olivatkin monella tapaa ajankohtaisia 1800-luvun lopulla. Suomessa oli noussut kansallismielinen liike, mikä näkyi niin poliittisena kuin kulttuurisena aktiivisuutena. 1800-lukua pidetään nationalismin vuosisatana, jolloin ajatukset kansakunnasta ja kansallismielisyydestä vallitsivat yleismaailmallisesti. Nationalismi näkyi niin autonomisessa Suomessa kuin imperialistisessa Britanniassa. Suomessa kysymys, onko Suomi kansakunta vai ei, oli ajankohtainen. Iso-Britannia puolestaan ratkoi kysymyksiä liittyen suhteisiin siirtomaihinsa, etenkin Irlantiin. Brittiläinen identiteetti voimistui ja kansallinen identiteetti homogenisoitui.

¹¹⁵ Kemiläinen 1993, 179

¹¹⁶ Travers 1911, 46 Tulenko koskaan tuntemaan heidät todella, mitä luulet? Vai onko rotumuuri sidottu olemaan välillämme?

¹¹⁷ Clive-Bayley 1895, 245

3.1 Kansakunnan määritelmät ja nationalismin vaikutus

Kansallisen identiteetin perustana on, että henkilö on jonkin kansakunnan jäsen. Kansakunta ei ole itsestään selvä määritelmä, ja sitä onkin teoretisoitu eri tavoin. Benedict Andersonin mukaan kansakunnat ovat kuviteltuja poliittisia yhteisöjä ja kansakunta on keinotekoinen määrite. Samaa kansallisuutta edustavien pitäisi tuntea yhteyttä keskenään, vaikka he tosiasiaassa pysyvät tuntemattomina toisilleen. Kansallisuuden kuvitellaan tarkoittavan kaiken kattavaa kumppanuutta.¹¹⁸

Eric Hobsbawmin mukaan kansakunnat eivät ole riippumattomia subjekteja, vaan muodostettuja rakennelmia. Kansakunnan määrittämiselle ei löydy yksiselitteistä vastausta. Ihmisen kuulumisen johonkin tiettyyn kansakuntaan ei ole samalla lailla synnynnäinen piirre, kuten esimerkiksi sukupuoli. Kansakuntaa on määritetty muun muassa kielen, etnisyyden, yhteisen alueen, yhteisen historian ja kulttuurin mukaan.¹¹⁹

Hobsbawmin mukaan nationalismi tekee kansakunnan. Hänen mukaansa kansakunnat ovat ylhäältäpäin rakennettuja. Kansakuntia ei voi kuitenkaan analysoida tarkastelematta, mikä on tavallisten ihmisten olettamukset, toiveet, tarpeet, halut ja edut suhteessa kansakuntaan. Ne eivät välttämättä ole kansallisia tai nationalistisia. Tavallinen kansa on nationalistisen propagandan kohteena. Ei voida olettaa, että kansallinen samaistuminen ohittaisi muut samaistumismuodot. Kansallinen tietoisuus kehittyy epätasaisesti eri sosiaaliryhmien ja eri alueiden välillä.¹²⁰

Nationalismista tuli yksi 1800-luvun vaikutusvaltaisimmista ideologioista, jonka konkreettiset seuraukset näkyivät muun muassa uusien valtioiden muodostumisena. Poliittisen ulottuvuuden lisäksi nationalismilla oli kulttuurinen vaikutuksensa, mikä näkyi esimerkiksi taiteissa, populaarikulttuurissa, menneisyyden tulkitsemisessa ja koulutuksessa.¹²¹

Hobsbawmin mukaan 1800-luvun alkupuolen ja loppupuolen nationalismeilla oli eronsa. Vuosisadan alkupuolella vallinneeseen liberalistiseen nationalismiin kuului ajatus kynnysperiaatteesta. Sen mukaan kansakunnan itsemääräämisoikeus kuului vain valtioille, jotka olivat kulttuurisesti ja taloudellisesti elinkelpoisia. Pienten ja takapajuisten valtioiden kuului

¹¹⁸ Anderson 2007, 39–41

¹¹⁹ Hobsbawm 1994, 11–14

¹²⁰ Hobsbawm 1994, 18–20

¹²¹ Salmi 2008, 58–59

sulautua suurempiin kansakuntiin. 1800-luvun lopulla nationalismi muutti muotoaan. Sen mukaan, mikä tahansa itseään kansakuntana pitävä ihmisjoukko pystyi muodostamaan itsenäisen valtion. Keskeiseksi kansakunnan määrittäjäksi nousivat kieli ja etnisyys. Nationalistisia liikkeitä syntyi paljon tuolloin. Suomessa 1860-luvulta alkaen nationalistisen liikkeen keskeiseksi teemaksi nousi juuri kielikysymys.¹²²

3.2 Kansallisen identiteetin ilmeneminen

Stuart Hallin mukaan kansallinen identiteetti ei ole synnynnäinen piirre ihmisillä vaan kulttuurisesti rakentunut ominaisuus. Kansallinen identiteetti muodostuu tiettyinä merkitysten joukkona, jotka kollektiivisesti omaksutaan. Kansakunnalla oli poliittinen ulottuvuutensa, mutta se on itsessään myös representaatiojärjestelmä. Kansakunnasta luodaan idea, jonka osana kansakuntaan kuuluvat ihmiset ovat. Kansalliset kulttuurit ovat moderni ilmiö, johon liittyvät vaatimukset lukutaidon standardista, yhdestä puhekielestä, homogeenisestä kulttuurista ja kansallisista kulttuurisista instituutioista kuten koululaitoksesta.¹²³

Moderni kansallisen kulttuurin muotoutuminen alkoi näkyä Iso-Britanniassa 1800-luvun loppupuolella. Vielä 1800-luvun alkupuolella Britannia oli monimuotoinen valtio, jossa paikalliset kulttuurit kukoistivat. Eri kansallisuuksien (englantilaisten, walesilaisten, skotlantilaisten ja irlantilaisten) välillä esiintyi niin kulttuurisia, uskonnollisia kuin lainkäytännöllisiä eroja. Paikallisuudesta tunnettiin ylpeyttä. Paikallisuus oli edelleen myöhäisviktoriaanisen ja edvardiaanisen ajalla merkittävää, mutta 1800-luvun loppuun mennessä Iso-Britanniasta oli muodostunut entistä kansallisesti keskittyneempi ja homogeenisempi yhteiskunta. Kansallinen yhtenäisyys oli voimistunut Krimin sodan ja kansallisten urheilulajien kehittymisen myötä. Yhtenä syynä oli Lontoon voimistuminen niin talouden kuin kulttuurin saralla. Lontoosta oli tullut ”ihmisrodun” pääkaupunki. Ilmiöön liittyi myös englannin kielen vakiintuminen ja virallistuminen.¹²⁴

Matkustamisessa kansallisuus saa merkittävän roolin. Ulkomaille on mahdotonta matkustaa ilman kansakuntien rajoja. Tarvitsehan matkustaja passin, joka todistaa hänen kansallisuutensa. Matkustaessa oma kansallinen identiteetti nousee esiin. Matkailijat arvottavat ja määrittelevät

¹²² Hobsbawm 1994, 42–44, 115–122

¹²³ Hall 1999, 46

¹²⁴ Harris 1994, 17–23

omaa identiteettiä ja tekevät vertailuja oman ja vieraan kulttuurin kesken. Viktoriaanisille brittimatkailijoille oli luontevampaa puhua itsestään englantilaisina kuin britteinä. Brittiläisellä identiteetillä oli enemmänkin poliittinen ja muodollinen kuin kansakuntaa kulttuurisesti yhdistävä merkitys. Kulttuurisesti ajatellen matkailijat identifioituivat siis joko englantilaisiksi, skoteiksi tai walesilaisiksi.¹²⁵ Tämä tutkielman kaikki naiset identifioituvat englantilaisiksi ja puhuivat ”meistä englantilaisista” tehdessään vertailuja tutun ja vieraan välillä.

Britit ovat perinteisesti tehneet erottelua itsensä ja Euroopan mantereella asuvien välillä. Brittimatkustajilla oli tapana nähdä vikoja mantereella asuvien tavoissa¹²⁶. Tämä erottelu ja asennoituminen mantereeseen ilmenevät Traversin matkakirjassa, jossa hän kritisoi Euroopan mantereella asuvien kasvatustapoja. ”The juvenile bourgeoisie here seem to me rather spoilt and obstustive, but I know we English pass this judgement upon most continental children.”¹²⁷ Lauseessa Travers tekee eroa ”meidän englantilaisten” ja mantereella asuvien välille ja tuo esille englantilaisten kriittisen katseen mantereella asuvien käytäntöihin.

Tweedie ja Clive-Bayley vertasivat useaan otteeseen Suomea Skotlantiin ja löysivät niiden välillä samankaltaisuuksia, erityisesti tapoihin, luonteenpiirteisiin ja kansanperinteeseen liittyen. Esimerkiksi Tweedien mukaan suomalaiset ja skotlantilaiset muistuttivat toisiaan niin ulkoiselta olemukseltaan kuin hitaalta luonteenlaadultaan. Heillä molemmilla oli myös omituisia ”pikkutapoja”.¹²⁸ Hänen mielestään myös suomalaisten kirkkokäyttäytyminen oli samankaltaista kuin skoteilla¹²⁹. Clive-Bayley puolestaan huomasi samankaltaisia piirteitä suomalaisten kansantanssin ja skottien miekkatanssin välillä¹³⁰. Hänen mukaan myös Skotlannista löytyi Suomen torppareiden kanssa vastaavassa asemassa olevia pientilallisia¹³¹. Tämä vertailu skotteihin johtui mahdollisesti siitä, että suomalaisia (vierasta) haluttiin verrata johonkin tuttuun, kuten skotteihin. Vanhat epäluulot skotteja kohtaan otettiin käyttöön suomalaisia arvioidessa. Suomalaisten samaistaminen skotteihin vahvisti myös brittimatkustajan omaa kansallista

¹²⁵ Morgan 2001, 196–197

¹²⁶ Morgan 2001, 133

¹²⁷ Travers 1911, 229 Porvariston nuoriso näyttää täällä minusta melko hemmotellulta ja itsepäiseltä, mutta tiedän että me englantilaiset kohdistamme tämän arvion melkein jokaiseen mantereella asuvaan lapseen.

¹²⁸ Tweedie 1987, 71

¹²⁹ Tweedie 1987, 252

¹³⁰ Clive-Bayley 1895, 282

¹³¹ Clive-Bayley 1895, 73

identiteettiä ja asemaa kansojen välisessä hierarkiassa, koska kelttejä pidettiin alempiarvoisempina kuin anglo-sakseja¹³².

Kansallinen identiteetti ilmenee päivittäisistä tavoista ja rituaaleista. Näihin kuuluvat muun muassa erilaiset virkistäytymisen, rentoutumisen ja peseytymisen rituaalit, jotka yhdistävä samaa kansallisuutta edustavia.¹³³ Puhtauden ja rentoutumistapojen liittäminen kansalliseen identiteettiin ilmeni ainakin Tweedien teoksessa. Useaan otteeseen hän valitti kuuman veden puutteesta ja suomalaisten sänkyjen epämukavuudesta ja hygienian puutteesta. Hänen mukaansa englantilaiset peseytyivät useammin kuin mikään muu kansakunta: ” [--] especially to English people, who go through daily ablutions than most nations [--].”¹³⁴ Hänen mukaansa kokonaista kansakuntaa voi siis määritellä peseytymiskäyttäytymisen kautta. Englantilaiset pitivätkin yleisesti ottaen itseään puhtaampina kuin muita¹³⁵. Tweedie myös sääli suomalaisia siitä, etteivät he päässeet kokemaan englantilaisten sohvien ja nojatuolien luksuksenomaista mukavuutta¹³⁶.

3.3 Uskonnon merkitys kansallisen identiteetin rakentumisessa

Yhtenä kansallisen identiteetin määrittelijänä toimii uskonto. Englantilaisuuteen liitettiin 1600-luvun lopulta alkaen protestantismi. Brittiläistä identiteettiä on vahvistettu myös katolilaisuuden vastustamisella, josta briteillä on pitkä perinne hallitsijariitojen ansiosta. Viktoriaaniset brittimatkailijat vahvistivat omaa kansallista identiteettiään uskonnon kautta erityisesti matkustaessaan katolisissa maissa. Katolilaisuuteen liitettiin negatiivisia piirteitä, ja esimerkiksi papit nähtiin likaisina.¹³⁷

Vastaavanlaisia uskontoon liittyviä asenteita näkyi myös tämän tutkielman naisten matkakirjoissa. Uskonto tuli esille naisten käsitellessä ortodoksisuutta. Traversin arvioidessa Helsingin arkkitehtuuria hän vertaili muiden rakennusten ja ortodoksisen katedraalin eroja: ” [--] a whole civilization lies between it and them.”¹³⁸ Katedraali ja sen kellojen sointu olivat hänen mukaansa barbaarisia. Travers liitti uskonnon yhteyteen sivilisaatio-käsitteen. Hänen mukaansa

¹³² Morgan 2001, 211

¹³³ Morgan 2001, 119

¹³⁴ Tweedie 1897, 127 etenkin englantilaisille, jotka peseytyvät useammin kuin muut kansakunnat.

¹³⁵ Morgan 2001, 145

¹³⁶ Tweedie 1879, 248

¹³⁷ Morgan 2001, 85–86, 93

¹³⁸ Travers 1911, 39–40, 55 kokonainen sivilisaatio on niiden välissä.

(ortodoksinen) uskonto liittyi selkeästi kulttuuriin ja kansakuntaan, eli tässä tapauksessa Venäjään ja slaavilaisuuteen. Sosialistitaustaisen Traversin Venäjään kohdistuva kritiikki liittyi myös itsevaltiuden vastustamiseen. Hänen mukaansa tsaari oli Euroopan traagisin ja uhkaavin hahmo.¹³⁹ Traversin Venäjään kohdistuva kielteisyys saattoi siis selittyä juuri itsevaltiuden vastustamisella, mikä ulottui kaikkeen venäläisyyttä edustavaan, kuten ortodoksisuuteen. Travers ei esittänyt kielteisiä asenteita muita kirkkokuntia kohtaa, joten kyse ei luultavimminkaan ollut yleisestä uskonnon vastustamisesta, vaikka hän olikin sosialisti.

Myös Clive-Bayleylla oli asenteellisuutta ortodoksisuutta kohtaan:

*The poorest English peasant would have scorned such a residence, and indeed the whole village is an eyesore to the British traveler, but it is one of the scattered villages which belong to the Greek faith and I suppose policy hardly admits of sweeping it away.*¹⁴⁰

Clive-Bayley ilmaisi kommenttinsa, kun hän oli vieraillemassa pastori Neoviuksen vaimon kanssa Etelä-Karjalan Sakkolan kylässä, joka oli rouvan kotikylä. Rouva Neoviuksen oma uskonnollinen tausta ja suhtautuminen ortodoksisuuteen eivät tule ilmi, joten on vaikea arvioida millainen vaikutus hänellä oli Clive-Bayleyn asenteeseen. Kommentissaan Clive-Bayley nostaa englantilaisen slaavilaisen yläpuolelle, koska jopa köyhin englantilainen halveksisi ortodoksisen kylän ränsistyneisyyttä.

Molempien naisten asenteissa näkyi halveksuntaa ja vähättelyä ortodoksisuutta kohtaan.

Naiset eivät suoranaisesti korostaneet omaa protestanttisuuttaan, mutta heidän asenteistaan voi tulkita, että protestanttisuus oli myönteinen piirre. Ortodoksisuus puolestaan kuului itäeurooppalaiseen kulttuuripiiriin, eikä se sen takia ollut myönteinen piirre. Länsi ja länsimaisuus nähtiin positiivisina asioina. Lännen käsitettä voidaan pitää historiallisena rakennelmana, johon liittyy idea modernista ja kehittyneestä valtiosta ja kulttuurista. Länsi on merkinnyt sivistystä ja itä barbaarisuutta.¹⁴¹

¹³⁹ Travers 1911, 35

¹⁴⁰ Clive-Bayley 1895, 50 Köyhinkin englantilainen olisi halveksinut sellaista asuntoa, ja todellakin koko kylä pisti brittimatkustajan silmään, mutta se on yksi niistä ränsistyneistä kylistä, jotka kuuluivat kreikkalaiseen uskoon ja oletan että sen tuskin annetaan pyyhkiä pois.

¹⁴¹ Hall 1999, 78–83

Uskonnon merkitys kansallisen identiteetin rakentumisessa tulee näkyviin myös Tweedien kommentista Suomen liittymisestä Venäjään.

Considering that Russia conquered Finland she has been very generous, but unhappily, she does not even understand the language of the people she governs, knows nothing of them or their ways, and more than that, does not even worship the same church.¹⁴²

Lauseessa Tweedie määritteli kansakunnan aineksia, joita olivat kieli, tavat ja uskonto. Tweedie erotteli Venäjän ortodoksisuuden ja Suomen luterilaisen uskon merkittäväksi kulttuuriseksi eroksi. Tweedien mukaan Suomi sai pitää hyvän käytöksensä ansiosta luterilaisen uskon, mikä oli myönteinen asia.¹⁴³ Se osoittaa, kuinka Tweedien mielestä uskonto liittyi merkittäväällä tavalla kansalliseen identiteettiin.

Myös aikakauden lehdissä ortodoksisuus nousi esille. Esimerkiksi Freemanin mukaan ortodoksisuus oli uhkana suomalaisten kansalliselle identiteetille.

The national Church, secured by the plighted word of the first conquered is to sink to the position of a tolerated sect, while the Orthodox creed – to Russia a cherished badge of national life, to Finland the very opposite – is to be set in its place as the established religion of the Grand Duchy as well as of the empire.¹⁴⁴

Venäjän ekspansiiviseen toimintaan kuului omien kulttuuristen piirteiden, kuten itsevaltiuden ja ortodoksisen uskonnon, levittäminen.¹⁴⁵ Tähän Freemankin todennäköisesti viittasi kirjoittaessaan ”ortodoksisesta ahneudesta”. Tosin Venäjällä ei ollut intentiona vahvistaa ortodoksisen kirkon asemaa Suomessa. Freeman oli siis saanut väärän olettamuksen siitä, että Suomea uhkasi kansallisen kirkon vaihtuminen. Freemanin asenne kertoo siitä, kuinka uskonto

¹⁴² Tweedie 1897, 123 Kun otetaan huomioon, että Venäjä valloitti Suomen, on se ollut erittäin antelias, mutta valitettavasti se ei edes ymmärrä hallitsemiensa ihmisten kieltä, ei tiedä mitään heistä tai heidän tavoistaan, ja ennen kaikkea, se ei edes kuulu samaan kirkkoon.

¹⁴³ Tweedie 1897, 123

¹⁴⁴ Freeman 1892, 327 Kansallinen kirkko, joka oli turvattu valloittajan annettulla sanalla, oli vajoamassa hyväksytyyn lahkoon asemaan, kun taas ortodoksinen ahneus – Venäjän vaalittu kansallisen elämän tunnusmerkki, jolla oli Suomelle hyvin vastakkainen merkitys – oli asettumassa suuriruhtinaskunnan ja koko imperiumin tunnustetuksi uskonnoksi.

¹⁴⁵ Polvinen 1995, 6–7

liitettiin vahvasti kansakunnan olemukseen; Suomen kansakunnan olemassaoloon liittyi olennaisesti luterilainen kirkko. Freemanin asenne kertoo myös ortodoksisuuden kielteisestä leimasta.

*Comparison may be odious, but they are sometimes inevitable, and it is not surprising that the patriotic Muscovites contrast, with considerable envy and jealousy, the progress of Protestant Finland with the actual disturbed and almost stationary condition of Orthodox Russia.*¹⁴⁶

Westermarck korosti artikkelissaan, kuinka protestanttisuus ja kehitys kuuluivat yhteen. Ortodoksisuus puolestaan liittyi paikallaan pysyvyyteen. Protestantismi oli siis länsimaalaiseen sivistykseen kuuluva piirre, joka edesauttoi edistystä.

3.4 Imperialismin vaikutus brittiläiseen identiteettiin

Englantilaiset tunsivat paremmuutta, koska olivat oman käsityksensä mukaan johtava länsimaa sekä rotuhierarkian kärjessä. Brittien paremmuudentunne perustui myös sen imperialistiseen asemaan. 1800- ja 1900-luvun taitteeseen mennessä Iso-Britannia oli hankkinut siirtomaita ympäri maailmaa.

Brittiläinen imperiumi pysyi koossa hallinnollisen tehokkuuden ja sotilaallisen voiman lisäksi teknologista kehitystä hyödyntäen. Brittiläiset ottivat imperiuminsa omakseen ja asettautuivat sen eri kolkkiin; 1600-luvulta 1950-luvulle brittejä muutti ulkomaille yli 20 miljoonaa. Viktoriaanisella ajalla britit eivät halunneet pelkästään hallita maailmaa vaan pelastaa sen. Erityisesti Afrikan nähtiin tarvitsevan brittien auttavaa kättä. Apu tarkoitti sekä kristinuskon että muun länsimaalaisen ”sivistyksen” viemistä. Lähetysaarnajien toiminta oli tästä esimerkkinä.¹⁴⁷

Brittiläisellä imperiumilla oli konkreettista vaikutusta vain harvalle joukalle brittejä. Eniten sillä oli vaikutusta kuluttamiseen ja työllistymiseen, koska brittiläinen yhteiskunta oli altis

¹⁴⁶ Westermarck 1888, 662 Vertailu voi olla vastenmielistä, mutta joskus se on välttämätöntä, ja ei ole yllättävää, että patrioottiset moskoviitit verrattuna, huomattavalla kateudella, protestanttisen Suomen kehittyneisyyteen, ovat suoranaisen häiriintyneen ja paikalleen pysähtyneen ortodoksisen Venäjän tilassa.

¹⁴⁷ Ferguson 2004, 4, 53–54, 113–114

maailmantalouden heilahduksille. Imperialismilla oli myös väistämätön vaikutus ihmisten asenteisiin ja ajatteluun. Imperiumi vahvisti mielikuvaa brittiläisten instituutioiden ja rodun paremmuudesta. Imperiumi oli myös osa kansallista itsetuntemusta: se ulottui niin runouteen, musiikkiin, historiankertomukseen kuin arkipäivän idiomeihin. Ristiriitaista oli, että imperialismiin ihanteisiin kuului sellaisia piirteitä, jotka olivat vastakkaisia kotimaassa tapahtuviin arvomuutoksiin. Imperialistisiin ihanteisiin kuuluivat hierarkia, militaarisuus, hallinnollinen järjeistäminen ja maskuliinisuus, kun taas kotimaassa nousua tekivät ajatukset tasa-arvosta, demokratiasta ja naisten uudesta roolista ja oikeuksista.¹⁴⁸

Sotilaallisen, hallinnollisen ja poliittisen voiman lisäksi brittien onnistumista imperiumin rakentamisessa selitettiin niin brittien rotuominaisuuksilla kuin muilla kansallisilla ominaispiirteillä. Kansallisten ominaispiirteiden määrittämisen avulla on tarkoitus yhdistää kansakunnan jäseniä. Se luo myös vakauden tunnetta. Kansallisia ominaispiirteitä määriteltäessä on käytettävä sellaista kieltä, joka vetoaa eri yhteiskuntaluokista ja taustoista tuleviin ihmisiin. Määritelmät muuttuvat eri aikakausina tai saattavat ottaa eri muodon. Samat määritelmät saattavat myös ilmaantua uudelleen eri aikoina.¹⁴⁹

Naisten matkakirjoissa ei juurikaan viitattu Britannian imperialistiseen asemaan ja toimintaan. Tämä saattoi johtua eri syistä: asia oli mahdollisesti heille niin itsestään selvä, ettei siitä puhumiselle ollut tarvetta. Toisaalta he eivät välttämättä kannattaneet imperialismia, eivätkä siksi halunneet mainita siitä. Syynä saattoi olla myös se, että Iso-Britannian tilanne alkoi 1800-luvun loppupuolella olla epävakaampi: ehkä naiset eivät halunneet matkakirjoissaan ottaa kantaa Britannian ulkopoliittikkaan.

Ainoastaan Traversin kirjassa on mainintoja brittiläisestä imperialismista: siinä ilmenee ajatus brittiläisestä ominaisuuspiirteestä, jonka avulla britit olivat saavuttaneet imperialistisen asemansa. “‘English character leads the world and you can’t make that with education.’[–]”¹⁵⁰. Brittien saavuttamaa asemaa pidettiin luonnollisena asiana, koska briteillä oli tietty ominaisuus. Mikä tämä brittiläinen ominaisuus sitten oli? 1800-luvun lopulla englantilaisten kansalliseksi ominaispiirteeksi nimettiin teutonisuus tai anglosaksisuus. 1800-luvun puolivälissä alkanut demokratisoituminen johti uuteen kansalliseen ajatteluun, jonka mukaan teutonisuus yhdisti

¹⁴⁸ Harris 1994, 5–6

¹⁴⁹ Mandler 2006, 2

¹⁵⁰ Travers 1911, 32 Englantilainen ominaispiirre johtaa maailmaa, ja sitä ei voi saavuttaa koulutuksella.

kaikkia englantilaisia. Teutonista ominaispiirrettä määritettiin tarkoilla kuvauksilla, joita kutsuttiin teutoniseksi hyveiksi.¹⁵¹

Teutoniset hyveet eivät määrättyneet pelkästään rodullisen alkuperän perusteella, vaan ne voitiin myös omaksua. Briteillä olikin voimakas vastuuntunto sivistyksen levittämisestä muualle maailmaan. Tämä näkökulma palveli hyvin brittiläisten imperialistisia ja kansallisia tavoitteita sekä antoi englantilaisille ylempiarvoisemman aseman maailmanlaajuisessa valtioiden ja kansojen välisessä hierarkiassa. Keskeinen teutoninen hyve oli itseluottamus. Teutoni oli tasapainoinen, vastuuntuntoinen, arvokas, maltillinen, itseään kunnioittava ja kieltämyksellinen. Hän kykeni toimimaan lainkuuliaisesti sekä yhteistyössä muiden kanssa. Teutonien piirteet olivat myös ideaalin ihmisen ominaisuuksia.¹⁵²

Teutonista hyvettä kuvaa Traversin matkakirjasta otettu lainaus hänen setänsä asenteesta. “Celia’s praise of modern Finnish architecture, and her general ardour for all things Finn, had tried him severely, for he holds that *nil admirari* is the only becoming attitude for a citizen of the British Empire.[--]”¹⁵³ Latinankielinen lause *nil admirari* (ei yllättyä mistään) viittaa siihen, että Traversin sedän mielestä brittiläisen imperiumin kansalaisen piti olla pidättyväinen ja tyyni. Se myös viittaa eräänlaiseen ylemmyudentunteeseen: britin ei tarvitse yllättyä mistään, koska hän on sivistynyt, kokenut ja itsevarma.

Brittien imperialismia ei nähty ainoastaan myönteisenä asiana, vaan siihen kohdistui myös kritiikkiä. Imperialismi aiheutti ongelmia Britannialle ja yhdeksi kiivaan keskustelun aiheeksi nousi kysymys Irlannin asemasta ja mahdollisuudesta itsehallintoon, mihin myös Travers viittasi kuvatessaan Celia-serkun ja sedän kiistaa liittyen Irlannin ja Iso-Britannian suhteeseen: “[--] the ‘casus belli’ has changed from the merits of English character to the demerits of English rule (in Ireland of course) and there is a fine Anglo-Hibernian fray going on.”¹⁵⁴ Sedän ja Celian kiistan ytimessä oli se, että Celian tuomitsi Irlantiin kohdistuva imperialistisen toiminnan, jota setä taas puolusti. Celia oli puoleksi irlantilainen ja setä puolestaan puoleksi englantilainen.

¹⁵¹ Mandler 2006, 59–60

¹⁵² Mandler 2006, 72, 100–101

¹⁵³ Travers 1911, 46 Celian ylistys modernia suomalaista arkkitehtuuria kohtaan ja hänen yleinen kiihkonsa kaikkea suomalaista kohtaan, on ottanut hänelle koviin, koska hänestä *nil admirari* on ainoa asenne brittiläisen imperiumin kansalaiselle.

¹⁵⁴ Travers 1911, 32 “Sodan oikeutus” on muuttanut englantilaisen ominaispiirteen ansiot englantilaisen vallan heikkoudeksi (Irlannissa totta kait) ja nyt on lievä anglikaanien ja hibernialaisten taisto meneillään.

Irlannin kysymys oli edvardiaanisen Iso-Britannian vakavin poliittinen ongelma, joka kärjistyi vuosien 1911–1914 välisenä aikana. Kysymys jakoi kahtia Britannian poliittisen kentän ja kiristi etenkin liberaalien ja unionistien välejä. Unionistit vastustivat Home Rule -lakia¹⁵⁵, koska pelkäsivät sen heikentävän Iso-Britannian taloutta ja turvallisuutta ja edesauttavan Iso-Britannian hajoamista. Tilanne eteni sisällissodan partaalle, mutta purkaantui ensimmäisen maailmansodan syttyessä vuonna 1914.¹⁵⁶

Suomi nähtiin kunnollisen Home Rule -lain esimerkkinä: heillä oli vapauksia, mutta he olivat kuuliaisia ja rauhallisia eivätkä vaatineet irrottautumista emämaasta. Rajoitettu itsehallinto ei siis johtanut välttämättä itsenäisyyteen. Joidenkin mukaan Suomea ja Irlantia ei kuitenkaan voinut verrata suoraan, koska suomalaiset olivat sivistyneempiä kuin venäläiset, kun taas irlantilaiset olivat vähemmän sivistyneitä kuin britit. Suomalaiset ansaitsivat siis vapauden toisin kuin irlantilaiset.¹⁵⁷

Aikakauden lehdissä Suomen asemaa verrattiin Irlantiin. Esimerkiksi Freemanin artikkelissa autonomista Suomea voi pitää sen ajan Euroopan mielenkiintoisimpana poliittisena kohteena, joka nostettiin esiin Iso-Britanniassa etenkin Home Rule -keskustelujen yhteydessä¹⁵⁸. Beallyn artikkelin mukaan suomalainen rotu oli Venäjän imperiumin älykkäin ja menestynein rotu¹⁵⁹. Westermarckin kirjoittamassa artikkelissa Suomi nähtiin Venäjää sivistyksellisempänä, eikä sitä sen vuoksi voinut verrata Irlannin ja Iso-Britannian väliseen suhteeseen.

*That the Finlanders stand so much higher than the Russians in the scale of civilization alone completely destroys the analogy which the Gladstonian party like to see and to point out to others. The most superficial traveler through Finland will soon be convinced of the superiority of its inhabitants over those of Russia, and the most ardent admirer of the Hibernian race, or the most zealous Home Ruler, will hardly dare to assert that the Irish people, as a body, surpass, the English in intellectual power, culture or refinement.*¹⁶⁰

¹⁵⁵ Home Rule tarkoitti oikeutta itsehallintoon.

¹⁵⁶ Powell 1996, 131, 138–139

¹⁵⁷ Halmesvirta 1990, 221

¹⁵⁸ Freeman 1892, 329

¹⁵⁹ Beally 1899, 2

¹⁶⁰ Westermarck 1888, 657 Ainoastaan jo se, että suomalaiset ovat paljon venäläisiä korkeammalla sivilisaation asteikolla, tuhoaa analogian, jota gladstonelainen puolue haluaa nähdä ja osoittaa muille. Jopa kaikkein pinnallisin

Westermarck viittaa tekstissään Iso-Britannian sisäpolitiikkaan, johon Irlannin kysymys vaikutti voimakkaasti. Vaikka hänen tekstistään ilmenee, ettei hän ollut liberaalien kannattaja, varsinaisesti tekstissä ei ollut kyse hänen omasta poliittisesta kannastaan brittipuolueita kohtaan. Westermarck oli itse suomenruotsalainen, joka kannatti Suomen itsenäisyyttä. Hän siis luultavimmin halusi tekstissään ennen kaikkea puolustaa Suomen itsenäisyyttä ja osoittaa suomalaisten rodullisen paremmuuden venäläisiin verrattuna. Hän antaa kuitenkin ymmärtää, ettei kannata Irlannin oikeutta itsehallintoon. Hänen ihannointi Englantia kohtaan tulee myös ilmi.

Suomen sivistyneempi taso Venäjään verrattuna ilmeni Tweedien arvioidessa Karjalan asukkaita. Hänen mukaansa venäläinen vaikutus ilmeni karjalaisissa, mikä näkyi siinä, etteivät he olleet niin puhtaita ja korkeasti koulutettuja kuin muu osa maata.¹⁶¹ Tämä osoittaa kuinka suomalaisia pidettiin sivistyneempinä kuin venäläisiä. Samanlaista asennoitumista esiintyi myös Traversin matkakirjassa. Hän selitti Sortavalan huonot piirteet Venäjän läheisyydellä¹⁶². Clive-Bayleyn mukaan suomalaiset ja venäläiset olivat fyysisesti ja moraalisesti erilaisia keskenään¹⁶³.

3.5 Suomi – kansakunta vai ei?

Suomesta tehtiin virallisesti Venäjän suuriruhtinaskunta Porvoon valtiopäivillä maaliskuussa 1809. Valtiopäiville kutsuttiin säätyjen edustajat koolle, jotka vannoivat uskollisuudenvalan Suomen uudelle hallitsijalle, keisari Aleksanteri ensimmäiselle. Venäjä tunnisti Suomen sisäisten asioiden suhteen kokonaan erilliseksi valtioksi, jolla oli oma uskonto, yhteiskuntamuoto ja oikeustraditio. Kuuluisassa puheessaan Aleksanteri julisti Suomen kansakuntien joukkoon.¹⁶⁴ Suurruhtinas ei kuitenkaan tarkoittanut poliittisesti itsenäistä yhteisöä, vaan Suomi kuului kansakuntana Venäjän valtakuntaan. Suomi oli Venäjälle sotilaallisesti ja strategisesti merkittävä alue, koska se toimi Venäjän ja erityisesti sen pääkaupungin, Pietarin, puskurina.¹⁶⁵

matkustaja Suomessa tulee pian vakuuttumaan sen asukkaiden ylemmyydestä venäläisiin verrattuna ja jopa kiihkein hibernialaisen rodun ihailija, tai kaikkein innokkain Home Rule –lain kannattaja, tuskin uskaltaa väittää, että irlantilaiset ohittaisivat englantilaiset älyllisessä vallassa, kulttuurin hienostuneisuudessa.

¹⁶¹ Tweedie 1989, 86

¹⁶² Travers 1911, 182

¹⁶³ Clive-Bayley 1895, 247

¹⁶⁴ Klinge 1997, 11–17

¹⁶⁵ Jussila 2006, 18, 25, 31

Clive-Bayleyn matkakirjassa Suomen liittyminen Venäjään nähtiin varsin myönteisenä asiana. Hänen mukaansa suomalaiset olivat valinneet liittymisen Venäjään. “When, in 1808, the Finns chose the stronger power for their ruler, they guarded their liberties [--].¹⁶⁶ Clive-Bayleyn ajatuksen mukaan Suomi olisi itsenäinen valtio, joka vapauttaen suojellen oli valinnut Venäjän emämaakseen. Todellisuudessa Suomella ei ollut aktiivista roolia poliittisessa valtataistelussa, johon se oli joutunut mukaan. Clive-Bayley kutsui Venäjän vallan alle siirtymistä myös isänmaalliseksi askeleeksi.” [--] there is no doubt but that the cession to Russia was a wise and patriotic step. The Finns maintained their constitution and their Lutheran faith.”¹⁶⁷ Suomi olisi ikään kuin omia etujaan suojellen siirtynyt Venäjän vallan alle.¹⁶⁸

Clive-Bayleyn teksti heijastaa suomalaisen kansallisuusliikkeen ajatusta siitä, kuinka jo Ruotsin vallan aikana olisi ollut olemassa Suomen kansaa tarkoittava yksikkö, jolla oli oma poliittinen tahto. Todellisuudessa Suomen kansaa ei ollut varsinaisesti olemassa ennen 1800-lukua, jolloin se luotiin.¹⁶⁹ Suomalaisten kansallismielinen ajattelu oli siis saavuttanut Clive-Bayleyn. Sama fennomaaninen kehittämä ajatus näkyy myös Beallyn artikkelissa.

It must, however distinctly borne in mind that Finland's union with Russia was not the result of a conquest by the latter Power, for the simple, but sufficient, reason that the Finnish Estates accepted Alexander for their grand- duke, and Alexander proclaimed and guaranteed the political independence of Finland before peace was signed between Sweden and Russia and whilst hostilities were still in progress.¹⁷⁰

Clive-Bayleyn mukaan Suomi oli Ruotsin vallan aikana saanut paljon hyvää, mutta Ruotsi ei kuitenkaan ollut poliittisesti tarpeeksi vahva Venäjään verrattuna. Tähän ajatukseen Clive-Bayley oli mahdollisesti saanut taustaa suomenruotsalaisilta tuttaviltaan.

¹⁶⁶ Clive-Bayley 1895, 52 Kun vuonna 1808 suomalaiset valitsivat vahvemman vallan hallitsijakseen, he suojelivat vapauksiaan.

¹⁶⁷ Clive-Bayley 1895, 49 [--] ei ole epäilystäkään etteikö Venäjän vallan alaisuuteen siirtyminen olisi ollut viisas ja isänmaallinen askel. Suomalaiset säilyttivät perustuslakinsa ja luterilaisen uskonsa.

¹⁶⁸ Clive-Bayley 1895, 52

¹⁶⁹ Pulkkinen 1999, 122–123

¹⁷⁰ Beally 1899, 4–5 Kuitenkin täytyy pitää mielessä, että Suomen liitto Venäjän kanssa ei ollut seurausta jälkimmäisen vallan valloituksesta, vaan siitä, että Suomi hyväksyi Aleksanterin suuriruhtinaakseen, ja Aleksanteri julisti ja vakuutti Suomen poliittisen itsenäisyyden ennen kuin rauha oli solmittu Ruotsin ja Venäjän välillä, ja vihamielisyydet olivat vielä valloillaan.

For more than six centuries Finland was under Sweden. She received from that country much that was good, and has the ruling power been strong enough to shield her from Russia, the conservative, law-abiding, peace-loving Finns would have remained content under their rulers. Sweden, however, was weak, Russia was near, and ever cruel and relentless.¹⁷¹

Suomenruotsalainen ajatus tulee esille ennen kaikkea kohdasta, jonka mukaan Suomi olisi jäänyt tyytyväisenä Ruotsin vallan alle, jos Ruotsi ei olisi ollut niin heikko. Siinä halutaan korostaa ruotsalaisen kulttuurin hyviä puolia. Ruotsin poliittisen voiman puutteen vuoksi suomalaisten piti siirtyä Venäjän vallan alle.

On myös mahdollista, että Clive-Bayley oli saanut vaikutteita ajatukseensa aikakauden aikakauslehdistä, joiden mukaan Ruotsilla nähtiin olleen hyvä vaikutus Suomeen. *Chamber's Journalsin* artikkelin mukaan Suomi oli saanut kristinuskon, länsimaisen sivilisaation ja liberaalin lainkäytännön Ruotsin kautta. Huonoina puolina katsottiin olevan ruotsin kielen leviäminen eliitin ja koululaitoksen pariin, mikä heijastaa fennomaanien mielipidettä.¹⁷²

Myös Westermarckin mukaan Ruotsin nähtiin levittäneen kristinuskon, sivistyksen ja edistyksen ajatukset Suomeen¹⁷³. Tämä asenteen voikin hyvin ymmärtää, koska hänellä oli suomenruotsalainen tausta. Niin ikään Beallyn artikkelin mukaan Suomi oli saanut nauttia Ruotsin viisaasta ja valistuneesta johtamisesta sekä kansalaisyhteisyydestä ja poliittisesta vapaudesta¹⁷⁴.

Myös Venäjällä nähtiin olleen myönteisiä vaikutuksia Suomelle. Birrellin mukaan Suomi oli suuren itsevaltiaan varjossa nauttinut rauhasta ja yltäkylläisyydestä ja oli tyytyväinen tsaarin myöntämästä autonomisesta asemasta¹⁷⁵. Freemanin mukaan Suomi oli Venäjän vallan alaisuudessa edennyt vapauden tiellä. ”The free state has, united to the despotism, has rather

¹⁷¹ Clive-Bayley 1895, 48 Yli 600 vuotta Suomi oli Ruotsin vallan alla. Se sai kyseiseltä maalta paljon hyvää, ja jos hallitseva valta olisi ollut tarpeeksi voimakas vastustamaan Venäjää, konservatiiviset, lainkuuliaiset ja rauhaarakastavat suomalaiset olisivat jääneet tyytyväisinä hallitsevan vallan alaisuuteen. Ruotsi oli kuitenkin heikko, Venäjä oli lähellä ja entistä julmempi ja armottomampi

¹⁷² Anon. 1899, 247

¹⁷³ Westermarck 1888, 662

¹⁷⁴ Beally 1899, 2

¹⁷⁵ Birrell 1900, 16

advanced than gone back in the path of freedom".¹⁷⁶ Freemanin arvioissa näkyy se, miten vapautta arvostettiin; se oli ihanteellista ja tavoiteltavaa.

Britit tarkastelivatkin Suomen asemaa Venäjän imperiumissa vapaus-käsitteen valossa. Vaikka Suomi oli osa Venäjää, nähtiin se erillisenä valtiona, koska sillä oli keskeisiä eroavaisuuksia Venäjään nähden, kuten luterilainen uskonto. Suomi oli myös astunut teolliselle ja kaupalliselle aikakaudelle, josta oli seurannut taloudellista ja kulttuurista kehitystä. Suomalaisilla oli vahva kansallistunne, joka perustui briteille tärkeään vapauden-ideaan. Vapaudesta nauttivat suomalaiset olivat tyytyväisiä ja koulutettuja.¹⁷⁷

Vuosikymmeniä myöhemmin vuoden 1809 maapäivien sisällöstä syntyi Venäjän ja Suomen välille oikeudellinen kiista. Yksi keskeisimpiin kysymyksiin kiistassa kuului pohdinta siitä, tehtiinkö maapäivillä valtiosopimus ja Suomesta oma valtio. Kiista nousi pinnalle 1830–1840-lukujen vaihteessa, jolloin Suomessa vaikuttanut ruotsalainen lääkäri Israel Hwasser julkaisi opin siitä, että Porvoon valtiopäivillä Suomi emansipoitui Ruotsista, teki erillisrauhan Venäjän kanssa ja tuli omaksi erilliseksi valtioksi. Alun epäilyjen jälkeen Hwasserin näkemys sai lopulta julkisen hyväksynnän 1850-luvun lopulla ja tietoisuus Suomen valtiollisesta olemassaolosta säilyi 1800-luvun lopun ajan. Venäläisten vastalauseista huolimatta suomalaisten tulkinta omasta valtiollisesta asemastaan jäi vaikuttamaan sitkeäsi niin Suomen sisällä kuin ulkomailla.¹⁷⁸

Brittilehdistössä Suomen asema kansakuntana nousi esille. Beallyn artikkelin mukaan Suomi muodosti oman valtionsa, joka oli ajautunut Venäjän tsaarin alaisuuteen. Tsaari oli sen mukaan kaikkien venäläisten itsevaltainen hallitsija.¹⁷⁹ Kirjoittajan kriittinen suhtautuminen Tsaariin johtui sortovuosien vaikutuksesta, koska artikkeli ilmestyi niiden aikana.

Kropotkinin mukaan Suomi oli kansakunta, koska Suomella oli kaikki kansakunnan määritelmän täyttävät ominaisuudet, kuten kieli, antropologiset piirteet ja omat taloudelliset intressit.¹⁸⁰ Kropotkinin mukaan Suomi oli lakannut olemasta Ruotsin tai Venäjän maakunta, koska erosi niin selkeästi naapureistaan.”[--] this small yet rising nationality has within a short time achieved

¹⁷⁶ Freeman 1892, 321 Vapaa valtio, yhdistyneenä despotismiin, oli pikemminkin edennyt kuin mennyt taaksepäin vapauden polulla.

¹⁷⁷ Halmesvisrta 1990, 209–214

¹⁷⁸ Jussila 2006, 21–23

¹⁷⁹ Beally 1899, 1

¹⁸⁰ Kropotkin 1885, 529

results so remarkable that it has ceased to be a Swedish or a Russian province more or less differing from its neighbours: *it is a nation.*”¹⁸¹

Lehdissä Suomi nähtiin varsin itsenäisenä alueena Venäjän valtakunnassa. Sortovuosien aikana Suomen valtiollista asemaa puolustavat kirjoitukset voimistuivat, kuten Beallyn artikkelissa. Myös Kropotkin piti Suomea voimakkaasti omana kansakuntana, mikä johtui luultavasti siitä, että Kropotkin oli Venäjän hallintoa kritisoiva anarkisti.

Myös Tweedien matkakirjassa nousi esille Suomen asema kansakuntana. Hän kirjoitti Suomessa tapahtuneesta kehityksestä:

*”Thirty years ago came the renaissance of Finland. Art, literature, industry, commerce, and politics suddenly revived. These repose of centuries was ended, and the people saw themselves once more a nation conscious of its own gigantic tenacity of soul, prompted with a knowledge of its own destiny [--].”*¹⁸²

Mielenkiintoista Tweedien kirjoituksessa on ajatus siitä, että suomalaiset näkivät jälleen kerran itsensä kansakuntana. Suomi oli siis kansakunta, joko oli ikään kuin unohtanut oman asemansa. Teollinen, kulttuurinen, kaupallinen ja poliittinen kehitys oli saanut Suomen heräämään taas kansakunnaksi.

Tweedien tekstissä näkyy fennomaanien ajatus. Kansallisuusliikkeen poliittinen ja kulttuurinen työ 1800-luvulla kuvattiin usein ”heräämiseksi. Ajateltiin siis, että Suomella oli aina ollut kulttuurinen ykseys sekä poliittinen toimijuus, mutta todellisuudessa nämä luotiin vasta 1800-luvulla.¹⁸³ Käsitys suomalaisesta kansasta syntyi aikaisintaan 1800-luvun puolessa välissä. Suomalainen ”kansallinen herääminen” käynnistyi 1800-luvun alkupuolella kirjallisissa ja

¹⁸¹ Kropotkin 1885, 528 [--] tämä pieni, mutta nouseva kansa on lyhyessä ajassa saavuttanut niin merkittäviä tuloksia, että se on lakannut olemasta Ruotsin tai Venäjän provinssi, enemmän tai vähemmän eroamalla naapureistaan: se on kansakunta.

¹⁸² Tweedie 1897, 124 Kolmekymmentä vuotta sitten alkoi Suomen renessanssi. Taide, kirjallisuus, teollisuus, kauppa ja politiikka yhtäkkiä heräsivät henkiin. Vuosisadan uni päättyi ja ihmiset näkivät itsensä jälleen kerran kansana, joka oli tietoinen oman jättimäisen sielunsa sitkeydestä ja joka ripeästi ryhtyi toimeen tietäen oman kohtalonsa.

¹⁸³ Pulkkinen 1999, 129

kulttuurisissa piireissä ja se olikin ennen kaikkea kulttuurieliitin johtama ja hallitsema prosessi.¹⁸⁴

Tweedien matkakirjassa tulee esille hyvin eliitin rooli suomalaisessa nationalismissa.

*West-European civilisation, that had been imparted to the Finnish nation, would never take firm root if only supported by a small upper class – it ought to become the property of the whole people, and that could only be brought about by the upper classes returning to the use of the Finnish tongue, and by this language being introduced as a subject of instruction in the high schools, and as the language of government offices, courts of justice, and all placed in authority.*¹⁸⁵

Tweedie tekstistä välittyä hyvin fennomaanien ideologian ydin. Fennomaanien aatteellisen johtohahmon Snellmanin mukaan valtion tulevaisuus rakentui ”kansallisen sivistyksen” varaan, jota täytyi vahvistaa. Tämä edellytti, että sivistyneistön oli opittava kansan kieli. Suomesta piti tulla myös koulujen opetuskieli, ja siitä oli tehtävä valtion virallinen kieli. Snellmanin mukaan kansallisen herätyksen piti alkaa sivistyneistöstä, koska oppimaton kansa ei pystynyt aloittamaan sitä.¹⁸⁶ Snellmanin mukaan kieli oikeutti kansakunnan olemassaolon: koska oli olemassa suomen kieli, oli myös olemassa Suomen valtio. Suomea puhuvien ajateltiin jakavan yhteisen mielen, joka tarjoaisi edellytyksen ja oikeutuksen kansan poliittiseen toimijuuteen.¹⁸⁷

Traversin suomalaismielinen serkku Erkki Axelsson¹⁸⁸ puhui nationalismin todellisesta hengestä, jonka kautta Suomi oli nousemassa. Suomea siis rakennettiin nationalismin avulla ja vain todellinen nationalistinen henki pystyi herättämään kansakunnan.

We may be poor and clumsy barbarians, but we do recognise that a leaf has been turned over in the History of World. And we think that Suomi will not come last among

¹⁸⁴ Loima 2006, 61–62, 206–207

¹⁸⁵ Tweedie 1897, 350 Länsi-Eurooppalainen sivilisaatio, joka on levittäytynyt Suomen kansan pariin, ei ikinä juurtuisi, jos sitä tukisi ainoastaan pieni yläluokka – siitä pitää tulla koko kansan omaisuutta, ja se voi tapahtua vain siten, että yläluokat omaksuvat suomen kielen käytön, ja täten kielen on oltava yläkoulujen opetuskieli ja hallinnollisten virastojen kieli, tuomioistuimen, ja kaikkialla virkavallan parissa.

¹⁸⁶ Liikanen 1995, 127–128

¹⁸⁷ Pulkkinen 1999, 126–129

¹⁸⁸ Henkilö kuului suomenruotsalaiseen sukuun, mutta oli suomalaismielinen, mihin etunimi Erkki viittaa. Hän on ilmeisesti muuttanut nimensä suomalaiseksi, kuten monet suomenmieliset tekivät.

*these countries – the poor and oppressed ones, mostly – that are learning how to revive the true Spirit of Nationalism.*¹⁸⁹

Sivistyneistö oli jo 1800-luvun alkupuolella omaksunut ajatuksen kansallishengestä, joka ohjaisi kansakunnan tulevaisuutta. Fennomaanien poliittisen toiminnan perusteena oli vetoaminen kansaan ja sen tahtoon. Snellmanilaiseen ajatukseen kuului (Suomen) valtion olemassa olon vahvistaminen. Valtion olemassaolon kannalta keskeistä oli sen sisältö, eli kansallishenki, joka toteutui ”yksityisen ja yleistahdon mukaan”. Kansallishengen kehittyminen oli siis valtion olemassaolon perusta.¹⁹⁰ Traversin serkku viittasi juuri tähän kansallishenkeen.

3.6 Suomea uhkaavat tekijät

Suomen asema Venäjän vallan alla nähtiin varsin hyvänä ja stabiilina, mikä johtui suurelta osin suomalaisten hyvästä käyttäytymisestä. Suomalaisia pidettiin rauhaarakastavana ja kuuliaisena kansana. Suomen asema ei katsottu olevan kuitenkaan täysin turvattu. Yhdeksi Suomen asemaa uhkaavaksi tekijäksi naiset näkivät kieliriidan.

Clive-Bayley selitti kieliriidan johtuvan suomalaisten ja suomenruotsalaisten välisillä rodullisilla eroilla. Hän kirjoitti matkakirjassaan: ”This unhappy division between the two races has had a retarding influence, without doubt, on the development of the country, and also on the Finnish tongue.”¹⁹¹ Hänen mukaansa kielitilanne oli haasteena Suomen kehittymiselle. Myös Traversin mukaan syynä kieliriidalle oli rotujen ja perinteiden eroavaisuudet¹⁹².

Clive-Bayleyn ja Traversin teksteissä välittyvä svekomaaninen ajama ajatus suomenruotsalaisten rodullisesta paremmuudesta. Tämä ajatuksen taustalla oli Axel Olof Freudenthal, joka korosti suomenruotsalaisten geneettistä yhteyttä ruotsalaisiin sekä germaaneihin yleensä. Rotuteema

¹⁸⁹ Travers 1911, 48 Voimme olla köyhiä ja kömpelöitä barbaareja, mutta me tunnistamme että uusi sivu on kääntynyt maailman historiassa. Ja me luulemme, ettei Suomi tule viimeisenä näiden maiden joukossa – enimmäkseen köyhien ja alistettujen – koska opettelemme kuinka herättää todellinen kansakunnan henki.

¹⁹⁰ Liikanen 2003, 275–276

¹⁹¹ Clive-Bayley 1896, 58 Tämä epäonninen ero kahden rodun välillä on epäilemättä hidastanut maan kehityksen vaikutusta, ja myös suomen kielessä.

¹⁹² Travers 1911, 20

ulottui siis svekomaanien politiikkaan.¹⁹³ Traversin setä oli tunnustautunut svekomaaniksi, joten oli ymmärrettävää, että Travers oli saanut hänen ajattelustaan vaikutuksia.

Niin ikään Tweedie näki kielitilanteen ongelmaksi:

*It would be far better if the Fennomans and Svecomans tried to remember that their real object is the same, namely, the welfare of their own country, and turned their attention only in that direction instead of to pretty and often ridiculous political squabbling.*¹⁹⁴

Tekstissään Tweedie viittaa fennomaanien ja svekomaanien poliittisen valtataisteluun. Molempien osapuolten tavoitteena oli Suomen valtiollisen olemassaolon vahvistaminen. Erimielisyyttä aiheutti kysymys siitä, kenelle yhteiskunnan jäsenille valta kuului. Suomenruotsalaisilla oli perinteisesti ollut parempi asema yhteiskunnassa, mitä svekomaanit halusivat puolustaa. Fennomaanit puolestaan halusivat muuttaa sen.¹⁹⁵

Toinen asia, jonka naiset nostivat Suomea uhkaavaksi tekijäksi, oli Venäjän imperialistinen toiminta. Esimerkiksi Tweedie kirjoitti matkakirjassaan:

*Nevertheless danger is lurking within and without, for the Finlanders speak three languages, and are therefore, as a nation, somewhat divided, while the great Russian people are ready to overwhelm and absorb, and march over them to fields.*¹⁹⁶

Tweedien aikaan oli jo siis merkkejä Venäjän tiukentuvista otteista, vaikka varsinaiset sortovuodet tapahtuivat vasta hänen matkansa jälkeen.

Venäjällä suhtautuminen imperialistiseen toimintaan alkoi muuttua 1880–90 -luvulla. Imperiumi laajentui Kaukoidän suunnassa, ja sen yhtenäisyydestä ja turvallisuudesta tuli tärkein asia

¹⁹³ Hämäläinen 1985, 408

¹⁹⁴ Tweedie 1897, 125–126 Olisi parempi, jos fennomaanit ja svekomaanit yrittäisivät muistaa, että heidän todellinen kohteensa on sama, heidän oman maansa hyvinvointi, ja kääntäisivät huomionsa ainoastaan siihen suuntaan naurettavan poliittisen nahistelun sijaan.

¹⁹⁵ Liikanen 1995, 121–123

¹⁹⁶ Tweedie 1897, 124 Joka tapauksessa vaara vaanii, koska suomalaiset puhuvat kolmea kieltä, joten he ovat kansakuntana jakautuneita, kun taas suuri Venäjän kansa on valmiina hautaamaan alleen ja sulattamaan itseensä ja marssimaan heidän ylitseen.

Venäjän hallinnossa. Tämä ilmeni venäläistämistoimissa, jotka ulottuivat myös Suomeen, jossa Venäjän hallinnollista otetta tiukennettiin. Brittiläisten suhtautuminen venäläisten imperialistiseen toimintaan vaihteli: toisaalta oltiin kiinnostuneita yhteistyöstä venäläisten kanssa, toisaalta Venäjä koettiin kilpailijana (erityisesti Aasiassa). Myös varsinaista ”Venäjäfobiaa” ilmeni, erityisesti toryjen keskuudessa.¹⁹⁷

Kiista Suomen suhteesta Venäjän valtakuntaan kulmineitui vuosiin 1899–1905, joita kutsutaan sortovuosiksi. Venäjä alkoi kehittyä byrokraattiseksi ja ministerijohtoiseksi yhtenäisvaltioksi erityisesti vuoden 1863 Puolan kapinan jälkeen. Myös aikaisemmin oppositiossa olleet slavofiilit alkoivat saada virallisen aseman. Varsinainen venäläistämishjelma alkoi keisari Aleksanteri III johdolla: hän kielsi asettamasta suomalaisten ehdottamia tulleja venäläisille tuotteille, alisti postilaitoksen Venäjän sisäministerille vuonna 1890 ja alkoi valmistella armeijan yhtenäistämistä. Aleksanterin seuraajan Nikolai II nimeämän kenraalikuvernööri Bobrikovin aloittaessa toimensa Suomessa vahvistui venäläistäminen entisestään. Hänen tavoitteinansa oli kenraalikuvernöörin vallan lisääminen, armeijan yhdistäminen ja venäjän kielen tuominen ylimpään hallintoon. Hänen toimiinsa kuuluivat kieliasetus vuonna 1900, uusi asevelvollisuuslaki 1901 ja lisävaltuudet kenraalikuvernöörille. Bobrikovin toimet yleisvaltakunnallisen lainsäädäntöjärjestyksen säätämiseen kulmineituiivat vuoden 1899 helmikuun manifestiin, joka sisälsi edellä mainitut asetukset. Manifesti aiheutti Suomessa niin passiivista kuin aktiivista vastarintaa, johon myös ulkomaalaiset yhtyivät.¹⁹⁸

Naisista ainoastaan Traversin matka sijoittuu sortovuosien jälkeiseen aikaan. Hän ihmetteli, miten vuonna 1908 suomalaiset käyttäytyivät niin ystävällisesti venäläisiä kohtaan kokemistaan vääryyksistä huolimatta¹⁹⁹. Suomalaisten hyväkäyttöisyys johtui vuoden 1906 vaalien jälkeisestä optimismista. Travers vertasi Suomea nuoriin, väsyneisiin koulupoikiin

“Many of the lads seemed weedy and delicate, while the elder ones looked, to an English eye, curiously old for their age. They grow up early here, in spite of the climate; but I guess that the exhausting political experiences of the last few years in Finland – experiences shared by old and young – may be for something in the present general effect of old heads upon young shoulders. These children are, to my fancy,

¹⁹⁷ Halmesvirta 1990, 217–218

¹⁹⁸ Jussila 2006, 65–75

¹⁹⁹ Travers 1911, 35

types of nation. They, like Finland, have grown up a little too soon; and they are bowed with new responsibilities, heavy for them yet to bear."²⁰⁰

.Traversin mukaan sortovuodet olivat eräänlaisia Suomen kasvukipuja. Travers käytti Suomen vertauskuvana nuoria koululaispoikia,

Brittien lehdissä sortovuodet herättivät kiinnostusta. Brittiälymystö myönsi Venäjällä olevan oikeuksia imperialistiseen toimintaan Aasiassa ja Kaukoidässä, mutta läntiseen kulttuuripiiriin kuuluvaan Suomeen kohdistuva toiminta nähtiin sopimattomana²⁰¹. Rudolf Eucken kirjoitti, kuinka Suomen kansallinen olemassaolo oli vakavalla tavalla uhattuna venäläisten toimenpiteiden takia.²⁰²

*In the meantime the attention of all Europe was directed to the matter; and everywhere the liveliest sympathy was manifested for that little Nation in the Northeast, which so ably participates in the propagation of culture, which stands in nobody's way, and which nevertheless, without any fault of its own, now sees its entire national existence seriously menaced by a superior power.*²⁰³

Kulttuurin julistamisella Eucken viittasi siihen, kuinka suomalaiset olivat omaksuneet länsimaalaisen kulttuurin piirteitä. Eucken korostikin suomalaisten kulttuurin kehittymistä (länsimaalaiseksi sivistysvaltioksi) sekä kansallista olemassaoloa, jonka hän oikeutti.²⁰⁴

²⁰⁰ Travers 1911, 231 Monet pojista näyttivät ruipeloilta ja hennoilta, kun taas vanhemmat näyttivät, englantilaisen silmään, hämmästyttävän vanhoilta ikäisiksiin. He kasvavat aikaisin täällä, ilmastosta huolimatta: mutta arvaan että viime vuosien uuvuttavat poliittiset kokemukset Suomessa – kokemukset, jotka on jaettu vanhojen ja nuorien kesken – voivat vaikuttaa yleiseen seuraukseen, että monet nuoret hartiat kantavat vanhoja päitä. Nämä lapset ovat minun mielestäni kansakunnan malleja. He, kuten Suomi, ovat kasvaneet hieman liian nopeasti; ja heidät on sidottu uusiin liian raskaisiin velvollisuuksiin.

²⁰¹ Särkkä 2005, 380

²⁰² Eucken 1899, 278

²⁰³ Eucken 1899, 280 Samaan aikaan koko Euroopan huomio oli suuntautunut kyseiseen asiaan; ja joka puolella oli suunnattu eloisaa sympatiamia sitä pientä koillisessa sijaitsevaa kansakuntaa kohtaan, joka niin pontevasti osallistuu kulttuurin julistukseen, joka ei ole kenenkään tiellä, ja jonka kansallisen olemassaolo nyt joka tapauksessa ilman omaa syytänsä joutunut uhatuksi vieraan vallan taholta.

²⁰⁴ Eucken 1899, 282

Myös Beallyn artikkelissa venäläisten toimet tuomittiin. Kirjoittajan mukaan Venäjä toimi laittomasti Suomen suhteen. Suomella oli siis hänen mukaansa oikeudellinen asema omana kansakuntana.

[--] the people of that country cannot be lawfully deprived of their civil and political liberties without their own consent. The methods of autocratic Russia cannot legally be employed in Finland.²⁰⁵

4 LUOKKA

1800–1900 -luvun vaihteen yhteiskunta oli ennen kaikkea luokkayhteiskunta. Luokkarakenne aiheutti jännitteitä yhteiskuntaan ja toi mukanaan ratkaistavia kysymyksiä liittyen demokratiaan, työväestön asemaan, sosiaalisiin ongelmiin ja sosialismin suosion voimistumiseen. Käsittelemässäni naisten matkakirjoissa luokka tulee esille heidän omassa asemassaan ja asenteissaan keskiluokkaisina, arvioissa Suomen sosiaalisista ja yhteiskunnallisista rakenteista sekä suhtautumisessa sosialismiin.

4.1 Keskiluokkaisuuden piirteet

Etenkin teollistumisen seurauksena Iso-Britannian yhteiskuntaan oli muodostunut luokkajako, joka aiheutti jännitteitä ja erottelua yhteiskunnassa. Perinteisesti luokkajaon on nähty perustuvan omistuksen ja työnteon jakautumiseen yhteiskunnan jäsenten kesken. Myöhäisviktorianisella ja edvardiaaniselalla ajalla, koneiden käytön lisääntyessä, luokkaeron merkitykseen vaikuttivat entistä enemmän työ, koulutus, asuminen, hyvinvointi, kulttuuri ja vapaa-aika.²⁰⁶ Yksinkertaistaen 1800-luvun brittiläinen yhteiskunta jakaantui kolmeen luokkaan: yläluokkaan, keskiluokkaan ja työväenluokkaan. Yläluokkaan kuuluvat olivat rikkaita, joiden vaikutusvalta ja vauraus perustuivat maanomistukseen. Keskiluokka oli kasvava luokka, jonka jäsenillä oli eri tapoja saada elantonsa. He olivat esimerkiksi kaupan tai hallinnon palveluksessa tai eri alojen ammattilaisia. Työväenluokka oli alin luokka, jonka köyhyystaso vaihteli.²⁰⁷

²⁰⁵ Beally 1899, 2 [--] sen maan kansalaisilta ei voida riistää heidän kansalaisvapauksiaan ja poliittisia vapauksiaan ilman heidän omaa hyväksyntäänsä. Itsevaltaisen Venäjän keinoja ei voida käyttää laillisesti Suomessa.

²⁰⁶ Harris 1994, 6–7

²⁰⁷ Supple 1978, 92

Yleistymisestäään huolimatta matkailu oli edelleen 1800–1900 -luvun vaihteessa erityisesti keskiluokkaisten ajanviettotapa, koska se vaati aikaa ja rahaa. Myös tämän tutkielman naiset olivat keskiluokkaisia, mikä näkyi heidän käyttäytymisessään, asenteissaan ja arvoissaan. Keskiluokkaisuus sisältääkin attribuutteja, asenteita ja ulkoisia piirteitä, kuten puhutavan ja asumisen. Myös sosiaaliset ja taloudelliset piirteet, kuten tulot, koulutus, omistajuus, vauraus ja valta määrittivät keskiluokkaisuutta.²⁰⁸

Keskiluokkaiseen elämäntyyliin kuului kulutus, joka perustui keskiluokan arvoihin mukavuudesta ja kodin merkityksestä. Toisaalta keskiluokkaisen perheen piirteisiin kuuluivat säästäväisyys ja varovaisuus sekä sijoitukset. Koulutus oli merkittävä asia keskiluokalle, ja sillä oli yhteiskuntaluokkaa yhdistävä vaikutus. Keskiluokka muodostui kahdesta eri tyypistä: teollisuuden parissa toimivista ja siitä suoraan hyötyvistä, kuten tehtaanomistajista. Heillä oli auktoriteettia ja vaikutusvaltaa, ja he muodostivat niin sanotun ylemmän keskiluokan. Toisen tyyppin muodosti intellektuelli keskiluokka, joka koostui muun muassa kirjailijoista, toimittajista, tieteilijöistä ja poliitikoista. Sillä oli merkittävä vaikutus instituutioihin ja uudistuksiin.²⁰⁹ Tämän tutkielman naiset kuuluivat pikemminkin intellektuelliin keskiluokkaan.

Yhtenä tärkeänä viktoriaanista ja edvardiaanista keskiluokkaisuutta määrittävänä käsitteenä oli kunniallisuus. Sitä voi pitää moniulotteisena terminä, joka sisälsi laajan kirjon asenteita ja käyttäytymismalleja. Se sisälsi sosiaalisen hyväksynnän, hyvien tapojen omaksumisen, tiettyjen mukavuuksien hallussa pitämisen, sosiaalisten normien noudattamisen, säännöllisen kirkossa käynnin, epäilyttävien aktiviteettien välttämisen sekä hyvän kasvatuksen. Kunniallisuuden menettämisen pelko toi epävarmuutta sosiaaliseen asemaan. Aristokraatit olivat kunniallisia jo pelkän sukutaustansa ansiosta, mutta keskiluokkaisten oli jatkuvasti huolehdittava oman kunniallisuutensa säilymisestä. Kunniallista asemaa näytettiin omistuksella, kuten asunnolla ja palvelusväellä.²¹⁰

Vaikka matkustaminen kuului keskiluokkaiseen elämäntapaan, saattoi se myös haastaa kunniallisuuden, etenkin jos matkan motiivit olivat liian epämääräiset. Kaikkien kolmen naisen matkoja voidaan kuitenkin pitää kunniallisina, koska heillä oli ystävyys- ja sukulaissuhteita kunniallisiin suomalaisiin henkilöihin. Toisaalta kaikkien kolmen naisten suhde kunniallisuuteen

²⁰⁸ Gunn & Bell, 2003, 8–11

²⁰⁹ Supple 1978, 93–94

²¹⁰ Roebuck 1982, 19–20

ei ollut välttämättä kovin kiinteä. Tweedien aviomies oli joutunut taloudellisiin ongelmiin, mikä oli mahdollisesti aiheuttanut kunniallisuuden menettämisen Tweedien perheessä. Tweediella ei ollut enää niin suurta huolta kunniallisuuden kiinnipitämisestä, mikä mahdollisesti vapautti hänet toteuttamaan itseään matkustelun ja matkakirjojen kirjoittamisen kautta. Rosalind Travers puolestaan oli haastanut kunniallisuutensa olemalla sosialisti. Hän oli aatteellisesti sitoutunut sosialismiin, eivätkä keskiluokkaiset arvot, kuten kunniallisuus, olleet hänelle niin tärkeitä. Suuren yleisön mielestä sosialismista puuttui kunniallisuus ja sosialismi nähtiin ”kunniallisen yhteiskunnan” moraalien ja kulttuurin uhkana. Monien sosialistien mielestä keskiluokkainen kunniallisuus puolestaan edusti tekopyhää sosiaalista moraalista ja materialistisia arvoja.²¹¹

Luokkajakoon liittyi oleellisesti työnteko, jota arvostettiin viktoriaanisessa yhteiskunnassa. Työn sisältö määrittäytyi kuitenkin eri luokkien, eri teollisten yhteisöiden sekä eri yksilöiden välillä eri tavoin eikä ollut olemassa kaikkia yhteiskunnan jäseniä yhtenäisesti koskevaa työetiikkaa.²¹² Vaikka työnteko jakoi keski- ja työluokkaiset, kovaa työtä arvostettiin myös keskiluokan parissa. 1800-luvun puolivälissä hyvinvoinnin nähtiin johtuneen Iso-Britannian onnistuneesta teollistumisesta. Keskiluokkaisten materiaallinen hyvinvointi oli kovan ja päättäväisen työn seurauksena. Sen vuoksi kova työ oli moraalinen hyve, joka oli edesauttanut kehitystä. Kyseessä oli erityisesti niin sanottu porvarillinen kova työ.²¹³

Tweedien mukaan myös Suomessa työnarvostaminen näkyi: “Every one in Finland works in some way, and, all work being considered honourable, the shopkeeper is equal to the noble.”²¹⁴ Tweedien kommentissa näkyy, kuinka kunniallinen toiminta nosti ihmisen arvoa. Yläluokkainen oli syntymän kautta kunniallinen, puodinpitäjä puolestaan kunniallisen työnteon kautta.

Clive-Bayleyn mukaan Suomessa myös yläluokkaiset naiset saattoivat tehdä töitä.

There is no line drawn which makes it difficult for a lady of high birth to earn living. You may bear a title, and yet be a governess, a bank-clerk, or a reporter. You may

²¹¹ Dyhouse 1978, 87–89

²¹² Harris 1994, 171

²¹³ Roebuck 1982, 16

²¹⁴ Tweedie 1897, 181 Suomessa kaikki työskentelevät jollain tavalla, ja kaikkea työtä pidetään kunniallisena, puodinpitäjä on tasa-arvoinen aatellisen kanssa.

*even be in a shop. You are just as much in society, if you belong to it by birth, as if you sat in your drawing-room all day, doing nothing.*²¹⁵

Clive-Baylen huomiosta näkyy, kuinka hän määrittelee, miten yhteiskunnan toimintaan otetaan osaa. Hänen mukaansa yhteiskuntaan kuulumisen määrittelee joko sukutausta (passiivinen) tai työnteko (aktiivinen).

Keskiluokkaisessa perheessä työnarvostaminen kohdistui erityisesti kodin ulkopuoliseen työhön. Kotityöt kuuluivat palvelusväen tehtäviin ja keskiluokkaisen statuksen säilyttääkseen piti olla vähintään yksi palvelija. Palvelusväki erotti keskiluokkaisen alempiluokkaisista ja palvelija oli elävä symboli keskiluokkaisen menestykselle.²¹⁶

Traversin ja Celian keskustelussa suomalaisen professorin kanssa kävi ilmi piirteitä keskiluokkaisten naisten ja kotitöiden suhteesta. Celian mukaan brittiläiset keskiluokkaiset tytöt osasivat tehdä kotitöitä, mitä professori epäili. Professorin mukaan Suomessa keskiluokkaisten naisten suhde taloustöihin ei ollut yhtä jyrkkä kuin Iso-Britanniassa.²¹⁷ Suomessa taloustyöt olivat muutenkin arvostetummassa asemassa kuin Britanniassa.

Traversin matkakirjassa tulee myös ilmi, kuinka hänen mukaansa ruumiillisen ja älyllisen työn jaotteluun oli tulossa muutoksia. “[--] all down the ages hand-labour has been despised, by comparison with brain-work and with idleness. Now we are beginning to talk about the dignity of labour, and trying to give the hand-worker his due.”²¹⁸ Hänen mukaansa ruumiillisen työn arvostaminen oli nousussa, minkä voi selittää Traversin sosialistitaustalla ja yleisellä sosialismin kannatuksen kasvulla.

²¹⁵ Clive-Bayley 1895, 268 Ei ole tehty eroa sille, että korkeasyntyisen naisen olisi vaikea ansaita elantonsa. Voit kantaa arvonimeä ja olla silti kotiopettajatar, pankkivirkailija tai toimittaja. Voit työskennellä jopa kaupassa. Olet yhtä lailla osa yhteiskuntaa, kuten jos kuulut siihen syntymän kautta ja istut olohuoneessasi päivät pitkät tekemättä mitään

²¹⁶ Roebuck 1982, 23–24

²¹⁷ Travers 1911, 372

²¹⁸ Travers 1911, 372 käsityöammatteja on halveksittu kautta aikojen, verrattuna älylliseen työhön ja joutilaisuuteen. Nyt on alettu puhua työn arvokkuudesta ja yritetty antaa käsityöammatilaisille ansiota.

4.2 Koulutuksen ja luokan suhde

Työn ohella luokkajakoa rakensi koulutus. Koulutus oli perinteisesti ollut ylä- ja keskiluokkaisten etuoikeus. Koulutuksen merkityksestä sekä ulottumisesta alempiin yhteiskuntaluokkiin alettiin kuitenkin keskustella Iso-Britanniassa 1800-luvun alkupuolelta lähtien. Joidenkin mielestä oli hyvä, että koulutuksen kautta keskiluokkaisia arvoja pystyttiin siirtämään alempiin yhteiskuntaluokkiin. Osa puolestaan pelkäsi yhteiskunnan moraalista rappeutumista, jos koulutus ulotettiin alaluokkaan. Teollistumisen jälkeen yhteiskunnasta oli kuitenkin tullut monimutkaisempi, minkä myötä koulutusta vaadittiin yhä laajemmalta joukolta yhteiskunnan jäseniä. Koululaitoksen kehittämistä tuli merkittävä yhteiskunnallinen teema 1800-luvulla.²¹⁹ Kiinnostusta koulutukseen lisäsivät myös uudet tieteelliset ajatukset muun muassa kasvatustieteessä²²⁰.

Koulutus tuli esille myös naisten matkakirjoissa. Koulutusta pidettiin yhtenä Suomen edistyksellisistä tekijöistä. Travers oli vakuuttunut suomalaisesta koululaitoksesta etenkin sen tasa-arvoisuuden vuoksi. Traversin mukaan koulusysteemi toimi Suomessa vapaammin ja mutkattomammin kuin Englannissa. Hänen mukaansa Suomen koululaitoksen joustavuus johtuu kaikkien osapuolten yhteistyöhalusta. Myös työväenluokkaisilla oli mahdollisuus saada koulutusta, mihin myös hallitus antoi tukea. Opettajat ja keskiluokkaiset vanhemmat eivät myöskään vastustaneet sitä.²²¹

Traversin huomiot suomalaisen koululaitoksen tasa-arvoisuudesta tulivat ilmi myös hänen vieraillessaan koulussa, jonka oppilaiden "sekoittuneisuuden" Travers arveli kauhistuttavan englantilaisia keskiluokkaisia.²²² Traversin huomio osoittaa, kuinka Iso-Britanniassa koululaitokseen liittyi edelleen 1900-luvun alussa vahvasti luokkasidonnaisuus. Koululaitoksen avulla haluttiin ylläpitää luokkajaottelua, mihin Travers puolestaan esitti kritiikkiä matkakirjassaan.

Tweedien mukaan Suomen koulusysteemistä edistyksellisen tekivät naisten koulutusmahdollisuudet sekä maksuttomuus, mikä lisäsi tasa-arvoisuutta eri yhteiskuntaluokasta tulevien kesken.

²¹⁹ Roebuck 1982, 54, 58

²²⁰ Bowen 1986, 328–329

²²¹ Travers 1911, 232

²²² Travers 1911, 231

*In matter of education, it will be seen, Finland is more advanced than in anything else. Women have absolutely equal rights with men in the field of learning; more than this, education for the masses is gratis, and for others merely nominal, the State bearing the brunt of the expenses, helped by taxes, according to individual wealth in various town.*²²³

Suomessa kouluteema liittyi pitkälti fennomaanien poliittisen ohjelmaan. Olihan fennomaanien ideologian keskiössä Snellmanin kehittämä ajatus kansan sivistämisestä. Fennomaanit halusivat, että suomenkielestä tulisi opetuskieli ja koulutus ulotettaisiin laajemmin kansan pariin. Koulukysymyksestä tuli yksi keskeinen poliittisen valtataistelun teema.²²⁴ Voi myös olettaa, että koululaitosta haluttiin varta vasten esitellä ulkomaalaisille matkailijoille. Pääsiväthän sekä Travers että Tweedie tutustumaan kouluihin. Koululaitoksen kautta haluttiin vahvistaa suomalaista kansallista identiteettiä, jota rakennettiin sivistyksen kautta. Suomalaisen kansallisen identiteetin vahvistumisen haluttiin välittyvän myös ulkomaalaisille.

Suomalaista koulujärjestelmää alettiin konkreettisesti kehittää 1800-luvun edetessä, ja merkittävimmät uudistukset ylemmän tason kouluissa olivat suomenkielisen opetuksen aloittaminen ja tyttöjen koulutus.²²⁵ Vuonna 1842 perustettiin ylemmät alkeiskoulut, kymnaasit sekä tyttö- tai rouvasväenkoulut²²⁶. Vuonna 1898 päätettiin, että jokaisen kunnan täytyi järjestää mahdollisuus koulunkäyntiin 7–14 -vuotiaille lapsille omalla äidinkielellä. Koulunkäynti ei kuitenkaan ollut vielä pakollista ennen vuotta 1921. Suomessa koulutukseen liittyvänä ydinkysymyksenä oli, pitikö opetus antaa ruotsin vai suomen kielellä. Ylemmällä tasolla opetus oli ruotsinkielistä ja kansakouluissa joko suomen tai ruotsin kielellä.²²⁷

Fennomaaneille koulukysymys kytkeytyi siis liikkeen perusideaan, Snellmanin kehittämään ajatukseen kansan sivistämisestä. Snellmanilla ei kuitenkaan ollut suoranaisia vaatimuksia koulutuksellisen ja yhteiskunnallisen tasa-arvon edistämiseksi. Ajatuksen taustalla vaikutti

²²³ Tweedie 1897, 172 Koulutusasioissa, tullaan näkemään, Suomi on ansioituneempi kuin missään muussa. Naisilla on täysin tasa-arvoiset oikeudet miesten kanssa oppimisen saralla; ja ennen kaikkea, koulutus on massoille ilmasta, ja kun se muualla on vain nimellistä, Suomessa valtio vastaa ikävimmät seuraukset menoista, verojen auttamana, eri kaupunkien yksilöllisen varallisuuden mukaan.

²²⁴ Liikanen 1995, 155

²²⁵ Kuikka 1997, 49–52

²²⁶ Klinge 1997, 143

²²⁷ Kuikka 1997, 69–73

pikemminkin konservatiivisen politiikan teoriaperinteeseen liittyvä ajattelutapa, joka asetti sivistyksen yhteiskunnallisten ja poliittisten toimintaoikeuksien edellytykseksi. Ensisijaisesti Snellman halusi kehittää Suomen valtiota, ei siis laajentaa kansan yhteiskunnallisia ja poliittisia oikeuksia.²²⁸ Koululaitoksen yhteydessä tämä ei kuitenkaan välittynyt ainakaan brittinaisille, vaan he näkivät ennen kaikkea koulutuksen tasa-arvoisuuden. Tämä johtui suurelta osin myös siitä, että tilanne heidän kotimaassaan oli erilainen.

Kirjoittaessaan suomalaisen koululaitoksen edistyksellisyydestä naiset viittasivatkin epäsuorasti brittiläiseen koululaitokseen, johon he toivoivat parannusta, etenkin koululaitoksen luokkasidonnaisuuteen. Koululaitoksen suhteen oli tehty uudistuksia Britanniassa 1800-luvulla. Esimerkiksi vuonna 1870 säädettiin Forster Education Act, jonka mukaisesti maa jaettiin koulupiireihin. Niissä peruskoulutus piti toteuttaa alueen asukkaiden tarpeiden mukaisesti.²²⁹

Parannuksista huolimatta uudistus sisälsi monia heikkouksia, eikä se ollut tehnyt vielä peruskoulutusta kaikille pakolliseksi. Se ei siis vielä muuttanut merkittäväällä tavalla koulusysteemiä. Vasta vuoden 1880 koulu-uudistuksessa kansakoulusta tuli pakollinen kaikille 5–10 -vuotiaille lapsille. 1800-luvun loppupuolella koulutus alkoi siis ulottua yhä laajemmin yhteiskunnan eri jäsenten pariin. Myös naisten kouluttautuminen mahdollistui entistä paremmin.²³⁰ Peruskoulu-uudistuksesta huolimatta toiseen asteen koulutus säilyi vain joidenkin etuoikeutena. Toisen asteen koulutukseen ottivat osaa käytännössä ne, joilla oli varaa maksaa siitä. Yksityiset koulut vetivät puoleensa ennen kaikkea varakkaiden keski- ja yläluokkaisten poikia.²³¹

Suomessa ja Iso-Britanniassa koulutukseen liittyvät kysymykset kumpusivat eri pohjilta. Suomessa kysymykset liittyivät kieleen ja kansallisiin teemoihin, ja koululaitos oli osana suomalaisuusliikettä. Britanniassa puolestaan koulutukseen liittyi vahvemmin luokkateema. Vaikka naiset näkivät suomalaisen koulusysteemin brittiläistä parempana, todellisuudessa niiden välillä ei ollut päällisin puolin suuria rakenteellisia eroja. Joissakin asioissa Britanniassa oltiin jopa edellä, kuten yleisen oppivelvollisuuslain säätämisessä. Opetuksen sisällössä ja pedagogisissa toimintaperiaatteissa saattoi tosin olla eroja, joita naiset eivät kuitenkaan huomioineet. Naisten mukaan erityisesti tasa-arvo teki suomalaisesta koulusysteemistä

²²⁸ Liikanen 1995, 128–129

²²⁹ Roebuck 1982, 54–55

²³⁰ Roebuck 1982, 56–57

²³¹ Oakland 1991, 173–174

edistyksellisen, mikä kertoo ennen kaikkea siitä, että Britanniassa luokka oli merkittävässä roolissa kouluissa. Brittiläisessä yhteiskunnassa luokkajännite ulottui koulumaailmaan enemmän kuin Suomessa.

4.3 Demokratian ja tasa-arvon ajatukset

Naisten matkakirjoissa Suomi nähtiin erityisen tasa-arvoisena maana. Tämä näkyi Tweedien selittäessä naisten hyvää asemaa Suomessa, jonka hän perusteli johtuvan muun muassa Suomen demokraattisuudesta.

It may, of course, arise from the fact that the Finns are poor, and large families not being uncommon, it is impossible for the parents to keep their daughters in idleness, and as no country is more democratic than Finland, where there is no court and little aristocracy, the daughters of senators and generals take up all kind of work.²³²

Tweedien tekstistä voi tulkita, että hänelle demokratia tarkoitti ennen kaikkea keskiluokan vallan kasvua, koska hän perusteli Suomen demokraattisuuden hovin puuttumisella ja aristokraatin pienuudella. Tweedielle demokratia tarkoitti mahdollisesti myös enemmän sukupuolten kuin luokkien välistä tasa-arvoa.

Myös Clive-Bayley piti Suomea tasa-arvoisena maana:

Though there are four classes which form the Diet, it must not be imagined that outside that assembly there is a sharply-defined social line between them. At all events, theoretically, man is man's equal in Finland, and woman is very nearly man's equal. All educated persons, man or woman, are regarded as socially on a par, but some folk cannot hear without an ill-concealed shudder of matrimonial alliances between a 'väl-borne', and some son of the soil, whose fertile brain has raised him to literary fame, or public eminence.²³³

²³² Tweedie 1897, 163 Se voi, totta kait, johtua siitä tosi asiasta, että suomalaiset ovat köyhiä ja suuret perheet ovat yleisiä, joten vanhempien on mahdotonta pitää tyttäriään joutilaina, ja koska mikään muu maa ei ole demokraattisempi kuin Suomi, missä ei ole hovioivaa ja on vain vähän aristokraatteja, senaattoreiden ja kenraalien tyttäret paneutuvat kaikenlaiseen työhön.

²³³ Clive-Bayley 1895, 72 Vaikka neljää luokkaa muodostavat valtiopäivät, ei pidä kuvitella, että kokoontumisten ulkopuolella olisi terävästi piirretyt sosiaaliset rajat heidän välillään. Kaikissa tapahtumissa, teoreettisesti, mies on

Vaikka suomalainen yhteiskunta oli tasa-arvoinen, Clive-Bayleyn mukaan talonpoikaisten ja säätyläisten avioliittoihin eivät kaikki suhtautuneet hyvällä. Se kertoo sivistyneistön asenteesta, jonka mukaan talonpoikaiset haluttiin pysyvän omalla paikallaan. Suomalaisen sivistyneistön sivistysmission mukaisesti talonpoikaiset pystyivät parhaiten toteuttamaan tehtävänsä omalla alallaan, säätynsä asettamissa rajoissa.²³⁴

Myös lehdistössä kirjoiteltiin Suomen demokratiasta ja tasa-arvosta. Esimerkiksi Dempster näki Suomen erittäin demokraattisena. ”The Finns are very democratic, very proud of their progress and of the way in which they have grappled with the questions of the redistribution of land, the liquor trade, the rights and employment of women, people libraries &c.[--].”²³⁵

Brittinaisten kirjoitukset demokraattisuudesta kertovat, kuinka se koettiin tärkeäksi teemaksi heidän aikakautenaan. Viktoriaanisen Britannian yhteiskunnan muutoksiin kuuluikin äänioikeuden laajennukset, jota erinäiset 1800-luvulla toteutetut reformit edistivät. Ensimmäinen merkittävä reformi toteutettiin vuonna 1832, joka oli ensimmäinen askel kohti institutionaalisia muutoksia. Reformin myötä äänioikeus laajeni keskiluokkaisille. Uudistus ei vielä murtautunut aristokraattien valtaa parlamentissa, mutta se oli alku kohti perustuslaillista muutosta, joka tarkoitti modernia puoluejärjestelmää, byrokraattista vaalitapahtumaa ja järjestelmällistä parlamenttirakennetta. Seuraava merkittävä uudistus toteutettiin vuonna 1867. Silloin äänioikeus laajennettiin urbaanin työväestön piiriin. Sitä seuraava uudistus tapahtui vuonna 1884, jolloin äänioikeus myönnettiin miespuoliselle maalaistyöväestölle. Näiden uudistusten myötä koko poliittinen kenttä alkoi uudistua ja modernisoitua. Muutosten taustalla oli tarve ratkaista teollistumisen mukana tulleita ongelmia.²³⁶

Vaikka 1800-luvulla muutokset olivat pinnalla, tapahtuivat ne käytännössä hitaasti. Oikeastaan aikakaudella käsiteltiin aikaisempia muutoksia ja valmistauduttiin tuleviin.

vertaisensa toisen kanssa, ja naiset ovat melkein miesten vertaisia. Kaikkia koulutettuja henkilöitä, naisia tai miehiä, pidetään sosiaalisesti yhtenä ryhmänä, mutta osaa kansasta ei voi olla kuulematta ilman piilottelematonta kammoksuntaa, joka kohdistuu hyväosaisten ja joidenkin talonpoikasten, joiden hedelmälliset aivot ovat nostaneet kirjallisuuden maineeseen tai julkiseen kuuluisuuteen, välisiin avioliittoihin.

²³⁴ Leskinen & Moilanen (2006), 231

²³⁵ Dempster 1896, 96 Suomalaiset ovat hyvin demokraattisia, hyvin ylpeitä edistyksensä ja tavastaan, jolla he ovat tarttuneet kysymyksiin maan uudelleenjakamisesta, alkoholi- ja tupakkakaupasta, naisten oikeuksista ja työskentelystä, kansan kirjastoista jne.

²³⁶ Supply 1978, 97–100

Äänioikeusuudistuksista huolimatta itse aikakaudella ei toteutettu kaikkein merkittävimpiä muutoksia. Aikalaiset poliitikot ja yhteiskunnan tarkkailijat uskoivat Britannian olevan demokraattisempi, mitä se todellisuudessa oli.²³⁷

Vaikka Suomi nähtiin tasa-arvoisena ja luokkaristiriidattomana yhteiskuntana, ei se ollut täysin totuudenmukainen kuva. Ajatukset Suomen tasa-arvoisuudesta perustuivat luultavimmin siihen, että Suomessa luokkarakenne oli erilainen kuin Iso-Britanniassa. Suomessa teollistuminen oli tapahtunut myöhään ja epätasaisesti sekä perustui ennen kaikkea sahateollisuuteen. Suomi säilyi edelleen hyvin agraarisena yhteiskuntana, jossa väestönkasvun sekä maatalouden tehostumisen myötä maaton väestönosa kasvoi. Heistä vain pieni osa pystyi siirtymään teollisuuden palveluun.²³⁸

1800-luvulla ja erityisesti sen jälkipuoliskolla talonpoikainen maanomistus vahvistui. Samalla ristiriidat talollisten, torppareiden ja maatalousproletariaatin välillä voimistuivat. Teollistumisen myötä työväenluokka alkoi muodostua. Myös työväestön järjestäytyminen alkoi, ja siihen liittyivät teollisuusväestön lisäksi maatalouden työväki ja torpparit, jotka olivat merkittävä kannattajajoukko sosiaalidemokraattiselle puolueelle.²³⁹

Suomessa luokkajännitettä aiheutti juuri torpparien asema. Vielä 1800-luvun alussa talollisen ja torpparin väliset erot olivat pienet, mutta tilanne muuttui 1800-luvun lopulla. Torpparit vuokrasivat maata maanomistajilta, joille he maksoivat vuokransa yleensä työvelvollisuutena. Ristiriita torpparien ja maanomistajien välillä kasvoi maatalouden muuttuessa taloudellista voittoa tavoittelevaksi toiminnaksi. Niin sanotusta torpparikysymyksestä tuli näkyvin maatalousväestöä koskeva poliittinen dilemma. Torpparit olivat maanomistajien armoilla, jotka suuntautuessa taloudellista voittoa tavoittelevaan maatalouteen päätyivät usein häättämään torpparit mailtaan. Koska maatalouden väestö kasvoi, eikä se päässyt merkittävällä tavalla siirtymään teollisuuden palvelukseen, torpparilaitos säilyi merkittävänä instituutiona Suomessa teollistumisesta huolimatta.²⁴⁰

Torpparit eivät päässeet suureen rooliin naisten matkakirjoissa. Enimmäkseen torpparit mainittiin, kun kuvattiin heidän elinoloja, tapoja ja toimintaperiaatetta. Tweedie huomioi myös

²³⁷ Harris 1994, 13–16

²³⁸ Alapuro 1985, 41–43

²³⁹ Alapuro 1985, 46, 60–66

²⁴⁰ Alapuro 1985, 52–53

torpparien kovat olosuhteet²⁴¹. Travers puolestaan kirjoitti torpparikysymyksen poliittisesta luonteesta, joka hänen mukaansa oli mielenkiintoinen. Hän myös korosti, kuinka puolueista ainoastaan sosiaalidemokraatit olivat torppareiden puolella.²⁴² Lehtikirjoituksissa oli joitakin mainintoja torpparikysymyksestä, mutta ei kovin laajasti. Kropotkin huomioi artikkelissaan torpparikysymyksen: ”It is true that for the present the national question overshadows all others, and even the extremely important land question (for Finland has also its agrarian question) is nearly quite forgotten.”²⁴³ Hänen mukaansa kansallinen kysymys oli peittänyt torpparikysymyksen alleen. Kansallisella kysymyksellä Kropotkin viittasi luultavasti Suomen asemaan Venäjän vallan alla.

Myöskään näkemykset Suomen demokraattisuudesta eivät olleet täysin todellisen tilanteen mukaisia. Clive-Bayleyn ja Tweedien vieraillessa Suomessa, oli siellä vielä voimissaan Euroopan vanhainkaisin (epädemokraattisin) poliittinen järjestelmä, joka perustui sääty-yhteiskuntaan. Samoihin aikoihin ilmestyi myös Dempsterin artikkeli, joka korosti Suomen demokraattisuutta. Naisten sekä artikkelin kirjoittajan huomiot Suomen demokraattisuudesta kohdistuivat luultavasti muuhun kuin poliittisen järjestelmään, kuten sukupuolten ja eri yhteiskuntaluokkien jäsenten välisiin suhteisiin.

Traversin matkan aikana Suomen poliittinen järjestelmä oli jo muuttunut täysin. Vuonna 1905 Suomessa oli suurlakko, jonka syttymiseen vaikutti Venäjän tappio Japanin sodassa. Valtion pakkovaltakoneisto lamaantui, mikä mahdollisti kollektiivisen järjestäytymisen ja aktivismin. Lakon vaikutuksesta vuonna 1906 toteutettiin äänioikeusudistus, jossa Suomen edustuslaitos muuttui kertaheitolla Euroopan konservatiivisemmasta demokraattisimpaan. Suomessa muutos tapahtui nopeasti ja suhteellisen vaivattomasti. Uudistuksen myötä poliittiset puolueet kehittyivät moderneiksi puolueiksi ja voimaan astui yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, joka kymmenkertaisti äänioikeutettujen määrän.²⁴⁴

Vaikka naisten kirjoituksista ilmeni, että demokratiaa ja tasa-arvoa pidettiin ihanteena, toisaalta luokkayhteiskuntaa puolusteltiin. Tämä ilmeni ainakin Tweedien matkakirjassa. ”This equality

²⁴¹ Tweedie 1897, 271

²⁴² Travers 1911, 350–1

²⁴³ Kropotkin 1885, 543 On totta, että nykyinen kansallinen kysymys peittää alleen muut, ja jopa erittäin tärkeä maakysymys (myös Suomella on maaseutuun liittyvä kysymys) on jopa melkein unohdettu.

²⁴⁴ Alapuro & Stenius 1987, 40

of class is always to be found in lands where civilisation has not stepped in.”²⁴⁵ Tweedien mukaan Suomen tasa-arvoinen tilanne johtui sivistyksen puutteesta. Sivistyksellä Tweedie viittasi luultavimmin keskiluokkaiseen elämäntapaan. Keskiluokkaisen naisena hän puolusti keskiluokan asemaa, jolla oli sivistyksellinen sekä poliittinen valta-asema. Tweedien konservatiivinen suhtautumistapa luokkayhteiskuntaan tuli esille myös hänen vieraillessaan pikkukaupungin yhteiskoulussa, jossa oli sekaisin eri yhteiskuntaluokista tulevia lapsia.

*Nevertheless, who those more gently born can be seperated from the children of peasants, it is wise to do so, for how is the officer, the pastor, etc. to rule in later years men with whom he associated on equal terms during all the most impressionable years of life. Class distinctions no doubt have their faults, but they have also their advantages, and it is as well to respect them.*²⁴⁶

Tweedie mainitsi luokkayhteiskunnan edut ja viat. Eduilla hän viittasi luultavasti oman yhteiskuntaluokkansa vahvistuvaan asemaan yhteiskunnassa, mitä hän luonnollisesti piti hyvänä asiana. Vioilla Tweedie viittasi yhteiskunnallisiin sosiaalisiin ongelmiin, kuten köyhyyteen.

4.5 Luokkayhteiskunnan ongelmat ja suhtautuminen sosialismiin

Viktoriaanisen ajan brittiläistä yhteiskuntaa leimasi sosiaalinen epätasa-arvoisuus. Valtio oli vauras, mutta vaurauden hedelmistä pääsi nauttimaan vain osa väestöstä. Sosiaalinen epätasa-arvo nousikin yhdeksi julkiseksi yhteiskunnalliseksi huolenaiheeksi 1800-luvun lopulla, ja sitä pidettiin teollistumisen ongelmana.²⁴⁷

Erilaisia keinoja köyhyteen liittyvien sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi alettiin esittää. Myöhäisviktoriaaniselle ajalla sosiaalinen velvollisuudentunne ja oikeanmukaisuuden vaatimus alkoivat lisääntyä. Keskiluokka pelkäsi työväenluokan sosialistista vallankumousta, jonka estämiseksi sosiaalista oikeudenmukaisuutta haluttiin lisätä. Myös ulkopoliittiset paineet, joita erityisesti imperialismi toi mukanaan, vaikuttivat sosiaalisten uudistusten vaatimuksiin. Kaikkien

²⁴⁵ Tweedie 1897, 120 Tämä luokkien välisen tasa-arvon voi löytää aina maista, joihin sivistys ei ole vielä edennyt.

²⁴⁶ Tweedie 1897, 173 Joka tapauksessa, jalosukuisemmat lapset voidaan erottaa maalaisten lapsista, on viisasta tehdä niin, koska miten upseeri, pastori jne. voi johtaa myöhemmin miehiä, joiden kanssa hän vietti aikaa tasavertaisena silloin, kun hän oli kaikkein alteimpana vaikutuksille. Luokkaeroilla on epäilemättä ongelmansa, mutta niillä on myös etunsa, joita pitää kunnioittaa.

²⁴⁷ Dyhouse 1978, 70–71

kansalaisten vahvuutta piti vaalia, koska darvinistisen ajattelutavan mukaan vahvin kansakunta selvisi parhaiten.²⁴⁸

Teollistuneen yhteiskunnan ongelmien ratkaisuksi osa näki sosialismin. Naisten suhtautuminen sosialismiin jakaantui. Tweedie ja Clive-Bayley näkivät sosialismin pikemminkin uhkana kuin mahdollisuutena. Tweedie oli esimerkiksi tyytyväinen venäläisten tiukkoihin passintarkastuksiin, koska ne pitivät sosialistit Suomen rajojen ulkopuolella.²⁴⁹ Travers puolestaan kannatti sosialismia. Hän toimi aktiivisesti Britannian sosiaalidemokraattisessa yhdistyksessä ja oli myös sen johtajan Henry Hyndmanin naisystävä.

Iso-Britanniassa vuonna 1886 sosialismi saavutti paljon julkista huomiota. Yhtenä syynä oli lama. Sosialistien pelättiin juonivan salaliittoja ja uhkaavan yleistä järjestystä. Sosialistien suhde vallankumoukseen herätti pelkoa. 1800–1900-luvun vaihteessa sosialismi oli kuitenkin vähemmistöjen liike Isossa-Britanniassa. Vaikka sosialismin aatetta oli yritetty avata ja sen hyviä puolia korostaa, suuren yleisön mielestä sosialismi oli edelleen ”epäkunniallinen” liike. Sosialistisia liikkeitä johtivat sosialismia teoreettisesti lähestyvät keskiluokkaiset.²⁵⁰ Travers kuului juuri näihin keskiluokkaisiin sosialismia kannattaviin.

Myös Suomessa sosialismin kannatus voimistui 1800-luvun lopulla. Clive-Bayleyn mukaan se ei kuitenkaan ollut merkittävästi esillä.

”She is as much of a Socialist as she can in a such a country, where Socialism is wisely kept under, both because the labour class needs no crusade there, and because, if a breathe of Socialism were to sully the irreproachable conduct of the nation, it would at once give Russia an excuse for interference.”²⁵¹

Clive-Bayleyn näkemys suomalaisen sosialismin näkymättömyydestä johtui luultavasti Britannian ja Suomen työväenluokan eroista. Britanniassa teollistuminen oli tapahtunut täysin eri mittakaavassa kuin Suomessa, mikä näkyi myös kaupunkikuvassa. Tästä johtuen Clive-Bayley

²⁴⁸ Dyhouse 1978, 75–78

²⁴⁹ Tweedie 1897, 12

²⁵⁰ Dyhouse 1978, 85–87

²⁵¹ Clive-Bayley 1895, 294 Hän on sosialisti niin paljon kuin vain voi olla maassa, jossa sosialismi on viisaasti pidetty kurissa, koska työväenluokka ei tarvitse siellä ristiretkään, ja koska jos sosialismin henki päästetään vahingoittamaan kansakunnan nuhteetonta käytöstä, se antaisi heti Venäjälle syyn sekaantua.

luultavasti näki Suomen työväestön olot parempana kuin kotimaassaan. Kuitenkin myös Suomessa työväestön asema oli merkittävä kysymys ja työväestö oli alkanut vaatia parannuksia asemaansa. Suomessa teollistuminen perustui puuhun, joten teollisuus sijoittui suurimmaksi osaksi maaseudulle. Suomen teollisuus- ja maataloustyöläisten välille muodostui tiivis yhteys. Kaupungeissa työväestöä työllisti teollisuus ja teollinen käsityö. Työväestön olojen kysymyksiin kuuluivat asuminen, työaika ja palkka.²⁵² Clive-Bayleyn huomio oli siinä mielessä oikeassa, että Suomessa kollektiivinen liikehdintä oli suhteessa kansallisuusliikkeeseen sekä riippuvainen Venäjän tilanteesta.

Travers oli luonnollisesti kiinnostunut Suomen työväenliikkeen toiminnasta ja asemasta. Hän kirjoittikin huomioita Suomen sosiaalidemokraattisen puoleen luonteesta. Hän oli myös tutustunut Suomessa erääseen puolueen naiskansanedustajaan. Hän huomioi puolueen rakentavan ja rauhanomaisen luonteen politiikan toimijana.

*No doubt the party has its firebrands; and there is a hooligan element in the Finnish proletariat as elsewhere. But power, and the necessity for constructive work, produced their usual pacificatory effect, and the Social Democrats in Finland are more occupied with government and political economy than with revolutionary designs at present*²⁵³

Suomessa poliittinen työväenpuolue, eli sosiaalidemokraattinen puolue, perustettiin vuonna 1899. Vuonna 1903 se omaksui selkeästi sosialistisen ohjelman. Puolueen ideologiaan kuului vallankumouksen odotus, mutta sen virallinen linja oli ”luokkatietoinen vallankumouksellinen passiivisuus.” Puolue tiesi Suomen tilanteen olevan riippuvainen Venäjän tilanteesta, mikä otettiin huomioon puolueen ideologisessa linjanvedossa. Suomen sosiaalidemokraattinen puolue kasvatti jäseniään vuosien 1904–1906 aikana, ja siitä tuli jäsenmäärältään maailman suurin sosialistinen puolue. Vuoden 1906 ääniudistuksen mukaisissa vaaleissa sosiaalidemokraatit menestyivät hyvin ja tulivat täten maailman vaikutusvaltaisemmaksi sosialistiseksi puolueeksi.²⁵⁴ Onkin ymmärrettävää, että Suomi oli aatteellisesti kiinnostava maa sosialismia kannattavalle henkilölle, kuten Traversille.

²⁵² Alapuro 1985, 64–65

²⁵³ Travers 1911, 242 Epäilemättä puolueella on palopuhujansa, ja suomalaisen työväenluokkaan liittyy huligaanisia piirteitä kuten missä muualla tahansa. Mutta valta-asema, ja tarve rakentavaan työhön, saavat aikaan heille rauhanomaisen vaikutuksen, ja Suomen sosiaalidemokraatit ovat enemmän omistautuneet hallintoon ja poliittiseen talouteen kuin nykyajan vallankumouksellisiin juoniin.

²⁵⁴ Alapuro & Stenius 1987, 37–42

Travers huomioi myös, kuinka sosiaalidemokraattisen puolueen kannatus tuli suurelta osin maalaisilta. “Yet the real strength of Finnish Socialism lies among the peasants, and over half the supporters of this party come from the wild country districts.”²⁵⁵ Suomessa tyypillisin sosiaalidemokraattien kannattaja ei ollutkaan eurooppalaisen mallin tapaan luokkatietoinen työläinen vaan maatyöläinen tai torppari²⁵⁶.

5 SUKUPUOLI

Tässä tutkimuksessa sukupuolen tarkastelu kohdistuu naisiin. Naismatkailijoiden katse kohdistui Suomessa naisten asemaan, joka nähtiin yhdeksi Suomen edistyksen merkeiksi. Naisten asema oli yleisesti ottaen ajankohtainen teema. 1800-luvun puolivälistä alkaen naisten asemassa tapahtui merkittäviä muutoksia, mikä kyseenalaisti perinteistä naiskuvaa sekä naisen roolia yhteiskunnallisessa ja poliittisessa elämässä. Yksi merkittävä kysymys oli naisten äänioikeuskysymys, joka etenkin Isossa-Britanniassa nousi poliittiseksi dilemmaksi. Myös naisten matkustamisen yleistymisen oli merkki perinteisten sukupuoliroolien muutoksesta.

5.1 Sukupuolen -käsite ja naisen paikka viktoriaanisessa yhteiskunnassa

Sukupuoli määrittäytyy biologisten piirteiden lisäksi kulttuurissa annettujen merkitysten kautta. Kulttuuri siis definoi, millaisia naiset ja miehet ovat. On tärkeää huomioida, ettei sukupuolen tarkastelu kohdistu historiantutkimuksessa pelkästään naisiin ja heidän elämänpiiriinsä, vaan yhtäläillä miehet muodostavat sukupuolen. Joan W. Scott antaa kaksi päämääritettä sukupuolen käsitteelle: hänen mukaansa sukupuoli on perustavanlaatuinen elementti sukupuolten välisiin eroihin pohjautuvassa sosiaalisten suhteiden muodostamisessa. Toiseksi Scottin mukaan sukupuolen -käsite on ensisijainen tapa muodostaa vallankäytön suhteita.²⁵⁷

Viktoriaanisen ihanteen mukaan naisen paikkana oli koti, jossa hän pääsi toteuttamaan luonnollisiksi määriteltyjä tarpeitaan. Naisen tärkein tarve oli olla äiti. Yleisen ajattelun mukaan yhteiskunnassa oli kaksi erillistä tilaa naisille ja miehille. Naisen tilana oli yksityinen elämä, eli

²⁵⁵ Travers 1911, 245

²⁵⁶ Alapuro & Stenius 1987, 42

²⁵⁷ Scott 1999, 31–32, 42

koti. Miehen tilana puolestaan oli julkinen elämä, kuten työssäkäynti. Tätä sukupuolieroon perustuvaa jaottelua vahvisti käsitys siitä, että nainen nähtiin olevan biologisesti ja älyllisesti miestä alempiarvoinen, emotionaalisesti heikompi ja epätasapainoon taipuvaisempi.²⁵⁸

Naisille määriteltiin heille kuuluvia hyveitä, joita olivat muun muassa viattomuus, hurskaus, puhtaus, ujous, tunteellisuus ja vaatimattomuus. Niitä kutsuttiin kotia rakentaviksi hyveiksi. Naisten ja miesten eroa korostettiin, ja kasvatuksella oli tärkeä merkitys sukupuoliroolien iskostamisessa. Naisen kutsumuksena tai velvollisuutena oli olla hyvä äiti ja lastensa kasvattaja. Äidin roolille annettiin myös sellaisia merkityksiä, kuin patrioottisuuden ja oikean moraalin siirtäminen lapsille. Koti oli äidin keskeinen paikka, jossa hän pystyi toimimaan kutsumuksensa mukaisesti.²⁵⁹

1800-luvun lopulla naiskuva alkoi hiljalleen muuttua. Siitä huolimatta perinteinen naiskuva oli osittain edelleen vallalla. Tämä ilmeni myös Tweedien matkakirjassa. Hänen mukaansa koti oli naisen valtakuntaa. Naisen tehtävänä oli tehdä kodista mahdollisimman mukava. Kiireinen ja työteliäs nainen oli ihanteellinen.²⁶⁰

Travers otti kantaa tyttärien asemaan perheissä. Tyttäret joutuivat usein taipumaan vanhempien tahtoon ja jättämään syrjään haaveet opiskelusta. ”Abnegation is a feminine virtue, and rarely, with us, do parents hinder a son from entering a profession on the plea that they need his service at home.”²⁶¹ Traversin mukaan tyttärien toimintaa perusteltiin naisellisellä hyveellä, itsensä rajoittamisella. Viktoriaaniseen naisihanteeseen kuului uhrautuvaisuus ja itsensä rajoittaminen. Nainen oli ikään kuin syntynyt kärsimään ja kärsimys oli ihanteellinen piirre.²⁶²

Yhteiskuntaluokka vaikutti naisihanteen toteutumiseen. Keskiluokkaisen ja työväenluokkaisen naisen elämänlaatu ja -sisältö olivat hyvin erilaisia. Siitä huolimatta keskiluokkainen naisihanne (kotivaimoihanne) levisi myös alempiluokkaisten naisten pariin. Oli siis ihanteellista, jos mies pystyi yksin elättämään perheensä. Työväenluokkaisten ja keskiluokkaisten kotiäitien elämä poikkesi kuitenkin merkittävästi toisistaan, koska keskiluokkaisilla naisilla oli käytettävissään

²⁵⁸ Powell 1996, 73

²⁵⁹ Häggman 1994, 183–186

²⁶⁰ Tweedie 1897, 165

²⁶¹ Travers 1911, 230 Kieltämys on naisellinen hyve, ja harvoin vanhempamme estävät poikiaan hankkimaan ammatin vetoamalla siihen, että heidän palveluksiaan tarvitaan kotona.

²⁶² Dyhouse 1978 b, 174

palvelusväkeä.²⁶³ Kotiäitiys työväenluokkaisten naisten parissa ei usein toteutunut taloudellisista syistä. Työläisnaiset joutuivat työskentelemään kodin ulkopuolella avustaaksensa perheen elatuksessa. Joidenkin mielestä työläisnaisten työskentely olikin sosiaalinen ongelma.²⁶⁴

Tweedien huomio osoittaa, kuinka naisten tilanne erosi luokkien välillä.

*”It is rather a fashion for the young ladies of Finland to go over to Sweden and enter what is called a ‘Hushållskola’, the literal translation of which is a household school, where they are taught cooking, laundry-work, weaving, dressmaking, housemaid’s work, everything, in fact, that a woman could possibly want to know if she were left without any servants, or even on a desert island.”*²⁶⁵

Tweedien kommentista ilmenee, kuinka ylempiluokkaisille (young ladies) naisille kotitöiden opettelu oli muodikasta puuhaa ja eräänlaista harrastelua. Tässä yhteydessä viitattiin suomenruotsalaisiin säätyläisnaisiin. Todellisuudessa he eivät luultavimminkaan käyttäneet taitojaan, koska heillä oli palvelusväkeä siihen tarkoitukseen. Työläisnaisille kotityöt olivat arkipäiväinen asia, eikä heillä ollut varaa palkata palvelusväkeä.

Travers esitti kritiikkiä keskiluokkaisen naisihanteen siirtämiseen työläisnaisten pariin sekä kotitöiden arvostamisen puutteeseen.

*Meantime in England the proletarian husband undervalues or ignores the the constant labour of his own wife, because he sees that the wives of the bourgeoisie are frequently idle. And the workman’s wife has no idea the worth of her own industry, because her eyes are fixed on the class above her [--]*²⁶⁶

²⁶³ Dyhouse 1978 b, 184–186

²⁶⁴ Dyhouse 1978b, 174–177

²⁶⁵ Tweedie 1897, 177 On varsin muodikasta nuorille suomalaisille naisille mennä Ruotsiin ”Hushållskolaan”, jonka sananmukainen käännös on kotitalouskoulu, missä heille opetetaan kokkausta, pyykinpesua, pukuompelua, kotiapulaisen työntekoa, itse asiassa kaikkea, mitä nainen mahdollisesti haluaisi osata, jos hänet jätettäisiin ilman palvelijoita autiolla saarelle.

²⁶⁶ Travers 1911, 100 Samaan aikaan Englannissa työläinen aviomies aliarvostaa tai jättää huomioimatta hänen vaimonsa jatkuvan työnteon, koska hän näkee, että porvarilliset vaimot ovat jatkuvasti joutilaita. Ja työmiehen vaimo ei tajua hänen oman toimeliaisuutensa arvoa, koska hänen silmänsä ovat kohdistuneet häntä ylempiluokkaisiin [--].

5.2 Heikko vai vahva nainen?

Naisten hyveet liittyivät naisten paikkaan, eli kotiin. Naisten hyveenä pidettiin myös korkeaa moraalialia ja naisten ajateltiin olevan moraalisesti ylempänä kuin miesten. Suomessa naiset toimivatkin useiden kristillis-siveellisten yhdistysten perustajina ja johtajina, kuten uskonnollisissa herätysliikkeissä ja raittiusliikkeessä.²⁶⁷

Clive-Bayley viittaasi matkakirjassaan naisten moraaliseen kyvykkyyteen. ”If God sends another famine, may there be many women who hold it to be their right and privilege thus to help the destitute!”²⁶⁸ Clive-Bayley viitata tekstissään vuosien 1867–1868 nälänhätään. Hänen mukaansa naisten moraalinen kyvykkyys oli heidän velvollisuutensa ja etuoikeutensa, jonka avulla he voivat olla yhteiskunnallisia auttajia. Naimattomat naiset eivät päässeet toteuttamaan luonnollista kutsumustaan perhe-elämässä. He pystyivät kuitenkin toteuttamaan sitä yhteiskunnallisella tasolla sellaisissa ammateissa kuin opettajina tai sairaanhoitajina. Yhtenä sopivana toimintana oli hyväntekeväisyys.²⁶⁹ Clive Baylen mukaan hyväntekeväisyys oli naisille oikeus, josta heidän pitäisi pitää kiinni.

Traversin keskustellessa suomalaisen naisasianaisen kanssa, käy ilmi kuinka naisille asetettu moraalinen ylemmyys ja hyveet estivät heidän todellista vapauttaan. Vapauden saavuttamiseksi oli siis luovuttava tästä naisen hyvyyden ideasta, mikä ei välttämättä ollut helppoa. Traversin tekstin mukaan naisen hyveistä oli tehty illuusio, joka oli voimistanut miesten ja naisten eroa yhteiskunnassa. Tästä illuusiosta oli päästävä eroon, jotta naiset ja miehet pystyisivät kohtaamaan toisensa tavallisina ihmisinä.²⁷⁰

Give us women our chance of work and freedom, don't either despise or glorify us – don't even exaggerate the honour due to our motherhood, for the father has his worth

²⁶⁷ Ollila 1998, 170–173

²⁶⁸ Clive-Bayley 1895, 265 Jos Jumala lähettää toisen nälänhädän, olkoon monta naista, jotka pitävät kiinni oikeuksistaan ja etuoikeudestaan auttaa köyhiä.

²⁶⁹ Häggman 1994, 198–199

²⁷⁰ Travers 1911, 102–103 Antakaa meille naisille mahdollisuus työhön ja vapauteen, älkää halveksiko tai ihannoiko meitä – älkää edes liioitelko äitiydestämme johtuvaa kunniaa, koska myös isällä on arvonsa – ja pian tulemme lopettamaan nämä totiset puheet ja ajatukset typeristä sukupuoliasioista, jotka vievät niin paljon aikaa.

*too – and we shall soon cease to talk and think and crave upon these foolish sex matters which waste so much time.*²⁷¹

Sosialismia kannattavan Traversin teksti naisten oikeuksista eroaa konservatiivisen Clive-Bayleyn tekstistä siten, että Travers korostaa työnteon merkitystä. Clive-Bayley puolestaan pitää hyväntekeväisyyden harjoittamista tärkeänä ja korostaa naisten moraalista ylemmyyttä. Travers puolestaan olisi valmis luopumaan naisiin sidotuista moraaliodotuksista, kuten äitiyden ihannoinnista.

Naisen odotettiin olevan moraalisesti vahva, mutta emotionaalisesti, fyysisesti ja psyykkisesti hän oli heikko. Joskus naisen heikkous saattoi olla jopa sairaalloista, etenkin jos nainen sairastui hysteriaan. Naisten sairastamasta hysteriaasta on mainintoja Tweedien ja Clive-Baylen teoksissa. Clive-Bayley kirjoittaa, kuinka hän ei ollut törmännyt Suomessa hysteerisiin naisiin.²⁷² Myös Tweedie mainitsi samasta asiasta. Hänen mukaansa Suomessa hysteerisiä naisia kuitenkin oli. “Of course, there may be cases of hysteria and some of the weaker feminine ailments, which are disgrace to the sex, but we have never come across any.”²⁷³ Miksi Tweedien mukaan Suomessa täytyi olla hysteerisiä naisia? Tarkoittiko hän sillä sitä, että hysteerinen nainen oli ikään kuin merkki sivistyksestä. Suomihan oli paljon kehittynyt ja saanut useita sivistykseen kuuluvia piirteitä. Ehkä hysteriaakin oli sivistykseen kuuluva pakollinen paha, kuten kaupungistumisen aiheuttama rappio. Hysteria oli myös ylempiluokkaisten naisten sairaus, joten se ikään kuin kuului sivistyksellisyyteen.

1800-luvun loppupuolella lääketieteessä oli lisääntynyt kiinnostus hermotauteja eli neurooseja kohtaan. Vallitsevan käsityksen mukaan ne olivat lisääntyneet. Vaikka 1800-luvulla oli otettu useita edistysaskeleita niin kulttuurin kuin talouden suhteen, oli ihmisten henkinen hyvinvointi vaakalaudalla. Sivistyksen ja kehityksen varjopuolena olivat lisääntynyt henkinen tasapainottomuus, mikä näkyi muun muassa hermosairauksina. Neuroosiin sairastumiseen saattoivat vaikuttaa vääränlaiset elämäntavat, kuten naisilla työssäkäynti ja vääränlainen

²⁷¹ Travers 1911, 102 Antakaa meille naisille mahdollisuutemme työntekoon ja vapauteen, älkää halveksiko tai ihannoiko meitä – älkää edes liioitelko äitiydestämme johtuvaa kunniaa, koska myös isällä on arvonsa – ja pian lakkaamme ajattelemasta, puhumasta ja himoitsemasta näitä typeriä sukupuoliasioita, jotka vievät niin paljon aikaa!

²⁷² Clive-Bayley 1895, 267

²⁷³ Tweedie 1897, 163 Totta kait siellä varmasti on hysterian ja muiden heikompien naisten sairauksien tapauksia, jotka ovat häpeäksi sukupuolellemme, mutta me emme koskaan törmänneet yhteenkään.

naisemansipaatio. Sairauden ehkäisemisessä oleellista oli oikeanlainen moraalit ja yhteiskunnallisten arvojen vaaliminen.²⁷⁴

Naisten nähtiin olevan erityisen taipuvaisia neurooseihin, koska he olivat luonnostaan tunteellisempia ja fyysisesti heikompia. Yleisin naisten hermotauti oli hysteria, jota esiintyi pääsääntöisesti säätyläisillä. Hysterian taudinkuvaan kuului niin fyysisiä kuin psyykkisiä oireita, kuten kouristuksia, itsekkyyttä, ailahtelevaisuutta ja epätavallista älykkyyttä. Nämä oireet olivat ihanteellisen naiskuvan vastaisia. Hysterian aiheuttajasta ei oltu yksimielisiä, vaan siihen oli erilaisia tulkintoja. Joidenkin mukaan hysteria johtui ennen kaikkea naisellisuuden toteuttamisen puutteesta, toisaalta hysteriaan haettiin fysiologisia syitä, etenkin gynekologiaan nojautuen. Hysteriaan liitettiin myös eroottisia piirteitä ja liiallinen vietin tukahduttaminen saattoi johtaa sairastumiseen. Toisaalta syyn ajateltiin olevan tunneperäinen – tunteet eivät päässeet ”normaalilla” tavalla purkautumaan. Syiksi nimettiin myös häiriöt aivoissa ja keskushermostossa.²⁷⁵

5.3 Naisten aseman muutos Isossa-Britanniassa

1800-luvun lopulla naisten asema alkoi merkittävästi muuttua. Tweedie kirjoitti meneillään olevasta taistelusta.

*All this is particularly interesting with struggle going on now around us, for to our mind is remarkable that so remote a country, one so little known and so unappreciated, should thus suddenly burst forth and hold the most advanced ideas for both men and women.*²⁷⁶

Taistelulla hän tarkoittaa esiin tulleita vaatimuksia, jotka liittyivät naisten asemaan ja rooliin. Tämä taistelu ulottui kaikkialle ja erityisesti Suomen nähtiin olevan edistyksellinen tässä suhteessa. Isossa-Britanniassa naisten asema ja oikeudet nousivat julkiseen keskusteluun 1860-luvulla. Keskusteluissa esitettiin vaatimuksia naisten äänioikeudesta ja kouluttautumismahdollisuuksista. 1800-luvun lopun vuosikymmenet olivatkin aikaa, jolloin

²⁷⁴ Uimonen 1999, 7–8

²⁷⁵ Uimonen 1999, 66–70

²⁷⁶ Tweedie 1897, 163 Kaikki tämä on erityisen kiinnostavaa meidän ympäröivän taistelun takia, koska meidän mielestämme on merkittävää, että niin kaukainen maa, joka on niin vähän tunnettu ja arvostettu, yhtäkkiä puhkeaa esille ja pitää kiinni mitä edistyksellisimmistä ajatuksista sekä miehistä että naisista.

naisten asemassa tapahtui merkittäviä muutoksia. Nämä muutokset liittyivät niin naisten poliittiseen, oikeudelliseen kuin taloudelliseen asemaan. Naisten elämän sisältö alkoi muuttua ja avioliiton lisäksi naisille tuli vaihtoehtoisia elämäntehtäviä liittyen opiskeluun, hyväntekeväisyyteen sekä ammatinharjoittamiseen. Myös naisten suhdetta äitiyteen alettiin tarkastella uudesta näkökulmasta.²⁷⁷

Naisten roolin muutos ei ollut mutkaton prosessi, vaan siihen liittyi ristiriitoja ja jännitteitä. Odotukset ja ihanteet naisten roolista vaihtelivat myös yhteiskuntaluokan mukaisesti. Perinteinen näkemys sukupuolten erillisistä tehtävistä vallitsi edelleen. Myös iso osa naisista kannatti tätä näkemystä. Naisten julkisen toimimisen sosiaalinen hyväksyntä laajeni hiljalleen aikakauden aikana. Toisaalta darvinististen ajatusten myötä lisääntyminen sai merkittävän leiman, ja ajatus älyllisen toiminnan kielteisestä vaikutuksesta naisen lisääntymiskykyyn oli sitkeästi vallalla.²⁷⁸

Yhtenä muutoksena oli naisten työskentelyn lisääntyminen 1800-luvun loppupuolella. Muutos ei tapahtunut niinkään feministien vaatimusten ansiosta, vaan johtui taloudellisesta rakennemuutoksesta – palvelualojen työpaikat lisääntyivät.²⁷⁹ Merkittäviä muutoksia naisten aseman suhteen tapahtui myös koulutuksen saralla. Kouluttautumismahdollisuudet alkoivat avautua keskiluokkaisille naisille, mikä lisäsi naisten itsekunnioitusta.²⁸⁰ Myös tämän tutkielman naiset olivat ilmeisemmin koulutettuja. Esimerkiksi Tweedie oli opiskellut Lontoon ensimmäisessä naisille tarkoitetussa collegessa. Kouluttautuminen antoi heille varmasti eväitä matkusteluun sekä matkakirjojen julkaisemiseen. Tweedielle matkakirjojen kirjoittamisesta tuli jopa ammatti, mikä oli jo mahdollista hänen aikanaan. Hänen ammattinsa ei ollut mitenkään tavanomainen, mutta hyväksyttävä.

Muita alueita, joissa muutoksia tapahtui, olivat naisten lailliset ja poliittiset oikeudet. Yksi alue, missä muutoksia tapahtui, olivat naisten lailliset oikeudet. Vuonna 1870 säädettiin laki naimisissa olevien naisten oikeudesta omaisuuteensa. Vuosina 1882 ja 1884 tehtyjen uudistusten myötä naisista tuli itsenäisiä lain edessä.²⁸¹ Naisten poliittisen toimintamahdollisuudet laajenivat, kun vuoden 1869 äänioikeusuudistuksen myötä naispuoliset veronmaksajat saivat oikeuden äänestää paikallisvaaleissa. Naiset saivat pääsyn myös koululautakuntiin vuonna 1870

²⁷⁷ Harris 1994, 23–25

²⁷⁸ Harris 1994, 25–27

²⁷⁹ Dyhouse 1978b, 177

²⁸⁰ Dyhouse 1978 b, 177–179

²⁸¹ Powell 1996, 73–75

ja köyhyyslautakuntaan vuonna 1875. Naisten aseman paranemisesta huolimatta naiset olivat silti vielä kaukana tasa-arvoisesta asemasta miesten rinnalla 1800–1900 -luvun vaihteessa. ”Erilliset alueet” – ajattelu oli vielä voimissaan. Edvardiaanisenä aikakautena naisten oikeuksien muutos ilmeni monin tavoin, mutta näkyvin muutoksen vaatija oli äänioikeusliike.²⁸²

Äänioikeustaistelu esimarssijoina toimivat suffragetit. Vuonna 1897 perustettiin National Union of Women Suffragate Societies, joka keräsi yhteen naisten äänioikeuden puolestapuhujat. Vuonna 1903 perustettiin naisten sosiaalinen ja poliittinen unioni (Women’s Social and Political Union). Nämä kaksi olivat merkittävimmät suffragettijärjestöt. Naisten äänioikeuskysymyksen ratkaiseminen aiheutti puolueiden sisällä ongelmia ja suhtautuminen siihen vaihteli jäsenten kesken. Suffragettiliikkeessä ilmennyt kansalaistottelemattomuus ja hallituksen voimattomuus sen edessä korosti ongelmallisuutta. Suffragettiliikkeen voimakkuus johtui siitä, että naisten rooli oli muuttunut yhteiskunnassa ja se oli ikään kuin painekattilassa vanhojen ja uusien asenteiden välissä.²⁸³ Rosalind Traversin matkakumppani ja serkku Celia oli suffragettiliikkeessä mukana. Suffragettien toiminta nähtiin keskiluokkaisissa perheissä epäkunniallisena, koska Celia oli lähtetty Suomeen rauhoittumaan.

Naisten aseman muutos aiheutti pelkoa. Naisten aseman muutoksesta johtuvaan huoleen liittyi ilmeisesti myös pelko moraalien löyhentymisestä, mikä tulee ilmi Tweedien matkakirjassa. ”In spite of advanced education, in spite of the emancipation of women (which is erroneously suppose to work otherwise), Finland is noted for its morality, and indeed, stands among the nations of Europe as one of the most virtuous.”²⁸⁴ Tweedie vakuutteli, kuinka Suomi oli säilynyt moraalisesti vakaana naisten aseman vapaudesta sekä koululaitoksen edistysellisyydestä²⁸⁵ huolimatta.

²⁸² Powell 1996, 76–78

²⁸³ Powell 1996, 79–95

²⁸⁴ Tweedie 1897, 163–164 Huolimatta koulutuksen edistysellisyydestä, huolimatta naisten emansipaatiosta (jonka virheellisesti oletetaan toimivan toisin), Suomi on tunnettu moraalistaan ja tosiaankin seisoo Euroopan kansakuntien joukossa yhtenä kaikkein hyveellisimpänä.

²⁸⁵ Tweedie viittasi ilmeisesti koulutuksen ulottamiseen alempiin yhteiskuntaluokkiin.

5.4 Suomen naiset edelläkävijöinä

Naisten tasa-arvoinen asema yhteiskunnassa nähtiin Suomen yhtenä edistyksellisenä piirteenä. Traversin mukaa Suomen naisilla oli paras asema Euroopan maista. ”I suppose there is little doubt that, politically and economically, the women of Finland hold a better position than those of any other country in Europe? Only two professions – the Church and the Army – are closed to them [--].”²⁸⁶ Traversin matkan aikaan, eli vuonna 1908, Suomen naiset olivatkin jo saaneet äänioikeuden. Myös naisten työskentely oli merkittävästi lisääntynyt.

Tweedie vei ajatuksen pidemmälle väittämällä, ettei Suomessa ole lainkaan sukupuolta. “There is no sex in Finland, *men and women are practically equals*, and that basis society is formed. Sex equality has always been a characteristic of the race, as we find from the ancient *Kalevala* poem.”²⁸⁷ Tweedien ajatus sukupuolettomuudesta on kärjistetty. Suomalaisilla naisilla oli etenkin maaseudulla vahva asema, minkä Tweedie oli mahdollisesti huomionut. Suomessa väestö oli melko homogeenista sekä agraarisvaltaista, eivätkä omaisuuserot olleet räikeitä. Naisten työpanos maatiloilla oli merkittävää, mikä vaikutti heidän asemaansa yhteiskunnassa. Suomalaisen naisten hyvään yhteiskunnalliseen asemaan myös vaikutti se, että he ottivat aloitekykyisen roolin yhteiskunnallisessa toiminnassa. Suomessa kansan rakentaminen ilmeni aktiivisena yhteiskunnallisena liikehdintänä, jossa molemmat sukupuolet toimivat rinnakkain.²⁸⁸ Tweedie väitti Suomen sukupuolten välisen tasa-arvon pohjautuvan myös rodullisiin piirteisiin. Rotu tuntuikin olevan tekijä, jolla oli helppo perustella monia asioita.

Travers käsittelee suomalaisten naisten asemaa matkakirjassaan erään suomalaisen naisasianaisen kanssa käytyjen keskustelujen kautta. Keskusteluissa käy ilmi naisten ristiriitainen asema sen aikaisessa yhteiskunnassa. Tämän Traversin matkakirjassa Helena Tott -nimellä²⁸⁹ esiintyneen suomalaisen naisaktivistin mukaan naisilla oli sekä etuoikeudellinen että alistainen

²⁸⁶ Travers 1911, 97 Luulen, että on vain vähän epäilystä siitä, etteikö Suomen naisilla olisi poliittisesti ja taloudellisesti parempi asema kuin kenelläkään muulla Euroopan maiden naisista? Vain kaksi ammattia – kirkko ja armeija – ovat suljettuja heille [--]

²⁸⁷ Tweedie 1897, 163 Suomessa ei ole sukupuolta, miehet ja naiset ovat käytännössä samanvertaisia, ja siihen perustaan yhteiskunta on muodostettu. Sukupuolitasa-arvo on aina ollut tyypillistä rodulle, ja voimme löytää sen muinaisista *Kalevalan* runoista.

²⁸⁸ Sulkunen 2009, 98–100

²⁸⁹ Travers kirjoittaa esipuheessaan, että teoksessaan esiintyvät henkilöt ovat kuvitteellisia. Traversin käyttämä Helena Tott-nimi lienee siis pseudonyymi, koska viitteitä sen nimiseen naisliikkeen johtohahmoon ei löydy.

asema yhteiskunnassa. Etuoikeudellinen asema viittaa naisten moraalien ja hyvyyden ihannointiin ja alistainen asema naisten oikeuksien ja vapauksien rajoittamiseen. Tottin mukaan naiset pystyivät saamaan täyden kansalaisoikeuden tasaisella ja maltillisella käyttäytymisellä. Hänen mukaansa suomalaiset naiset olivat saavuttaneet hyvän asemansa taloudellisen itsenäisyyden avulla, joka oli ollut heille ominaista jo pitkän aikaa.²⁹⁰

Clive-Baileyn teki havaintoja suomalaisten naisten työssäkäynnistä. Hänen mukaansa suomalaisten naisten työssäkäynti johtui siitä, että se toi lisää rahaa perheeseen ja työpaikkoja oli paljon tarjolla. Myös perheiden tyttäret olivat alkaneet vaatia oikeuksiaan. Clive-Baileyn tekstistä voikin aistia, kuinka muutosta oli ilmassa liittyen asenteisiin naisten oikeuksista. Clive-Baileyn mukaan suurin osa suomalaisista naimattomista naisista oli työelämässä. Naimisissa olevien naisten hän oletti luonnollisesti olevan kotona. Clive-Bailey asetti suomalaisten naisten tärkeimmäksi tavoitteeksi taloudellisen itsenäisyyden.²⁹¹

Naisten työnteko lisääntyi Suomessa 1800-luvun lopulla. Ensimmäisten Suomen tyttökoulujen perustamisen myötä 1840-luvulla naiset alkoivat päästä ensimmäistä kertaa valtion virkoihin, tyttökoulujen opettajiksi ja johtajiksi. Opettajaa pidettiin sopivana ammattina säätyläisnaisille, koska he saattoivat ilmaista luonnollista äidillistä taipumustaan sen kautta. Muita säätyläisnaisille sopivia ammatteja olivat sairaanhoitaja, postineiti ja kanslisti. Säätyläisnaisammattien status oli alhaisempi kuin säätyläismiehillä, joista tuli insinöörejä, lääkäreitä, juristeja ja tiedemiehiä. Siihen vaikutti ajatus siitä, että naisten työskentely olisi vain väliaikainen vaihe ennen avioitumista. Naimattomuus kuitenkin yleistyi 1800-luvun lopulla ja monet naiset jäivät pysyvästi toimimaan viroissaan.²⁹²

Travers teki myös huomioita suomalaisten naisten työskentelystä. Hän huomioi suomalaisten naisten työskentelevän enimmäkseen alempina toimihenkilöinä. Traversin mukaan suomalaiset naiset eivät olleet päässeet niin sanottuihin ensimmäisen luokan työpaikkoihin²⁹³, koska he eivät olleet näyttäneet kykyjään sekä luovuuttaan tai erityisyyttään. Ainoastaan arkkitehtuurissa naiset olivat onnistuneet osoittamaan kykyjään.²⁹⁴ Suomessa naiset olivatkin poikkeuksellisen hyvin

²⁹⁰ Travers 1911, 99–100

²⁹¹ Clive-Bailey 1895, 265, 268

²⁹² Ollila 1998, 43–44

²⁹³ Näitä ovat juuri säätyläismiesten valloittamat virat, kuten insinöörin ja lääkärin toimet.

²⁹⁴ Travers 1911, 98–99 Heidän edistymisensä ensimmäisen luokan työpaikoissa on ollut hidasta, ja ehkä suurin osa heistä ei ole vielä näyttänyt silmiinpistävää kykyä siihen, tähän asti heidän työskentelynsä

onnistuneet luomaan uran arkkitehteinä 1800–1900 -luvun vaihteessa. 1800-luvun loppuun mennessä kuusi naisopiskelijaa oli valmistunut arkkitehdiksi ja määrä kasvoi 1900-luvulla. Tilanteeseen vaikutti niin yleinen naisten aseman ja roolin muutos kuin arkkitehtien ammatillinen kehitys. Arkkitehdistä tuli entistä selkeämmin oma ammattinsa, ja arkkitehtiopiskelijoiden lukumäärä kasvoi huomattavasti.²⁹⁵ Suomalaisten naisarkkitehtien suhteellinen suuri lukumäärä oli ilmeisesti saanut myös kansainvälistä huomiota, koska Travers viittasi asiaan.

Clive-Bayley teki huomioita suomalaisesta naisasialiikkeestä.

“Women’s rights have a very large number of upholders. As far as I understand the matter – and it is not one that has ever agitated my soul, for personally I have every ‘right’ I desire – what the women of Finland wish for is the liberty to aid the poor, and helpless, and ignorant in the best way. Of political ‘rights’ I heard nothing.”²⁹⁶

Clive-Bayleyn huomio naisasialiikkeen suuresta kannatuksesta ei ollut täysin totuudenmukainen. Suomessa varsinaiset naisasialiikkeet koostuivat säätyläisnaisista eli keski- yläluokkaan kuuluvista, ja niiden ulkopuolelle jäivät muun muassa työläisnaiset. Varsinaisia naisasiayhdistyksiä olivat Suomen naisasiayhdistys sekä Unionin Naisasialiitto, joiden kannatus jäi varsin alhaiseksi.²⁹⁷

Clive-Baylen mukaan suomalaiset naiset halusivat poliittisista oikeuksien sijaan ennen kaikkea vapauden auttaa köyhiä ja avuttomia. Hänen mukaansa naiset halusivat siis käyttää hyväksi niin sanottua taipumustaan korkeaan moraaliin. Poliittiset oikeudet eivät Clive-Bayleylle olleet tärkeitä. Suomen naiset -käsitteellä hän viittaa juuri johonkin säätyläisten naisjärjestöön. Naisyhdistysten yhtenä keskeisenä tavoitteena oli naisten aseman parantamisen lisäksi alemmille yhteiskuntaluokille kohdistettu valistustyö. Yhdeksi valistustyön pioneereiksi muodostui vuonna 1900 perustettu Marttajärjestö. Naisyhdistysten tavoitteena oli koko kansan edun huomioonottaminen, ja ne kokivat moraalista vastuuta tehdä kansasta sivistynyt, raitis ja terve,

²⁹⁵ Suominen-Kokkonen 1992, 9

²⁹⁶ Clive-Bayley 1895, 262 Naisten oikeuksilla on suuri määrä kannattajia. Kunhan vain ymmärrän asian – ja se ei ole sellainen, joka olisi koskaan kiihottanut sieluani. Henkilökohtaisesti minulla on kaikki ”oikeudet”, joita haluan – se mitä Suomen naiset toivovat, on vapaus auttaa köyhiä ja avuttomia ja tietämättömiä parhaalla tavallaan. Poliittista oikeudesta” en kuullut mitään.

²⁹⁷ Sulkunen 1991, 32–33

jota ”keskisäädyn naisen moraalinen ja siveellinen ryhti” edusti. Tämän kaltaisten naisyhdistysten toimintaperiaate sisälsikin ristiriidan, koska ne naisten aseman parantamisen lisäksi korostivat äitiyttä, lasten kasvattamista ja kodinhoitoa. Kansakunnan etu (joka oli ennen kaikkea keskiluokan etu) asetettiin naisten etua korkeammalle. Äänioikeuskysymykseen säätyläisten naisjärjestöt suhtautuivat siten, että äänioikeus kuuluisi ainoastaan keski- ja yläluokan naisille. Koska varsinainen naisasiatoiminta Suomessa tarkoitti ennen kaikkea keski- ja yläluokkaisten naisten järjestäytymistä, sitä merkittävämpää oli naisten toimiminen muussa yhdistystoiminnassa, kuten raittiusliikkeessä.²⁹⁸

Tweedien mukaan suomalaisilla naisilla oli vielä poliittisesti paljon saavutettavaa, mutta koulutuksen saralla he olivat saavuttaneet jo kaiken.”Politically they have yet much to gain, but in the matter of education they have already acquired all.”²⁹⁹ Tweedien taipumus liioitteluun tulee tässä yhteydessä ilmi, koska eivät Suomen naiset olleet voittaneet kaikkea koulutusrintamalla. Esimerkiksi yliopistokoulutus oli edelleen rajoitettua ja naiset saivat opiskella yliopistossa ilman erillislupaa vasta vuodesta 1901 alkaen³⁰⁰. Poliittisilla saavutuksilla hän viittaa muun muassa äänioikeuteen, jota Suomen naiset eivät vielä Tweedien matkan aikana olleen saavuttaneet.

Vaikka Tweedie arvosti naisten mahdollisuuksia koulutukseen, liittyi hänen asenteeseensa konservatiivisia piirteitä.”The future of that country will be the outcome of its enlightened system of education, for the learning of the mothers will benefit sons lying in their cradles today.”³⁰¹ Hänen mukaansa naisten koulutuksella oli implisiittinen hyöty kansakunnalle, koska se hyödyttäisi ennen kaikkea poikia, joille äidit voisivat siirtää oppimaansa. Tweedie muistuttikin asenteiltaan suomalaista keskiluokkaista naisasianaista, joka asetti kansallisen edun etusijalle ja jonka asenteet naisten mahdollisuuksista ja asemasta sisälsi ristiriitoja.

Samaan aikaan kun Iso-Britanniassa naisten äänioikeus oli kiihkeä poliittinen kysymys, Suomessa tilanne ratkesi melko vaivattomasti. Suomen naisten äänioikeuskamppailu oli lyhykestoinen ja se huipentui vuoden 1905 yleislaktoon. Tapahtumaketjun taustalla vaikutti

²⁹⁸ Sulkunen 1991, 33–37

²⁹⁹ Tweedie 1897, 168 Poliittisesti heillä on vielä paljon saavutettavaa, mutta koulutuksen suhteen he ovat jo saavuttaneet kaiken.

³⁰⁰ Mustakallio 1988, 45

³⁰¹ Tweedie 1897, 182 Maan tulevaisuus tulee olemaan sen valistuneen koululaitoksen tuotosta, koska oppineet äidit ovat hyödyksi vielä tänään kehossa makaaville poikalapsille.

Venäjän heikentynyt tilanne sen hävittyä Japanin vastaisen sodan. Maan sisäiset ongelmat purkautuivat lakkoina, jotka levisivät myös imperiumin reuna-alueille asti, kuten Suomeen. Lakon myötä Venäjän tsaari toteutti Suomessa vuonna 1906 äänioikeusuudistuksen sekä peruutti venäläistämistoimenpiteet. Suomi oli Euroopan ensimmäinen maa, jossa naiset saavuttivat vaalikelpoisuuden. Ensimmäisissä uudenaikaisissa vaaleissa vuonna 1907 yhteensä 19 naista valittiin eduskuntaan.³⁰²

Naisten äänioikeuden saamista ei voi täysin perustella Venäjän ulkopoliittisella tilanteella. Yhtenä syynä oli myös se, että Suomen vanhanaikainen eduskunta ei pystynyt sopeutumaan yhteiskunnassa tapahtuneisiin muutoksiin, mikä herätti yleistä vastustusta. Vanhan yksikamarisen eduskunnan mukaisesti suurin valta Suomessa oli aatellisilla, mikä oli sietämätön tilanne yhteiskunnassa, jossa sekä keskiluokka että työväestö kasvoivat. Koska Suomessa oli edelleen alisteisessa asemassa olevia ryhmiä, niin miehiä kuin naisia, ei muutoksenhalu kohdistunut pelkästään sukupuoleen. Naiset osallistuivat aktiivisesti yhteiskunnalliseen liikehdintään sekä yleisen äänioikeuden vaatimiseen. Tällä tavoin naisten äänioikeus liitettiin helposti yleiseen äänioikeusvaatimukseen. Naiset olivat myös saavuttaneet merkittävän roolin muun muassa raittiusliikkeessä, mikä oli antanut heille julkisen tilan ja näkyvyyden.³⁰³

Suomessa naisten äänioikeusliike ei erottautunut yhtä voimakkaasti erilliseksi liikkeeksi kuin esimerkiksi Isossa-Britanniassa. Kahdessa Suomen tärkeimmässä naisyhdistyksessä, Suomen naisyhdistyksessä ja Unioni Naisasialiitossa, oli yhteensä vain 2000 jäsentä. Raittiusliikkeessä puolestaan oli jopa 20 000 naisjäsentä ja myös työväenliikkeessä oli iso naisosuus. Naisten äänioikeusliike ei Suomessa saanut suosiota, koska se oli ylä- ja keskiluokkainen.³⁰⁴

5.5 Naiset ja matkustus

Omalta osaltaan Tweedie, Travers ja Clive-Bayley olivat muuttamassa naisten roolia. Perinteisesti matkustus on mielletty maskuliiniseksi toiminnaksi, seikkailuksi, tunkeutumiseksi ja riskien otoksi. Matkustamiseen on liittynyt myös julkisen tilan haltuun otto. Naiset ovat puolestaan edustaneet ennemminkin kotia, paikallaan pysyvyyttä ja kohdetta kuin toimijaa.³⁰⁵

³⁰² Sulkunen 2009, 83–85

³⁰³ Sulkunen 2009, 86–88

³⁰⁴ Sulkunen 2009, 89–93

³⁰⁵ Bassnett 2002, 225–227

Nainen on symboloinut kotia ja ollut miehisen matkan lähtöpiste ja maali.³⁰⁶ Matkustamisen kautta naiset pystyivät vapautumaan kodista ja tyydyttämään älyllistä ja toiminnallista puoltaan³⁰⁷. Matkakirjallisuus on tarjonnut naiselle diskursiivisen tilan, jonka kautta hän on voinut keksiä uusia esteettisiä ja sosiaalisia tapoja ilmaista itseään³⁰⁸. Naisten ilmaantuminen matkustamisen kenttään 1800-luvulla oli yksi merkki naisten aseman muutoksesta.

Matkustamisella on ollut vapauttava vaikutus naisille: se mahdollisti toimimisen, joka ei kotimaassa ollut mahdollista. Esimerkiksi se mahdollisti naisille suuremman vapauden liikkua julkisesti.³⁰⁹ Matkustaminen on vapauttanut myös ulkonäköön ja käyttäytymiseen liittyvistä normeista, joihin elämä kotimaassa on velvoittanut. Matkustaminen merkitsee epäsäännöllisyyttä totuttuihin tapoihin ja rituaaleihin, ja voi olla esimerkiksi fyysisesti rasittavaa ja epämukavaa.³¹⁰ Tweedien matkakirjassa matkustamisen rasittavuus tulee esille.

”We hardly looked up to West End style! and our beauty, if we ever possessed any, was no longer delicate and ethereal, but ruddy and robust. We were in best health and spirits, chaffing and laughing all day long [--].”³¹¹

Tweedien huomio osoittaa, kuinka hän oli matkansa aikana menettänyt kauneutensa. Se ei kuitenkaan estänyt häntä tuntematta itseänsä hyvinvoivaksi ja terveeksi. Kommentti osoittaakin, kuinka kauneus ja hyvinvointi eivät kulkeneet käsikkäin. Tweedien mukaan kauneus tarkoitti eeterisyyttä, hienostuneisuutta, kalpeutta ja hoikkuutta. 1800-luvulla vallitsikin ajatus, että naiset olivat luonnostaan hentoja ja hauraita. Viehättävä säätyläisnainen antoi itsestään hennon ja siron olemuksen ulkonäkönsä ja käytöksensä kautta. Osaltaan korsetin käyttö vahvisti tätä mielikuvaa. Kauneudella tarkoitettiin muun muassa viehkeää esiintymistä, sulavia ja harmonisia liikkeitä sekä viattomuutta ja lempeyttä. Kauneusihanteena oli myös kalpea ja kuulas iho, eikä nuoren naisen ollut soveliasta viettää aikaa ulkona ja antaa ihonsa päivettyä.³¹²

³⁰⁶ Lawrence 1994, 1

³⁰⁷ Middleton 1982, 4

³⁰⁸ Lawrence 1994, 18

³⁰⁹ Morgan 2001, 12

³¹⁰ Morgan 2001, 119–120

³¹¹ Tweedie 1897, 246 Me tuskin näytimme West Endin tyylin mukaisilta! Ja kauneutemme, jos sitä koskaan oli ollutkaan, ei ollut enää hienostunutta ja eeteristä, vaan punakkaa ja rotevaa. Me olimme terveitä ja hyväntuulisia, irvailimme ja naureskelimme päivät pitkät [--].

³¹² Ollila 1998, 205–206

Feministi Naomi Wolfin mukaan kauneus on kulttuurisesti ja historiallisesti muuttuva käsite. Hänen mukaansa kauneudesta tuli merkittävä määrite teollistumisen myötä, jolloin miesten ja naisten erilliset alueet kehittyivät ja naisten tilaksi tuli koti. Syntyi uusi keskiluokkainen, joutilas nainen. Valokuvauksen kehittymisen myötä voitiin ensimmäistä kerran tuottaa konkreettisesti kuvia ideaaleista naisista. 1800-luvun puolesta välistä alkaen kauniita naisia alettiin käyttää ensimmäistä kertaa mainoksissa. Kauneusmyytti on moderniin liittyvä ilmiö, joka Wolfin mukaan rajoittaa naisten vapautta.³¹³

Tweedie kertoo matkakirjassaan kokemuksistaan uimisesta. Hänen ja sisarensa julkinen uiminen herätti mielenkiintoa suomalaisten keskuudessa. Toki he käyttäytyivät säädyllään sopivalla tavalla uimisen yhteydessä. Tweedie selittääkin ihmisten mielenkiinnon johtuvan juuri siitä, että he olivat varustautuneet uimiseen säädyllisellä tavalla.

”Of course their interest was heightened by the appearance of a proper dress and cap, for even the better-class Finlanders very rarely wear any covering on their bodies while bathing, and as the women never dive or swim under water a cap is not a necessary to keep their hair dry.”³¹⁴

Tweedien kommentista ilmenee, että naisille oli tärkeää pitää hiuksensa kuivina. Hiuksilla ja siveellisyydellä oli yhteytensä.

Naisten hiusten ja siveellisyyden yhteys ilmeni Tweedien matkakirjassa myös toisessa kohdassa. Tweedie matkaseuralaisineen oli juuri pessyt hiuksensa vesiputoukseen rakennetussa peseytymispaikassa, kun he päättivät kävellä kaupungin läpi märät hiukset valtoiminaan ja pyyhkeet hartioillaan. Hotellille palattuaan he joutuivat suoraan päivällispöytänsä, jossa heidän miespuoliset seuralaisensa odottivat. Tilannetta pahensi se, että heidän pöytänsä liittyi tuntemattomia miehiä. ”What on earth they thought of strange women sitting in towels, and with disheveled locks, we dare not think!”³¹⁵

³¹³ Wolf 1991, 11–15

³¹⁴ Tweedie 1897, 48–49 Totta kait heidän kiinnostuksena kasvoi, kun kunnollinen asu ja lakki ilmestyivät., jopa parempiluokkaiset suomalaiset hyvin harvoin peittivät vartalonsa kylpiessään, ja koska naiset eivät ikinä sukella tai ui veden alla, uimalakki ei ole tarpeellinen pitääkseen heidän hiuksensa kuivina.

³¹⁵ Tweedie 1897, 55 Mitä ihmettä he ajattelivat tuntemattomista naisista pyyhkeissään ja sotkuisissa hiuksissaan, en edes uskalla ajatella!

Miehille ja naisille oli asetettu erilaiset moraaliodotukset. Tämän kaksinaismoraalin mukaan naisilta edellytettiin absoluuttista seksuaalista pidättäytymistä avioliiton ulkopuolella, kun taas miehille avioliiton ulkopuolinen seksi oli jossain määrin sallittua. Naisten moraalin ylemmyyden korostaminen näkyi muun muassa siinä, että julkisessa tilassa toimivat naiset joutuivat erityisesti huolehtimaan siveellisyydestään. He olivat haastaneet naisellisuuden ja toimivat epänaisellisesti.³¹⁶ Tämä siis koski myös matkustavia naisia. Toisaalta matkustaminen antoi mahdollisuuden vapautua tiukoista siveellisyys- ja moraaliodotuksista. Ainakin Tweedien tapauksessa näin oli. Vaikka hän kauhistelikin ”epäsiveellistä” ulkonäköään vieraiden miesten seurassa, toisaalta hän tuntui myös nauttivan matkustamisen mahdollistamasta vapautumisesta ulkonäkö- ja käyttäytymispaineista. Eihän hän muuten olisi kirjoittanut kyseisestä kokemuksestaan.

6 PÄÄTÄNTÖ

Euroopan periferiassa sijaitseva Suomi oli kiinnostava matkakohde 1800–1900 -luvun vaihteessa. Kulttuurinen ja poliittinen elämä kukoistivat, mikä herätti kansainvälistä kiinnostusta. Tämän olivat huomanneet myös kolme brittinaista.

1800–1900 -luvun vaihteen ajattelumaailma ilmeni naisten matkakirjoissa osaksi kirjoittajien oman identiteetin kautta. He olivat kaikki keskiluokkaisia, britejä sekä naisia. Heidän identiteettinsä vaikutti siihen, mitä heitä kiinnosti Suomessa. Esimerkiksi naisina heitä kiinnosti suomalaisten naisten asema ja Traversia sosialistina suomalaisen työväenluokan asema ja poliittinen toiminta. He olivat myös osaksi etuoikeutetussa asemassa kansallisuutensa ja luokkataustansa takia, ja pystyivät tuntemaan ylemmydentunnetta. Naismatkustajina he ilmensivät naisten muuttunutta asemaa.

1800–1900 -luvun vaihte oli muutosten aikakautta ja esimerkiksi naisten asema, demokratia ja työväenluokan kysymyksen olivat ajankohtaisia. Naisten teksteissä suhtautuminen muutoksiin vaihteli ja oli osittain ristiriitaista. Tämä näkyi erityisen hyvin Tweedien tekstissä. Hän oli ikään kuin välivaiheessa, eivätkä hänen asenteensa olleet vielä asettuneet muutosten aallokossa.

³¹⁶ Ollila 1998, 173

Naisten samankaltaisuuksien lisäksi heidän välillään oli eroja: Tweedie oli ammattimatkakirjailija, Clive-Bayley maltillinen sekä iäkäs matkailija ja Travers sosialisti. Ammattikirjailijana Tweedie huomioi lukijan, jota hän halusi viihdyttää. Tästä syystä hänen oma äänensä ei ollut aina selkeä vaan peittyi huumoriin ja liioitteluun. Clive-Bayley oli naisista konservatiivisin, mihin hänen ikänsäkin saattoi vaikuttaa. Hän oli kirjoittajana maltillisin, eivätkä hänen tekstinsä herätä lukijassa suuria tuntemuksia. Hänen intentionaan ei ollutkaan kirjoittaa Tweedien teoksen kaltaista humoristista ja vauhdikasta matkakirjaa.

Travers oli kirjoittajista modernein. Hänen henkilökohtainen aatteellinen vakaumuksensa nousi selkeästi esille. Hän edusti ennen kaikkea intellektuellien sosialistien ryhmää. Luokkaan ja sukupuoleen liittyvät teemat olivat hänellä eniten esillä kriittisestä näkökulmasta. Hänen aikanaan ja jo ennen sitä, oli Suomessa tapahtunut muutoksia, kuten yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden toteutuminen, jotka väistämättä tulivat esiin hänen kirjassaan. Hän viittasi matkakirjassaan myös kotimaansa ajankohtaisiin teemoihin, niin sanottuun edvardiaaniseen kriisiin, muun muassa nostamalla esiin Iso-Britannian suhteen Irlantiin.

Aikakauden ajattelumaailma ilmeni naisten matkakirjoissa heidän käsittelemien teemojen kautta, jotka olivat hyvin samankaltaisia. Suomesta kiinnosti muun muassa suomalaisten rotutausta, kulttuurin sivistykselliset ja barbaariset piirteet, Suomen koululaitos sekä naisten asema. Teemat olivat ideologisesti värittyneitä: rotuajattelu, nationalismi, luokka-ajattelu, ajatukset demokratiasta ja tasa-arvosta, sosialismi, sukupuolirooli-ajattelu sekä feminismi kumpusivat niistä. Esiin tulleet teemat kertovat siitä, mitä aikakaudella koettiin merkityksellisenä. Toisaalta ne kertovat myös siitä, mitkä asiat olivat muutoksen paineessa.

Naisten käsittelemiin teemoihin vaikuttivat myös heidän suomalaisen kontaktinsa. Matkailijan on helppo omaksua tutun henkilön näkemykset hänen edustamansa maan tilanteesta. Naisten matkakirjat heijastavatkin osittain suomalaisten säätyläisten Suomi-kuvaa, jossa sekä fennomaanien että svekomaanien ajatukset vuorottelivat. Fennomaanien ja svekomaanien välinen jännite onkin läsnä heidän matkakirjoissaan. Svekomaanien ajatukset välittyivät etenkin Traversin matkakirjaan, koska hänen setänsä oli avoimesti tunnustautunut svekomaaniksi. Monet suomenruotsalaiset säätyläiset kannattivat kuitenkin fennomaniä, josta oli tullut suosittu aate Suomessa. Fennomanian ajatukset välittyivät etenkin Tweedien matkakirjaan esimerkiksi hänen arvioidessaan Suomen piirteitä kansakuntana.

Hayden Whiten narratatiiviteoriaa hyödyntäen voidaan ajatella, että naisten käsitys Suomesta oli muodostunut eräänlaisen narratiivin kautta. Suomen kehittyminen kansakunnaksi oli ilmaistu tarinana, josta naiset olivat lukeneet esimerkiksi lehdistä ja kuulleet suomalaisilta tutuiltaan. He olivat omaksuneet tämän tarinan ja sijoittaneet sen omiin matkakertomuksiinsa, ja siten vahvistaneet ja jatkaneet tätä tarinaa. Suomen historiasta käytettiin mielenkiintoista ilmaisua *Chamber's Journal'sin* artikkelissa: ”The history of Finland is simple”³¹⁷. Tällä kirjoittaja viittasi juuri Suomen kehityskertomukseen kahden naapurivaltion vallan alaisena. Tosiasiassahan minkään maan historia ei ole yksinkertainen, vaan täynnä eri tulkintoja, tasoja ja merkityksiä.

Aikakauden ajattelumaailma ilmenee naisten matkakirjoissa siten, että tiettyjä merkityksiä ja käsitteitä pidetään luonnollisina. Aikakauden ajattelusta kertoo myös se, että jotkin merkitykset piiloutuivat luonnollisina pidettyjen merkitysten taakse. Ajattelumaailman ja sen ideologisten elementtien välittymiseen keskeisesti liittyikin piilomerkitysten läsnäolo. Whiten mukaan ajattelumaailman ideologiset elementit ilmenevätkin niin sanottuina metaeleinä, jotka piiloutuvat käytettyjen käsitteiden taakse. Näitä käsitteitä tarkasteltaessa on otettava huomioon Skinnerin esiin tuoma ajatus käsitteiden sidonnaisuudesta omaan aikaansa.

Yhtenä esimerkkinä aikakauden ajattelumaailman esiin tulemisesta toimii rodun-käsite. Rotudiskurssi oli hyvin luontevaa naisille ja sitä pidettiin aikakaudelle luonnollisena ja välttämättömänä tapana hahmottaa maailmaa. Rodulla perusteltiin eri asioita, ja sitä käytettiin myös peittämään asioita. Esimerkiksi Travers selitti luokkaristiriidan hänen ja maalaisten suomalaisten välillä niin sanotulla rotumuurilla. Keskiluokkaiselle sosialistille rotuhegemonian myöntäminen oli luultavasti helpompaa kuin luokkahegemonian. Traversin teksti kertoo myös siitä, kuinka hänellä ei ollut todellista tuntumaa suomalaisiin maalaisiin, vaan hänen kosketuksensa suomalaisiin ylettyi pääosin suomalaisiin säätyläisiin.

Kansakuntaa arvioidessa myös sivistyksen ja barbarismin käsitteitä pidettiin luonnollisina. Niiden avulla rakennettiin kansakuntien välistä hierarkiaa ja hallittiin laajentunutta maailmaa. Niillä vahvistettiin myös omaa kansallista asemaa. Britit olivat kansojen välisessä vertailussa korkeimmassa asemassa ja sivistyksen kärjessä. Suomalaiset puolestaan nähtiin olevan barbarismin ja sivistyksen välimaastossa. Barbarismi oli kielteinen käsite, mutta toisaalta se oli myös kiehtovaa ja ”viatonta”. Suomeen liitettiin mystisiä ja alkukantaisia piirteitä, jotka kiehtoivat. Sellaiset piirteet eivät sopineet omaan kulttuuriin, vaan olivat turvallisia vieraassa.

³¹⁷ Anon.1889, 247

Suomi olikin ikään kuin tarkasteltava kuriositeetti, jonka ominaisuudet viehättivät, kauhistuttivat ja ihastuttivat.

Myös ajatusta kansakunnasta pidettiin luonnollisena. 1800-luvulla kansakunta-ajatus ja nationalismi olivat voimistuneet. Suomen asemaa kansakuntana arvioitiin ja puolustettiin. Se tuntuikin olevan helppoa briteille, koska Suomi oli osa itäiseen kulttuuripiiriin kuuluvaa Venäjää. Suomen asemaa puolustettiin sillä, että se oli sivistyneempi kuin Venäjä. Brittien kiinnostus Suomen tilanteeseen johtui osaksi siitä, että he joutuivat itse ratkaisemaan kysymyksiä liittyen suhteisiinsa siirtomaihinsa, kuten Irlantiin. Venäjän ja Iso-Britannian imperialismia ei kuitenkaan pidetty samanarvoisina, vaan Iso-Britannialla oli suurempi oikeus siirtomaihinsa.

Luokka kytkeytyi merkittäväällä tavalla koululaitokseen. Suomen koululaitos nähtiin hyvänä juuri sen takia, ettei siihen liittynyt luokkajännitteitä samalla tavoin kuin Iso-Britanniassa. Suomesta nähtiinkin hyvänä ehkä juuri niitä asioita, jotka kotimaassa olivat ongelmallisia, kuten koululaitoksen kautta ilmenevä luokkadilemma. Kirjoittajat heijastavatkin matkakirjoihinsa osittain omia pettymyksiään kotimaataan kohtaan. Vieraassa on helppo nähdä ja korostaa niitä asioita, jotka puuttuvat kotimaasta. Suomi nähtiin tasa-arvoisena, mutta todellisuudessa torpparikysymys aiheutti luokkajännitteitä ja oli yhtenä osatekijänä vuoden 1918 sisällissotaan. Naisten kirjoihin tämä sisällissotaan johtanut jännite ei välittynyt.

Demokratian-käsitettä ei käytetty ainoastaan viittamaan poliittiseen järjestelmään vaan se liitettiin myös yhteiskuntaluokkien ja sukupuolten välisiin suhteisiin. Tämä ilmeni muun muassa Tweedien teoksessa. Tweediellä oli ristiriitainen suhtautuminen tasa-arvoon: toisaalta hän kannatti sitä, toisaalta hän pelkäsi keskiluokan aseman puolesta ja kannatti luokkasuhteiden ylläpitämistä, etenkin kun se toimi keskiluokan etujen mukaisesti. Demokratia-käsitteen käyttäminen eri yhteyksissä kertoo siitä, että se oli aikakaudella ajankohtainen teema. Se aiheutti myös hämmennyttä, mikä ilmeni muun muassa ristiriitaisena suhtautumisena.

Naisten aseman muutos ilmeni naisten matkakirjoissa ensinnäkin heidän omassa toiminnassaan matkustajina ja matkakirjailijoina. Tutkielman naiset kannattivat naisten oikeuksia, mutta heidän asenteissaan ilmeni myös ristiriitaisuuksia. Clive-Bayley korosti naisten moraalista taipumusta ja Tweedie puolestaan äitiyttä ja kodinhoittoa. Travers puolestaan kyseenalaisti juuri naisten moraalisesta aseman ja äitiyden korostamisen. Hän kannatti vahvimmin naisten mahdollisuutta työskentelyyn ja opiskeluun. Luokka liittyi merkittäväällä tavalla sukupuoli-identiteettiin. Naisten

teksteissä keskiluokkaista naisidentiteettiä pidettiin luonnollisena. Travers tarkasteli jonkin verran myös työläisnaisten asemaa.

Matkakirjan näennäisenä tarkoituksena on kuvata matkaa ja matkakohdetta. Kirjailijan on kuitenkin mahdotonta saavuttaa autenttinen jäljennys niistä. Kirjoittajan oma tulkinta ja identiteetti vaikuttavat vahvasti siihen, miten kirjoittaja representoi matkansa. Matkakirjailijan on mahdotonta pysyä ulkopuolisena kuvailijana, ja tosiasiasa viattomilta ja arvovapailta tuntuvat kuvaukset sisältävät paljon omasta kulttuurista ammennettuja asenteita ja ajattelumalleja. Aikakauden ajattelumaailma ilmenee matkakirjassa, koska matkakirja on aina aikakautensa tuote.

Naisten matkakirjojen tutkiminen on mielenkiintoista, koska naiset jo omalla toiminnallaan kertovat aikakaudesta: naisten itsenäinen matkustaminen alkoi mahdollistua vasta 1800-luvulla. Ne antavat lisätietoa naisten toiminnasta ja ajattelusta. Naisten matkakirjat pysyivät kauan tuntemattomina, kunnes 1970-luvulla feminismin aallon myötä ne nousivat tutkimuksen kohteiksi. Vielä naisten matkakirjojen parissa tutkimussarkaa riittää ja yhtenä mielenkiintoisena tutkimuskohteena olisi vertaileva tutkimus naisten ja miesten matkakirjoista: miten sukupuoli-identiteetti vaikuttaa matkan kokemukseen sekä tulkintaan?

LÄHTEET

Alkuperäislähteet

I matkakirjat

Clive-Bayley, A.M.C (1895), *Vignettes from Finland. Or twelve months in strawberry land.* London: William Clowes and Sons Limited.

Travers, Rosalind (1911), *Letter from Finland August, 1908–March, 1909.* London: Kegan Paul, Trench, Trübner & CO. Ltd.

Tweedie, Ethel Brianna (1897), *Through Finland in carts.* London: Adam and Charles Black.

II Aikakauslehdet

Anon. (1889), “The Country of a thousand lakes. Finland”. *Chamber’s Journal*, 1889, April. 20, 245–248.

Beally, J.T. (1899), “The downfall of Finland: An object-lesson in Russian aggression”. *Blackwood’s Edinburgh Magazine*, 1899, No. MV, Vol. CLXVI, 1–15.

Birrell, A. (1900), “Finland and Russia”. *Review*, 1900, Vol 78, 16–27.

Dempster, Charlotte (1896), “Finland”. *Edinburgh Review*, 1896, Jan., 78–97.

Freeman, Edward A. (1892), “Finland”. *Macmillan’s Magazine*, 1892, March No. 389 vol. LXL, 321–328.

Kropotkin, P. (1882), “Finland: A rising nationality”. *The Nineteenth Century*, 1885, March, vol. xvii, No. 97, 527–546.

Eucken, Rudolf (1899), “The Finnish question”. *The Forum*, 1899, Nov., vol. 28, 274–282.

Shaw, J.Dods (1894), “Finland and its parliament”. *The Westminster Review*, 1894, vol. 142, No. 4, 425–430.

Westermarck, E. (1888), "Finland and Finlanders". *The Westminster Review*. 1888, Dec., vol. 130, 659–663.

Tutkimuskirjallisuus

Anderson, Benedict. Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua. Suom. Joel Kurtti. Tampere: Vastapaino, [Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism, 1991].

Alapuro, Risto (1985), "Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan." Teoksessa Valkonen, Tapani et al. (toim.), *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*, Juva: Wsoy, 36–78.

Alapuro, Risto ja Stenius, Henrik (1987), "Kansanliikkeet loivat kansakunnan". Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius(toim.), *Kansa liikkeessä*, Helsinki: Kirjayhtymä, 7–53.

Anttonen, Pertti (2002), "Kalevala-eepos ja kansanrunouden kansallistaminen." Teoksessa *Lönnrotin hengessä 2002*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 39–57.

Baigeant, Elizabeth (2004), "Tweedie, Ethel Bri-lianna (1861/2-1940)". *Oxford Dictionary of National Biography*. (online edn,) <http://www.oxforddnb.com/view/article/4559?docPos=2>. Viitattu 26.4. 2009.

Barlow, Frank (2004), "Freeman, Edward August (1823–1892)". Teoksessa *Oxford Dictionary of National Biography. Volume 20, Flattisbury–Freston*. Toim. H.G.G. Matthew & Brian Harrison. New York: Oxford University Press, 920–923 .

Bassnett, Susan (2002), "Travel writing and gender". Teoksessa Peter Hulme & Tim Youngs (toim.) *The Cambridge companion to travel writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 225–242.

Bowen, James (1986), *A history of Western education. Volume Three, The Modern West Europe and the new world*. New York: St. Martin's Press.

Brown, Susan; Clements, Patricia & Grundy Isobel. "Charlotte Dempster." *The Orlando Project 2006–2010*. http://orlando.cambridge.org/public/svPeople?person_id=dempch. Viitattu 6.10.2011.

Buzard, James (1998), *The beaten track. European tourism, literature, and the ways to culture, 1800–1918*. New York: Oxford University press.

Cambell, Mary Baine (2002), "Travel writing and its theory". Teoksessa Peter Hulme & Tim Youngs (toim.) *The Cambridge companion to travel writing*, Cambridge: Cambridge University Press, 261–279.

Cox, R.G. (1982), "The Reviews and magazines". Teoksessa Boris, Ford (toim.), *The new Pelican guide to English literature. Vol. 6. From Dickens to Hardy*, Middlesex: Penguin Books, 180–192.

Duncan, James & Gregory, Derek (1999), "Introduction". Teoksessa James Duncan & Derek Gregory (toim.), *Writes of passage. Reading travel writing*, London: Routledge, 1–13.

Dyhouse, Carol (1978), *The condition of England 1860–1900*. Teoksessa The Victorians (toim.) Laurence Lerner. London: Methuen & Co Ltd, 74–89.

Elias, Norbert (1978), *The civilizing process. The history of manners*. Suom. Edmund Jephcott. Oxford: Basil Blackwell Ltd, [Über den Prozess der Zivilisation, 1936].

Ferguson, Niall (2004), *Empire: how Britain made the modern world*. London: Penguin Books.

Frenz, Horst (toim.) (1969), *Nobel Lectures. Including presentations speeches and laureates' biographies. Literature 1901–1967*. Amsterdam: Elsevier Publishing Company, 74–87.

Greenleaf, W.H (1983), *The British political tradition, Volume two. The ideological heritage*. London: Routledge.

Gunn, Simon & Bell, Rachel (2003), *Middle Classes. Their rise and sprawl*. London: Phoenix.

Hall, Stuart (1999), *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

Halmesvirta, Anssi (1987), ”Barbarian pimeydestä järjen valoon – suomalaiset valistusajan englantilaisten kuvaamina”. Teoksessa Aira Kemiläinen (toim.) *Kansallisuuskysymyksiä ja rotuasenteita*. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy, 21–60.

Halmesvirta, Anssi (1990), *The British conception of the Finnish ‘race’, nation and culture 1760–1918*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Halmesvirta, Anssi (1993), *Turanilaisia ja herrasneekereitä. Aatehistoriallisia tutkimuksia brittiläisestä rotujattelusta*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Halmesvirta, Anssi (2006), *Ideology and argument. Studies in British, Finnish and Hungarian thought*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hapuli, Ritva (2003), *Ulkomailla. Maailmansotien välinen maailma suomalaisnaisten silmin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Harris, Jose (1994), *Private lives, public spirit: Britain 1870–1914*. London: Penguin Books.

Hirn, Sven (2001), ”Kosken kuohuista keskiyön aurinkoon. Suomi matkakirjallisuudessa”. Teoksessa Hannes Sihvo (toim.), *Toisten Suomi. Eli mitä meistä kerrotaan maailmalla*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 64–77.

Hobsbawm, Eric (1994), *Nationalismi*. Suom. Jari Sedergren, Jussi Tärskilä ja Risto Kunnari. Tampere: Vastapaino, [Nations and nationalism since 1780, 1992].

Hulme, Peter & Youngs, Tim (2002), ”Introduction”. Teoksessa Peter Hulme ja Tim Youngs (toim.), *The Cambridge companion to travel writing* Cambridge: Cambridge University Press, 1–13.

Häggman, Kai (1994), *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Hämäläinen, Pekka Kalevi (1985), ”Suomenruotsalaisten rotukäsityksiä vallankumouksen ja kansalaissodan aikoina.” Teoksessa Aira Kemiläinen (toim.), *Mongoleja vai germaaneja? Rotuteorioiden suomalaiset*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 407–420.

Jalland, Pat (2004), ”Birrell, Augustine (1850–1933)”. Teoksessa *Oxford Dictionary of National Biography. Volume 5, Belle–Blackman*. Toim. H.G.G. Matthew & Brian Harrison. New York: Oxford University Press, 849–852 .

Jones, H.S. (2000), *Victorian political thought*. London: Macmillan Press Ltd.

Jussila, Osmo (2006), ”Suomi suuruhtinaskuntana 1809–1917”. Teoksessa Osmo Jussila, Seppo Hentilä & Jukka Nevakivi, *Suomen poliittinen historia 1809–2006*, Helsinki: Wsoy Oppimateriaalit Oy, 9–98.

Kaikkonen, Olli (1985), ”Eriarvoisuusajattelu, rotukäsitykset ja sosiaalidarwinismi”. Teoksessa Aira Kemiläinen (toim.), *Mongoleja vai germaaneja? Rotuteorioiden suomalaiset*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 19–37.

Kemiläinen, Aira (1993), *Suomalaiset, outo pohjolan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Kilpeläinen, Jouko I. (1985), ”Rotuteoriat läntisistä suomalais-ugrilaisista kansoista Keski-Euroopan antropologiassa 1800-luvulla ja suomalaisten reaktiot niihin”. Teoksessa Aira Kemiläinen (toim.), *Mongoleja vai germaaneja? Rotuteorioiden suomalaiset*, Helsinki: Suomen historiallinen seura, 163–195.

Klinge, Matti (1997), *Keisarin Suomi*. Espoo: Schildts.

Knuuttila, Tarja & Lehtinen, Aki Petteri (2010). ”Johdanto: Representaatio - tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi.” Teoksessa *Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Tallinna: Gaudeamus Helsinki University Press, 7–35 .

Kostiainen, Auvo; Ahtola, Janne; Koivunen, Leila; Korpela, Katariina & Syrjämaa, Taina (2004), *Matkailijan ihmeellinen maailma. Matkailun historia vanhalta ajalta omaan aikaamme*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuikka, Matti T. (1997), *A History of Finnish Education*. Helsinki: Otava.

Lawrence, Karen R. (1994), *Penelope Voyages. Women and travel in the British literature tradition*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Leskinen, Tatu & Moilanen Laura Kristiina (2006), ”Ihanteena sivistynyt suomalainen. Identiteetin rakennusaineeksi 1880-luvun sanomalehdessä ja romaanissa.” Teoksessa Laura Kristiina Moilanen & Susanna Sulkunen (toim.), *Aika ja Identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura, 216–244.

Liikanen, Ilkka (1995), *Fennomania ja kansa, Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja suomalaisen puolueen synty*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Loima, Jyrki (2006), *Myytit, uskomukset ja kansa. johdanto moderniin nationalismiin Suomessa 1809–1918*. Helsinki: Yliopistopaino.

Lyytikäinen, Eino (1974), ”Aino Malberg – Sosialisti Suomen asialla vuosisadan alun Englannissa”. *Demari, Suomen sosiaalidemokraatti*, 23.3.1974, 25.

Mandler, Peter (2006), *The English national character. The history of an idea from Edmund Burke to Tony Blair*. New Haven: Yale University press.

Marjomaa, Risto (2004), Furuholm, Hampus (1821-1909). ”Alaskan kuvernööri, luonnontieteellinen kerääjä, amiraali”. *Biografiakeskus*.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/5412/> viitattu 10.11.2010.

Markkanen, Erkki (1987), ”Harvojen harrastuksesta kansan huviksi 1887–1987”. Teoksessa Sven Hirn ja Erkki Markkanen, *Tuhansien järvien maa. Suomen matkailun historia*, Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy, 148–382.

Middleton, Dorothy (1982), *Victorian lady travellers*. Chicago: Academy Chicago.

Morgan, Marjorie (2001), *National identities and travel in Victorian Britain*. New York: Palgrave.

Mustakallio, Sinikka (1988), *Naisten itsenäisyshistoriaa Suomessa*. Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto

Myllykoski, Mikko (1998), *Matkakirjailija oman kulttuurinsa tulkkina. Ethel Brilianna Tweedien katse Suomeen 1896*. Yleisen historian Pro gradu -työ. Helsinki: Helsingin Yliopisto.

Oakland, John (1991), *British civilization. An introduction*. London: Routledge.

Ollila, Anne (1998), *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.

Pemble, John (1987), *The Mediterranean passion. Victorians and Edwardians in the South*. New York: Oxford University Press.

Polvinen, Tuomo (1995), *Imperial borderland. Bobrikov and the attempted russification of Finland 1898–1904*. London: Hurst.

Powell, David (1996), *The Edwardian crisis. Britain 1901–14*. London: Macmillan Press Ltd.

Roebuck, Janet (1982), *The Making of Modern English Society from 1850*. London: Routledge & Kegan Paul.

Pulkkinen, Tuija (1999), ”Kielen ja mielen ykseys. 1800-luvun suomalaisen nationalismin erityispiirteistä ja perinnöstä poliittisessa ajattelussa.” Teoksessa Tuomas M.S. Lehtonen (toim.), *Suomi. Outo pohjoinen maa? Näkökulmia Euroopan äären historiaan ja kulttuuriin*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 118–138.

Sainio, Venla (1997), ”Furuhjelm, Annie (1859–1937). Kansanedustaja, naisasianainen, kirjailija.” *Biografiakeskus*. <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4642/> viitattu 10.10.2011.

Salmi, Hannu (2008), *Nineteenth-century Europe. A cultural history*. Cambridge: Polity.

Scott, Joan Wallach (1999), *Gender and the politics of history*. New York: Columbia University Press.

Skinner, Quentin (2002), *Vision of Politics, Volume 1. Regarding method*. New York: Cambridge University Press.

Stroup, Timothy (2004), “ Westermarck, Edvard Alexander [Edward] (1862–1939)”. Teoksessa *Oxford Dictionary of National Biography. Volume 58, Wellesley–Wilkinson*. Toim. H.G.G. Matthew & Brian Harrison. New York: Oxford University Press, 265–269 .

Sulkunen, Irma (1991), *Retki naishistoriaan*. Helsinki: Painokaari Oy.

Sulkunen, Irma (2009), “Suffrage, Nation and Citizenship – The Finnish Case in an International Context”. Teoksessa Irma Sulkunen, Seija-Leena Nevala-Nurmi & Pirjo Markkola (toim.), *Suffrage, Gender and Citizenship. International Perspectives on Parliamentary Reforms*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 83–105.

Suominen-Kokkonen, Renja (1992), *The fringe of a profession. Women as architects in Finland from the 1890s to the 1950s*. Helsinki: [Finnish Antiquarian Society].

Supple, Barry (1978), “The governing framework. Social class and institutional reform in Victorian Britain”. Teoksessa Laurence Lerner (toim.), *The Victorians*, London: Methuen & Co Ltd. 89–99.

Särkkä, Timo (2005), ”Viktoriaaninen aikakauslehdistö ja Suomi”. Teoksessa Kalevi, Ahonen; Anssi, Halmesvirta; Ilkka, Nummela & Juha, Sihvola (toim.) *Historia ja herrasmies. Seppo Zetterbergille omistettu juhlakirja*, Jyväskylä: Gummerus, 375–382.

Timonen, Senni (1997), ”Larin Paraske (1833–1904). Runonlaulaja”. *Biografiakeskus* <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/3581/> viitattu 10.11.2010.

Tingsten, Herbert (1966), *Viktoria ja viktoriaanit*. Suom. Katri Ingman-Palola. Porvoo: Wsoy [Viktoria och viktorianerna, 1965]

Uimonen, Minna (1999), *Hermostumisen aikakausi. Neuroosit 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisessa lääketieteessä*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Varpio, Yrjö (1997), *Matkalla moderniin Suomeen. 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Walter, Nicolas (2004), "Kropotkin, Peter [Pyotr Alekseievich] (1842–1921)". Teoksessa *Oxford Dictionary of National Biography. Volume 32, Knox–Lear*. Toim. H.G.G. Matthew & Brian Harrison. New York: Oxford University Press, 104–105.

White, Hayden (1987), *The content of the form. Narrative, discourse and historical representation*. Baltimore: The John Hopkins Press Ltd.

Wolf, Naomi (1991), *The Beauty Myth. How Images of Beauty Are Used Against Women*. New York: William Morrow and Company, Inc.